TMMOB
MAKİNA MÜHENDİSLERİ ODASI
Yayın No: 101

1975
SANAYİ HAFTASI
ve SERGİSİ

1976 — Ankara

TÜRKİYE'DE MONTAJCILIĞIN YAPISI

SANAYİLEŞME, KENTLEŞME ve ÇEVRE SORUNLARI

AÇIK OTURUM

TÜRKİYE'DE MOTOR SANAYİ VE GERÇEKLERİ

PANEL

TARTIŞMALAR

GİRİŞ

Sanayileşme sorunu teknik elemanları, özellikle makina mühendislerini yakından ilgilendiren bir sorun. Enine boyuna tartışılması gerekiyor. Yakın zamana dek teknik elemanların, bu tür sorunlar sözkonusu olduğunda işin yalnızca teknik yanından sözetmeleri beklenirdi. Oysaki teknik sorunların, ekonomik, toplumsal ve en son tahlilde siyasal sorunlardan bağımsız olamayacağı apaçık ortada olan bir gerçek. İşte bu nedenle sanayileşme sorununun da bir bütün içinde ele alınması ve tartışılması gerekiyor.

Türkiye gibi emperyalizme bağımlı ülkelerde teknik elemanların sorumluluğu daha da artıyor. Emperyalizme bağımlı, çarpık bir kapitalist gelişmenin sanayileşme olarak gösterilmesine ve bu gelişmenin beraberinde getirdiklerine karşı çıkmak bu sorumluluğun gereği.

Bu sorumluluk bizleri SANAYİLEŞME olgusu üzerinde titizlikle durmaya yöneltiyor. Bunun ürünlerinden birisi SANAYİ HAFTASI oldu. 6 - 13 Aralık 1975 günleri arasında düzenlenen SANAYİ HAFTASI süresince Ankara'da, İstanbul'da ve İzmir'de paneller, açık oturumlar yapıldı. Sanayileşme sorununun, ülkemizin önde gelen uzmanlarınca tartışılması sağlandı.

Gene aynı hafta içinde bir SANAYİ SERGİSİ açıldı. Düzenlediğimiz SANAYİ SERGİSİ, bu amaçla düzenlenen alışılagelmiş sergilerden oldukça farklıydı. Şimdiye dek montaj sanayimizin bazı ürünlerinin sergilenmesinin Türkiye'nin sanayileşme düzeyini yansıtabileceği sanıldı. M. M. Odasının bu alışa gelmişliğin karşısına çıkması elbette ki bir orijinalite tutkusu değildi. Değişikliğin nedeni sanayileşme olgusunu ele alış biçimimizde yatmaktadır. Türkiye'deki dışa bağımlı, çarpık kapitalist büyümeyi sanayileşme olarak nitelendirebilseydik, alışıla gelmiş sanayi sergilerinin dışına çıkmayı düşünmeyebilirdik.

Sorunu ele alış biçimimizdeki bu farklılık bizleri montaj ürünleri sergilemek yerine, sanayileşme olgusunu enine boyuna irdeleyen rakamlara başvurmaya yöneltti. Rakamlar, üzerinde fazlaca konuşmaya gerek bırakmaksızın, sanayileşme düzeyimizi büyük bir açıklıkla ortaya koyuyor.

Sergiyi daha da yaygınlaştırmak ve kalıcı kılabilmek düşüncesi ile bu 29 tablodan kalkarak, kısa ve özlü olarak bir kez daha sanayileşmeye ilişkin görüşlerimizi tekrarlamayı yararlı bulduk.

SANAYİ HAFTASI boyunca düzenlenen panel ve açık oturumları da kalıcı kılabilmek için bu tartışmaları elinizdeki kitapçıkta toplamayı uygun gördük.

SANAYİ HAFTASI basında geniş yankı buldu. Tartışmalara ve SERGİ'ye gösterilen ilgi fazlaydı. Bu kitapçığın hazırlanmasını zorunlu kılan nedenlerden birisi de bu ilgidir. Ve gene aynı ilgi, ilerde daha yaygın ve güçlü SANAYİ HAFTALARI hazırlama olanağını şimdiden yaratmaktadır.

Neşet Kocabıyıkoğlu

SANAYİLEŞME ve GETİRDİKLERİ

Artık Türkiye'de kalkınmak için sanayi kesimine mi, tarım kesimine mi öncelik verilmeli tartışmaları geride kaldı. Nasıl sanayileşmek gerektiği tartışılıyor. Tartışmanın da ötesinde, Türkiye giderek bir tarım ülkesi olmaktan uzaklaşıyor. Birinci Beş Yıllık Plan döneminde, Tarımdaki büyüme hızı % 3,2 iken, sanayideki büyüme hızı 9,7 oldu. Aynı şekilde ikinci plan döneminde tarım 3.1, sanayi 7.6 oranında büyüdü.

Görülüyorki sanayi kesimindeki büyüme hızı tarım kesimindeki büyüme hızını geride bırakmış durumda. Öte yandan sanayi kesiminin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla içindeki payı giderek tarım kesimine yaklaşıyor. Bu pay (1968 faktör fiatlarıyla) 1963 yılında % 15.6, 1967 yılında % 19.0 oldu. Tarım kesiminin ki ise 1963 yılında % 38.1, iken 1967 yılında % 32,5'e düştü. Tablo (1) bugünkü durumu gözler önüne seriyor. Artık sanayinin G.S.Y.İ.H. içindeki payı % 22.6, tarım kesiminin ki ise % 28.1 dir.

Bütün bunlar önemli şeyler. Fakat tek başlarına fazla bir anlam taşımıyorlar. Sanayileşme olgusunun derinine inmek gerekiyor. Bir başka deyişle varolan sanayinin yapısını incelenmesi büyük bir önem taşıyor. Bu yapıyı inceleyerek sanayi kesimindeki bugünkü büyümenin gerçek bir sanayileşme olup olmadığını anlayabiliriz. Bu gelişmenin neler pahasına olduğunu, varolan potansiyel karşısındaki durumunu öğrenebiliriz.

DIŞA BAĞIMLILIK

Türkiye emperyalizmin ilişkiler ağı içerisinde olan bir ülkedir. Emperyalizme ekonomik, sosyal, askeri ve en son tahlilde siyasal bakımdan bağımlıyız. Sanayimiz bu bağımlılığın dışında değildir. Tam tersine dışa bağımlılık sanayi kesiminde yıllardır kendini iyiden iyiye hissettirmektedir. Yıllardır emperyalistler yeraltı ve yerüstü kaynaklarımızı alabildiğine sömürmektedirler.

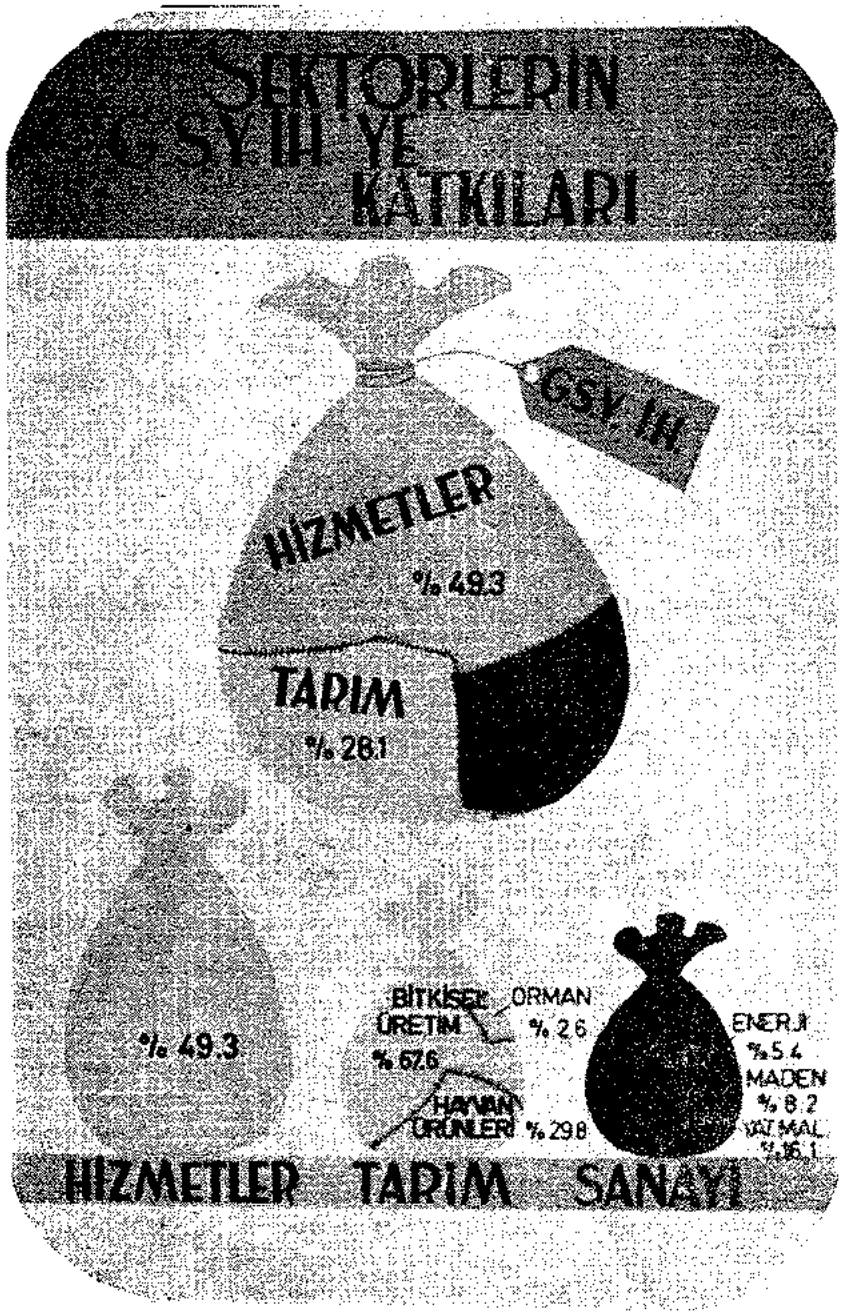
SEKTÖRLERİN
GSYİH'YE
KATKILARI
GSYİH
HİZMETLER
%49.3
TARIM
%28.1
%49.3
BİTKİSEL ÜRETİM
%67.6
ORMAN
%2.6
HAYVAN ÜRÜNLERİ
%29.8
ENERJİ
%5.4
MADEN
%8.2
İMAL MAL.
%36.1
HİZMETLER
TARIM
SANAYİ

TABLO: 1

Bağımlılık siyasal tercihlerin sonucudur. Bu siyasal tercih yıllar önce yabancı sermayeye kapılarımızı alabildiğine açılmasına, onun «teşvik» edilmesine yol açmıştır. Kendi güçleriyle iç pazarı yeterince geliştirip, kullanamayan sermaye çevrelerinin yabancılarla ortaklaşa iç pazarı sömürmek işlerine geliyordu. Aynı şekilde Türkiye'deki ucuz işgücünden yararlanarak gümrük duvarlarının ötesinde bir montaj sanayii yaratmakta emperyalist çevrelerin işlerine geliyordu.

Bugün Türkiye sanayii, sermaye, sanayide kullanılan makina - teçhizat, teknoloji hammadde ve diğer girdiler bakımından dışa bağımlıdır.

Tablo 2 yabancı sermayenin çeşitli sektörlerdeki dağılımını göstermektedir. Görülmektedir ki yabancı sermayenin en yoğun olduğu alan imalat sanayidir. Onu hizmetler sektörü izlemektedir. Yabancı sermayenin % 83'ü imalat sanayiine, % 15.4'ü hizmetler sektörüne gelmiştir. Hizmetler sektörünün ikinci sırayı almasının en büyük nedeni, özellikle son zamanlarda fazlalaşan turizm yatırımlarıdır.

Gene aynı tablodan imalat sanayiinde, yabancı sermayeli 95 şirketin, yabancı sermaye paylarının ortalama % 45.2 olduğunu izliyoruz. Bu oranın % 50'nin altında olması bazı çevreleri iyimserliğe sürüklemektedir. Bu çevreler bunu yabancı sermayenin etkin olamaması biçiminde yorumlamaktadırlar. Oysa, bugün çokuluslu bir şirket, birçok yolla, sermayesinin % 10 - 15'ine ortak olduğu bir yatırımı denetimi altında tutabilmektedir. Kaldı ki, yabancı sermaye ile ortak yatırıma giden yerli tekeller sermayenin de çıkar birliği içinde oldukları açıktır. Öte yandan yabancı sermayeye bağımlılık, yukarıda belirtildiği gibi, yalnızca sermaye yönünden de değildir.

Yabancı sermayenin ülkeler arasındaki dağılımına bakılınca ABD'nin % 17 ile en ön sırayı almakta olduğu görülür. ABD bu alandaki birinciliğini bir dönem Federal Almanya'ya kaptırmıştı. 1972-74 arasında payları % 71,6 olan kapitalist Avrupa ülkeleri bugün Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin % 68,6'sına sahiptirler.

Yabancı sermayeli şirketler, sayıca azlıklarına karşın, imalat sanayiinin büyük bir bölümünü dolaysız bir biçimde denetleyebilmektedirler. Tablo 3 ve aşağıdaki tablo yabancı sermayenin en çok rağbet ettiği alanları ve bu alanlardaki etkinliğini göstermek konusunda bize yardımcı olacaktır.

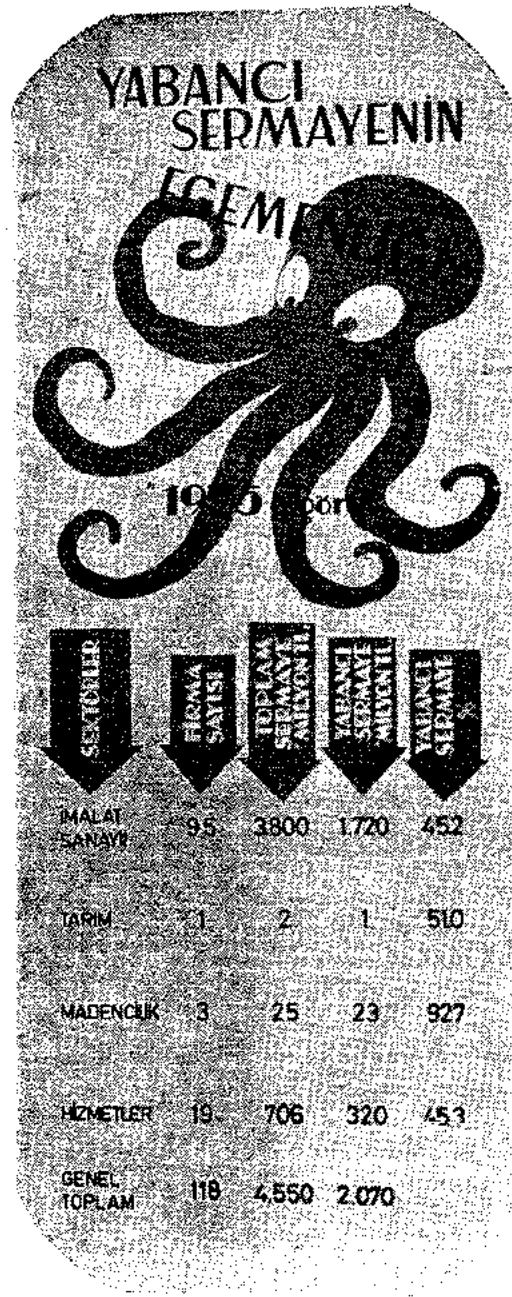
YABANCI
SERMAYENIN
EGEM
1985 yılı
SEKTÖRLER
FIRMA SAYISI
TOPLAM SERMAYE MİKTARI
YABANCI SERMAYE MİKTARI
YABANCI SERMAYE %
İMALAT SANAYİ 95 3800 1.720 452
TARIM 1 2 1 51,0
MADENCİLİK 3 25 23 92,7
HİZMETLER 19 706 320 45,3
GENEL TOPLAM 118 4.550 2.070

TABLO: 2

TABLO : A

6224 SAYILI KANUNDAN YARARLANAN YABANCI SERMAYENİN SEKTÖREL DAĞILIMI (%)

Sektörler	1978
Kimya Sanayii	17,9
Taşıt araçları imal ve yapım	17,7
Elektrik Makina ve Gereçleri	13,8
Makina İmalat	13,8
Lastik Sanayii	12,9
Gıda Sanayii	6,6
Kâğıt Sanayii	2,8
Cam Sanayii	2,7
Çimento ve Çimentodan gereçler	2,6
Madeni Eşya Sanayii	2,6
Dokuma ve Giyim Eşyası Sanayii	1,9
Tarım Alet ve Makinaları	1,6
Demir - Çelik ve Demirden başka metaller Sanayii	1,3
İçki Sanayii	1,2
Tütün Sanayii	0,1
Ambalaj Sanayii	0,07
Yapı Malzemeleri	0,03

Kaynak : TÜSİAD Raporu, s. 139

Yabancı sermayenin tüketim malları üretime yöneldiği yukarıdaki tablodan hemen anlaşılmaktadır. Bu konuya ilerde tekrar değineceğiz. Tablo 3 emperyalist tekellerin ortak oldukları şirketlerin istihdam ve ciro içindeki paylarını vermektedir. Yabancı sermayeli şirketlerin toplam ciro içinde en yüksek paya sahip oldukları sektörün lastik sanayi olduğu anlaşılmaktadır. Bu alandaki istihdam oranı da öteki alanlardakilerin üzerindedir. Onu ana kimya ve taşıt araçları sanayii izlemektedir.

Yabancı sermaye etkinliğini özel kesimde çok daha fazla arttırmaktadır. Ana kimya sanayiini ele alalım. Tablo 3 yabancı sermayeli şirketlerin, bu sektördeki, toplam ciro içindeki paylarının % 46,1

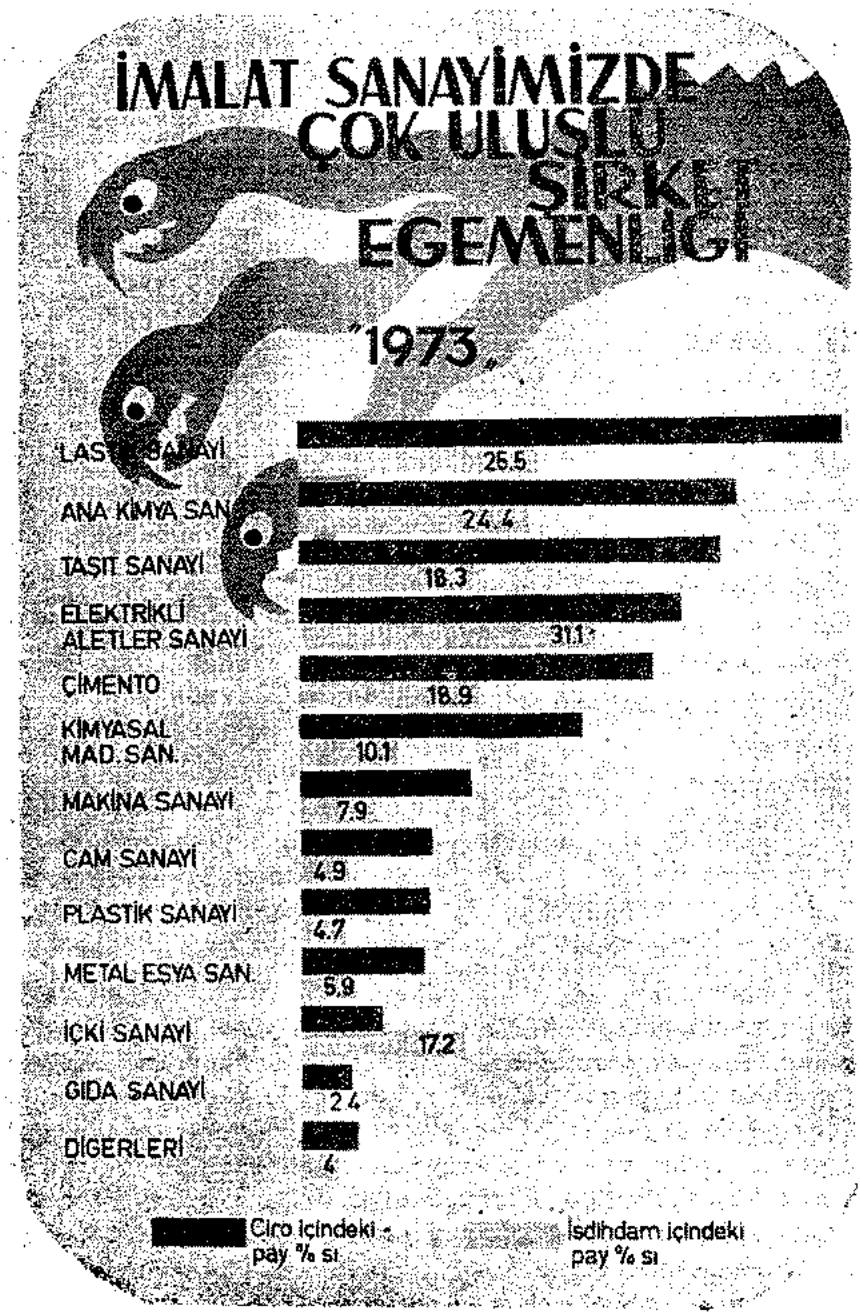
İMALAT SANAYİMİZDE
ÇOK ULUSLU
ŞİRKET
EGEMENLİĞİ
"1973"
LAS SANAYİ
25.5
ANA KİMYA SAN
24.4
TAŞIT SANAYİ
18.3
ELEKTRİKLİ ALETLER SANAYİ
31.1
ÇİMENTO
18.9
KİMYASAL MAD. SAN.
10.1
MAKİNA SANAYİ
7.9
CAM SANAYİ
4.9
PLASTİK SANAYİ
4.7
METAL EŞYA SAN.
5.9
İÇKİ SANAYİ
17.2
GIDA SANAYİ
2.4
DİGERLERİ
4
Ciro içindeki pay % sı
İstihdam içindeki pay % sı

TABLO: 3

olduğunu göstermektedir. Özel sektör tek başına düşünüldüğünde, yabancı sermayeli şirketlerin ana kimya sanayiindeki özel sektör toplam cirosu içindeki payları ;% 82,10'a çıkmaktadır. Aşağıdaki tablodan görüleceği gibi, hemen hemen tüm alt sektörlerde yabancı sermaye özel kesim içinde çok daha etkindir.

TABLO : B

İMALAT SANAYİİNDEKİ YABANCI SERMAYELİ ŞİRKETLERİN ÖZEL SEKTÖR CİRO VE İSTİHDAMI İÇİNDEKİ PAYI (1973)

Sektörler	Özel Sektör Cirosu İçindeki Payı (%)	Özel Sektör İstihdamı İçindeki Payı (%)
Ana Kimya Sanayii	82.10	56,71
Taşıt Araçları Sanayi	59,78	40,51
Lastik Ürünleri Sanayii	58,53	25,55
Taş ve Toprağa Bağlı Diğer Sanayii	54,69	25,39
Elektrik Makinaları, Alet ve Cihaz Sanayii	40,21	31,14
Diğer Kimyasal Ürünler Sanayii	29,67	10,06
İçki Sanayii	21,70	35,33
Makina San. (Elek· makinaları hariç)	24,50	10,43
Diğer Plastik Mamuller Sanayii	13,67	4,94
Cam ve Camdan Mamul Eşya Sanayii	13,67	4,94
Metal Eşya Sanayii	13,04	5,89
Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri İmalat San.	11,62	3,43
Gıda Maddeleri Sanayii	7,56	4,20
Dokuma Sanayii	1,26	0,66
Ayakkabı, kürk ve deri dışında giyim eşyası sanayii	1,25	2,48

Kaynak : TÜSİAD Raporu, s. 134

Yukarıdaki tablodan, 4 sektörde özel sektörün cirosu içindeki yabancı şirketlerin payının ;% 50'nin üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Ortalama olarak yabancı sermayeli şirketlerin özel sektör cirosu içindeki payının ;% 28i' bulduğunu söyleyebiliriz. Bu, yabancı sermaye, özel sektör imalat sanayiindeki özel sektör üretiminin % 30'a yaklaşan bir bölümünü doğrudan doğruya denetlediği anlamına gelmektedir.

Sanayideki dışa bağımlılık ve yabancı sermayenin sanayimiz üzerindeki denetimi, daha önce de belirtildiği gibi, yalnızca sermaye yö-

nünden değildir. Yabancı tekeller Türkiye'deki ortaklarına makina - teçhizat sağlamaktadırlar. Sanayiin montajcı yapısı gereğince, dışardan gelen birçok parçalar ile Türkiye'de imal edilen parçalar Türkiye'deki atelyelerde monte edilmektedir. Bu dışa bağımlı monte edilmektedir. Bu dışa bağımlı montajcılığın bir sonucu olarak, dışarıdaki ana şirketten çeşitli nedenlerle gelmeyen, yada gelemeyen parçalar Türkiye'de üretimin durmasına yol açmaktadır. Esasen montajcılıkta sık sık karşılaşılan bu durum, montajcılığımızın dışa bağımlı yapısı nedeniyle, yabancı sermayenin bir başka denetim türüne neden olmaktadır.

Hammadde, yarı - mamul maddeler ve makina teçhizat bakımından yabancı sermayeye bağımlılık, sanayicilerimizin aynı zamanda en büyük ithalatçılarımız olmasına yol açıyor. Sanayi ithalat yapmadan yaşayamamaktadır. Öz sermayeleri 5 milyon ile 50 milyon TL. arasında değişen 904 ithalatçının 619'unun sanayiciler olduğu bilinmektedir. Öte yandan Tablo 4 ile Tablo 5'den yabancı sermayeli şirketlerde üretim giderlerine göre ithalatın % 38, üretim değerine göre ihracatın ise ancak binde 5 olduğunu izleyebiliriz. 1975 yılında 10 aylık dönemde yabancı sermayeli şirketlerin ithalatı 1974'ün aynı dönemine oranla % 866 artmıştır. Bu, aynı zamanda dışa bağımlılığımızın da arttığını ifade eden bir göstergedir.

Bütün bunlara bir de teknoloji bakımından bağımlılığı eklemek gerekiyor. Yabancı sermaye kendi teknolojimizi geliştirmemizi, engellediği gibi ülkemize ilkel bir teknoloji getirmektedir. Teknoloji transferi planlı, düzenli ve ileri düzeyde olamamaktadır. Yerli teknik elemanların yaratıcı yeteneklerini geliştirmelerine engel olan, sanayinin bugünkü yapısından başka birşey değildir. Patent, royalty, lisans antlaşmaları v.b. ile yabancılara ödediğimiz bunca para Türkiye'ye kalıcı ve ileri bir teknoloji getirmemektedir. Tam tersine teknoloji alanında da yabancılara olan bağımlılığımız günden güne artmaktadır.

SINIRLARI ZORLAYAN TÜKETİM

Türkiye sanayiinde öncelik ağır sanayii, üretim araçları üretimine verilmemiştir. Tersine imalat sanayiinde ağırlıklı olan kesim tüketim malları üretimidir. Sanayimizin çarpık bir biçimde gelişmesinin göstergelerinden biri de budur. Dışa bağımlı kapitalist yoldan sanayileşmenin mantığı açısından bu durum son derece doğaldır.

Tablo A imalat sanayiinde yabancı sermayenin en yoğun olduğu kesimin kimya sanayii olduğunu gösteriyor. Onu sırasıyla taşıt araç-

MONTAJ SANAYİİNİN TEMEL VERİLERİ

"1973"

	MİLYON TL		MİLYON TL
TOPLAM ÜRETİM GİDERLERİ	[redacted]	YILLIK DÖVİZ GELİRİ (İHRACAT)	[redacted]
TOPLAM SATIŞ GİDERLERİ		YIL İÇİNDE KULLANILAN İÇ KREDİ	
TOPLAM SATIŞ GELİRLERİ		AYNİ ve NAKDİ DIŞ KREDİ	
VERGİDEN ÖNCEKİ NET KÂR		YERLİ PERSONELE YAPILAN ÖDEME	
TOPLAM SERMAYE		YABANCI PERSONELE YAPILAN ÖDEME	
YABANCI SERMAYE		FİRMA SAYISI	
ÜRETİMİ KULLANILAN YERLİ MALLAR		YABANCI PERSONEL SAYISI	
ÜRETİMDE KULLANILAN İTHAL MALLARI		YERLİ PERSONEL SAYISI	

TABLO: 4

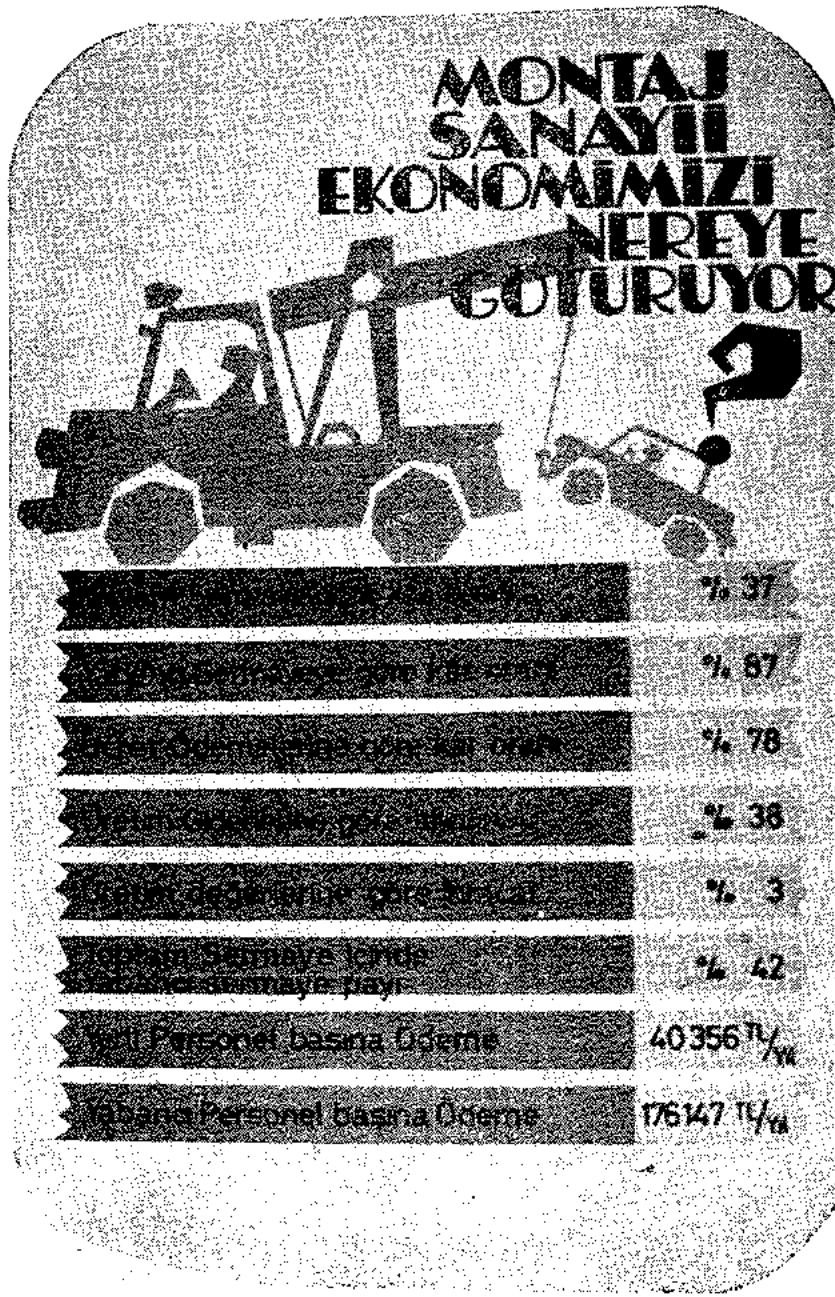
MONTAJ SANAYII EKONOMIMIZI NEREYE GÖTÜRÜYOR ?
%37
%87
%78
%38
%3
%42
Yerli Personel basına Ödeme
40356 TL/Yıl
Yabancı Personel basına Ödeme
176147 TL/Yıl

TABLO: 5

ları tarım alet ve makinaları, elektrik makina ve gereçleri izliyor. Bu kesimlerin esas itibariyle tüketim malları üretimine yönelik olduğu dikkati çekmektedir. İlaçlar, deterjanlar, sabun ve şampuanlar kimya sanayiinde üretilen tüketim mallarının yalnızca bir kısmıdır. Taşıt araçlarının, tarım alet ve makinalarının, buzdolabı, çamaşır makinası v.b. elektrikli araçların da dayanıklı tüketim malları olduğu açıktır.

Yabancı sermayenin özellikle bu kesimlerde yoğunlaşmasının bir başka anlamı vardır. Bunlar iç pazara dönüktürler. Onun da ötesinde gene bu kesimler hammadde, yarı - mamul maddeler ve bazı stratejik denebilecek elemanlar bakımından dışa bağımlıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi büyük ölçüde ithalata gerek duymaktadırlar. Tablo B'nin gözden geçirilmesi 100 büyük firma arasında yer alan özel firmaların yöneldiği alanların tüketim malları üretimi olduğunu gösterecektir. Satışlarda ve istihdamdaki pay itibariyle en önde gelen sektör, görüldüğü gibi, dokuma ve giyim sanayidir. Onu büyük ölçüde tüketime yönelik olan taşıt araçları sanayii izlemektedir.

Tüketim araçları üretimine yabancı sermayenin ve yerli sanayicilerin bu denli rağbet etmesinde bu alanların küçük ölçek ve ilkel teknoloji ile yüksek kâr sağlayabilmesi büyük bir rol oynamaktadır. D.P.T.'nin bir yayınından elde ettiğimiz rakamlar bu gözlemimizi doğrulamaktadır. En fazla kârlılık tüketim malları üretiminde sağlanmaktadır. Yabancı sermayenin en yoğun olduğu, en fazla kâr ettiği alanlarda (bakınız Tablo A) bunlardır. İmalat sanayiinde ortalama karlılık sabit fiyatlarla, % 57 iken, lastik ve kimya sanayiinde % 90, elektrikli alet ve makinalar üretiminde % 113, taşıt araçları üretiminde % 148'dir. Kapitalisti yatırım yapmaya yönelten güdü, kâr güdüsü, kârı maksimize etme güdüsüdür. Doğal olarak en az yatırımla en fazla kâr elde edebileceği alanları aramaktadır. Sanayinin çarpık bir biçimde gelişmesi, onu ilgilendirmemektedir. Kâr dürtüsü yabancı tekelleri ve yerli sanayicileri tüketim mallarına yönelmeye zorlamaktadır. Türkiye'de ne ölçüde planlı uygulamaya girişilirse girişilsin; belirleyici olan kapitalistin kâr dürtüsüdür. Bu dürtü ile ne biçimde sanayileşebileceğimiz ortadadır.

Türkiye sanayiinin yapısı ve bu yapının gelişmiş kapitalist ülkeler ve sosyalist ülkelerdeki yapıyla karşılaştırılması Tablo 6'da yapılmaktadır. Görüleceği gibi sosyalist ülkelerde ve gelişmiş kapitalist ülkelerde sanayinin yapısı, ülkemizdeki sanayinin yapısıyla tam ters bir görünüm arzetmektedir. Gelişmiş kapitalist - emperyalist

GERÇEKTEN SANAYİLEŞİYORMUYUZ?

	TÜRKİYE	ÜLKELER	SOSYALİST ÜLKELER
TÜKETİM MALLARI SAN.	52.3	18	24
ARA MALLARI SAN.	33.2	34	26
YATIRIM MALLARI SAN.	14.5	48	51

SANAYİLEŞMİŞ ÜLKELER ve TÜRKİYENİN SANAYİ YAPISI

(Sektör Yüzdesi)

TABLO: 6

ülkelerin uzun süreçlerden sonra varabildiği yapıya, sosyalist ülkeler merkezi planlama sayesinde çok daha kısa sürelerde varmışlardır.

Türkiye'de İmalat Sanayii toplam üretiminin % 52,3'ünü oluşturan tüketim malları sanayiinin bileşimine bakılacak olursa; (Tablo 7), geleneksel tüketim maddeleri üretimi içinde gıda maddeleri üretimi % 53,5 ile ilk sırayı almakta, onu tekstil sanayii izlemektedir.

Tablo 8 imalat sanayii toplam üretiminin % 33,2'sini oluşturan ara malları sanayiinin, Tablo 9'da % 14,5'ini oluşturan yatırım malları sanayiinin bileşimini vermektedir. Açıktır ki tüketim, ara ve yatırım malları tanımlarının esnek olması bazı malların her üç gruptada yer alabilmesini sağlamaktadır. Tablo 7, 8, 9 birlikte incelendiğinde ara ve yatırım malları arasında yeralan birçok malın esas itibariyle dayanıklı ya da dayanıksız tüketim malları olduğu görülecektir. Tanımların belirsizliği nedeniyle, ara malları ve tüketim malları resmi istatistik ve tabloların yatırım malları sanayii içinde gösterilmektedir. Buna dikkat edildiğinde, tüketim malları üretiminin ülkemizde çok daha kabarık olduğu gereği ortaya çıkmaktadır.

Özel kesim kârlı bulduğu bu alanı (tüketim malları sanayii), kesinlikle kamu kesimine kaptırmak istememektedir. Bunu kanıtlamak için Tablo 10'daki rakamlara göz atmak yeterlidir. 1950'den bu yana tüketim ve yatırım malları üretiminde kamu kesimi sürekli olarak gerilemekte ve ara malları üretimine yöneltilmek istenmektedir. Bunun nedeni açıktır. Ara malları sanayii büyük ölçek ve ileri teknoloji gerektirmekte, ancak bu şekilde rantabl olabilmekte, bunun için de büyük yatırımlar yapmak gerekmektedir. Küçük ölçek ve geri teknoloji ile tüketim malları üreterek tatlı kârlar elde eden özel kesim ara malları üretiminde kamu kesiminin faaliyet göstermesini arzulamaktadır. Pahalı üretimi kamu kesimine yaptıran sanayiciler, hem diğer alanları kendileri için boşaltmakta, hem de bu alanda faaliyet gösteren devlet kuruluşlarının kendilerine maliyetinin altında satış yapmalarını sağlamaktadırlar.

Özel kesiminin tüketim malları sanayiine yönelmesinin sınırı yok değildir. Nitekim tüketimin sınırlarını bunca zorlamasına karşın, özel kesim yatırım ve ara malları sanayiine geçmek zorunda kalmaktadır. Bunun nedeni özel kesimin Türkiye'nin sanayileşmesini düşünmesi değil, tüketim araçları sanayiinde karşılaşılan pazar sorunudur. Pazar yeterince hızlı gelişememekte, stoklar artmaktadır. Ancak yatırım ve ara malları sanayii büyük finansman gerektirmektedir. Sermayenin büyük ölçüde finansman sıkıntısında olduğu

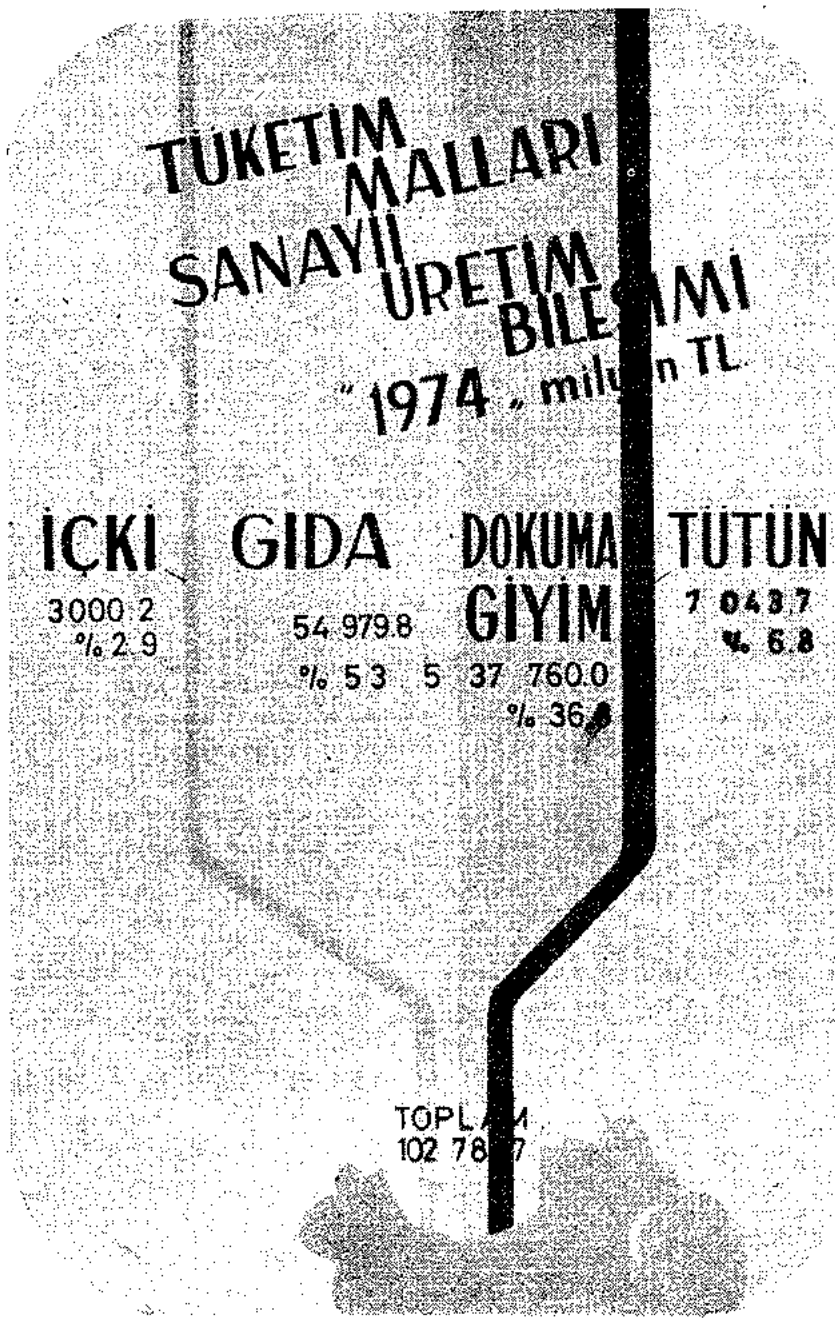
TÜKETİM MALLARI
SANAYİ ÜRETİM BİLEŞİMİ
"1974" milyon TL
İÇKİ
3000.2
%2.9
GIDA
54 979.8
%53.5
DOKUMA GİYİM
37 760.0
%36.8
TÜTÜN
7 043.7
%6.8
TOPLAM
102 783.7

TABLO: 7

ARA MALLARI SANAYİİ ÜRETİM BİLEŞİMİ "1974"

MİLYON TL.

ORMAN ÜRÜNLERİ	7 345.0	% 11.2
KAGIT SAN.	2 222.8	% 3.4
BASIM	1 489.0	% 2.3
DERİ ve KÖSELE	[illegible]	[illegible]
LASTİK	1 673.0	% 2.6
PLASTİK	2 340.0	% 3.6
KİMYA ve PETROKİMYA	11 439.0	% 17.5
PETROL ÜRÜNLERİ	14 389.4	% 22
GÜBRE SAN	[illegible]	[illegible]
ÇİMENTO	2 297.0	% 3.5
P.KİL ve ÇİM.GE SAN.	1 765.0	% 2.7
CAM	1 632.0	% 2.5
DEMİR ÇELİK	7 897.9	% 12
DEMİRDIŞI METALLER	[illegible]	[illegible]

TABLO: 8

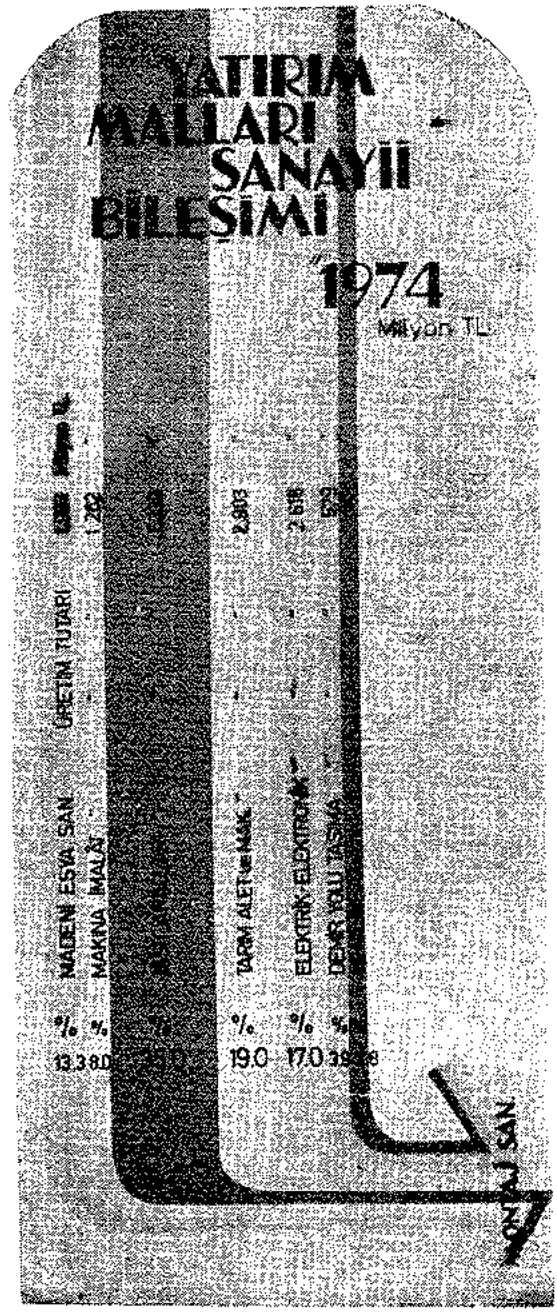
YATIRIM MALLARI SANAYİ BİLEŞİMİ
1974
Milyon TL
MADENİ EŞYA SAN.
MAKİNA MALZ.
ÜRETİM TUTARI
1.202
TARIM ALET ve MAK.
ELEKTRİK-ELEKTRONİK
DEMİR YOLU TASITA
2.803
2.698
572
%
19.0
17.0
ONTAJ SAN.

TABLO: 9

biliniyor. Bu nedenle, tekelci sermaye ara ve yatırım malları sanayine yöneldiğinde finansman kaynaklarının oluşturulma bedelini emekci sınıfların sırtına yüklemektedir.

TEŞVİK EDİLEN NE?

Kapitalist yoldan sanayileşmenin mantığı açısından özel sektörün en kârlı alanları kendisine ayırması doğaldır. Bunun bir örneği yukarıda belirtildi. Kamu kesiminin ara malları sanayiine yöneltildiği görüldü. Gene aynı tablo (Tablo 10) göstermektedir ki 1950 yılında % 50,5 olan imalat sanayiinde kamu kesiminin payı 1973 yılında % 36,7'ye düşmüştür. Bu, sanayileşmede siyasal tercihin özel sektörden yana kullanıldığını gösteriyor. Zaten bu gizlenmiyor : «Kamu sektörü özel sektöre yardımcı olacak, onun uzanamadığı alanlara uzanacaktır» deniyor. Kamu kesimi kârlı alanlara uzandırılmıyor, özel kesim tüketim mallarının üretimine yöneliyor ve tekellerin ekonomik gücü günden güne arttırılıyor. Ortaya çıkan da çarpık bir sanayileşme oluyor.

Bunun yanısıra banka kredileri de özel sektör için seferber ediliyor. 1963 yılında 12 milyar lira dolaylarında olan özel sektör kredileri, 1973 yılında 76 milyar liraya kadar fırlamıştır. Öte yandan 1963 yılında 231 milyon lira olan Merkez Bankası kredileri, özellikle 1971'den sonra iyiden iyiye arttırılmış ve 1973 yılında 3,5 milyar liraya ulaşmıştır.

Özel sektörün kârlı alanlara yöneltilmesi ile banka kredilerinin onun için seferber edilmesiyle yetinilmiyor. Daha fazla kâr etmesi için teşvik ediliyor. Başka bir deyişle zaten kârlı olan alanlara yatırım yapan özel sektörün kârlılığı arttırılıyor. Bunun da adına «teşvik uygulaması» deniyor.

Tablo 11 teşviklerin dağılımını gösteriyor. «Yatırım İndirimi», «Gümrük muafiyeti», «İhracatta vergi iadesi» gibi bir dizi tedbir (!) her türlü yatırımcıyı, yatırım yaptığı alan gözetilmeksizin teşvik ediyor.

Teşviklerin sanayileşmeye katkıda bulunacak sektörlere, ağır sanayi'e yöneltilmediği Tablo 11'den açık seçik görülüyor. O kadar ki en fazla teşvik alan sektörler Dokuma - Giyim ve Gıda sektörleridir. Bunun ötesinde herkesi araba sahibi yaparak sanayileşmeye büyük katkıda bulunan (!) taşıt araçları, deterjan, sabun, şampuan, ilaç imal eden kimya sektörü en fazla teşvik gören sektörler arasındadır.

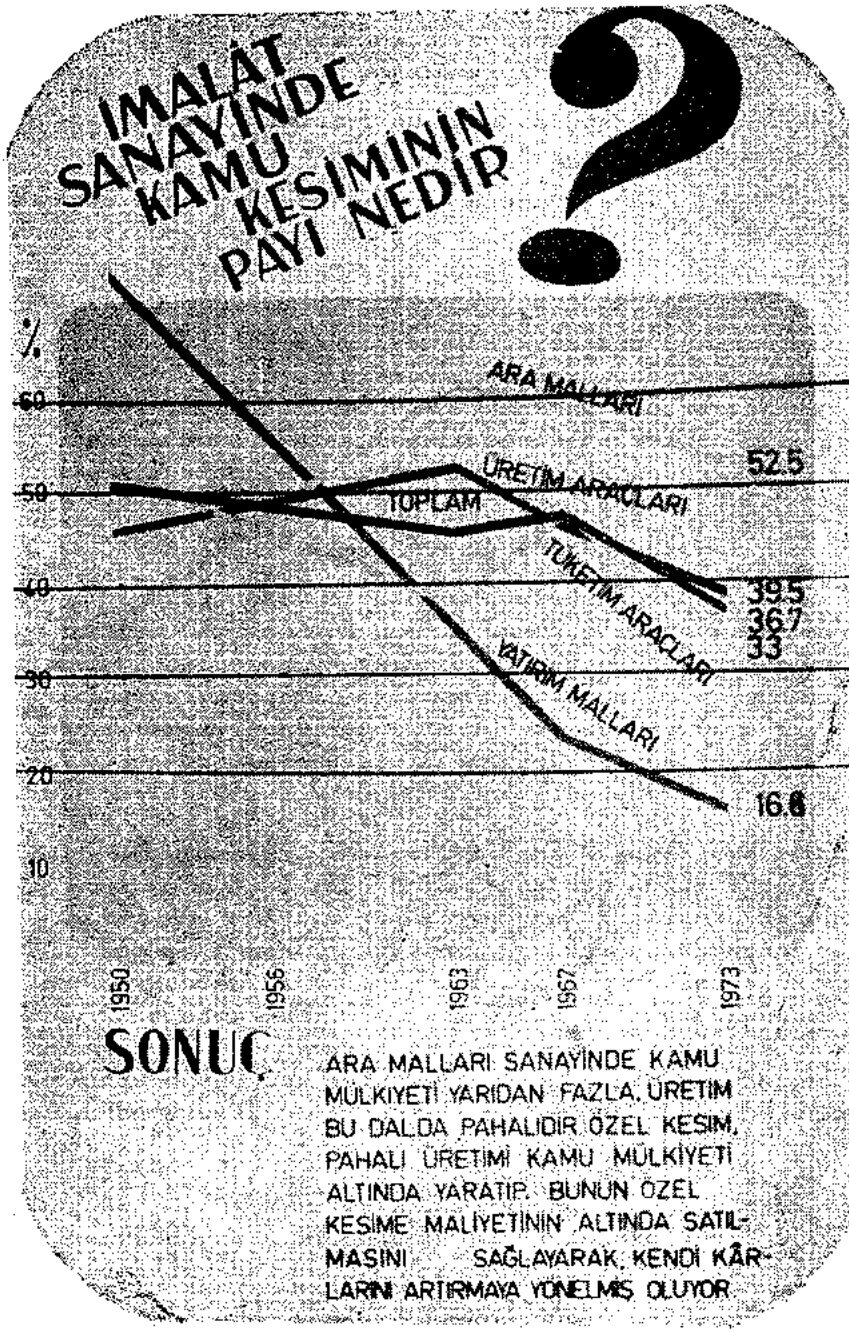
İMALÂT SANAYİNDE KAMU KESİMİNİN PAYI NEDİR ?
%
60
50
40
30
20
10
ARA MALLARI
ÜRETİM ARAÇLARI
TOPLAM
TÜKETİM ARAÇLARI
YATIRIM MALLARI
52.5
39.5
36.7
33
16.6
1950
1956
1963
1967
1973
SONUÇ
ARA MALLARI SANAYİNDE KAMU MÜLKİYETİ YARIDAN FAZLA. ÜRETİM BU DALDA PAHALIDIR ÖZEL KESİM, PAHALI ÜRETİMİ KAMU MÜLKİYETİ ALTINDA YARATIP. BUNUN ÖZEL KESİME MALİYETİNİN ALTINDA SATILMASINI SAĞLAYARAK, KENDİ KÂRLARINI ARTIRMAYA YÖNELMİŞ OLUYOR

TABLO: 10

NELER NEKADAR TEŞVİK EDİLİYOR

1968-1975

	[redacted]	[redacted]
Tarım	2.400	50
Madencilik	4.800	71
Gıda	12.700	431
Dokuma-Giyim	35.000	327
Deri	1.840	45
Lastik	6.100	16
Kereste	5.060	77
Kağıt	2.500	19
Cam-Çimento	7.800	56
Kimya	33.600	109
Madeni Eşya	8.180	154
Makina	4.850	65
Demir-Çelik	2.750	27
Diğer Metaller	2.800	18
Elek.-Elektro-Meka.	2.900	51
Tarım Mak.	2.920	19
Taşıt	6.230	162
Ambalaj	2.630	71
Ulaştırma	15.400	220
Turizm	1.220	32

TABLO: 11

Özel sektörün daha fazla kâr etmek için teşvik edildiğini belirtmiştik. Bunu teşviklerin sektörlere dağılımı kadar, teşviklerden özellikle özel sektörün yararlandırılması da kanıtlıyor. Yapılan toplam teşviklerden, özel kesim, yatırım indiriminde % 58, Gümrük indirimi ve muaflıklarında % 53, ihracatta vergi iadesinde % 66,3 oranında yararlandırılmıştır. Bütün bu teşvik tedbirleri yalnızca 1972 yılında devlete toplam 5,078 milyon TL.'ye mal olmuşlardır. Teşvik edilen yatırımların ortalama tutarı, daha çok büyük yatırımların, başka bir deyişle, tekellerin teşvik edildiğini kanıtlamaktadır.

1973 yılındaki «ihracatta vergi iadesi uygulaması» na ilişkin rakamlar Tablo 12'de verilmiştir. İmalat sanayiindeki vergi iadelerinin % 67,1'i ara malları, % 27,2'si tüketim malları, % 4,4'ü de yatırım malları sanayiinde olmuştur. 1964 ve 1973 yılları arasında heryıl % 10 ile % 25 arasında değişen oranlarda vergi iadesi yapılmıştır. Bu yıllar arasında yapılan vergi iadesi 2,5 milyar TL.'yi bulmaktadır.

İhracatta Vergi İadesine ilişkin, kamuoyunu uzun süre meşgul etmiş, ilginç bir uygulamadan söz etmeden geçemeyeceğiz. Başbakan Demirel'in yeğeni Yahya Demirel'in sahibi olduğu şirket 27 milyon liralık mobilya ihracatı karşılığında 20 milyon lira vergi iadesi almıştır. Ortada bir alıcı firma olmadığı, yapıldığı iddia edilen ihracatın da esasen mobilya ihracatçısı bir ülkeye yapıldığı öne sürülmektedir. Mobilya yapımının sanayileşmeyle olan ilgisizliği ortadadır. Buna rağmen teşvik görmektedir. Bununda ötesinde 1973 ve 74 yıllarında toplam 256,059 Dolarlık, mobilya ihracatı yapan, ülkemizde 1975 yılında 20 milyon TL. vergi iadesi yapılmaktadır. Üstelik mobilyaların nerede olduğu da halen bilinmemektedir.

İhracatta vergi iadesi uygulamasının ihracatı teşvik ettiği ve böylelikle dış ticaret açığımızın kapatılacağı iddiası asılsızdır. Dış ticaret açığımız, bırakın eski durumunu korumayı, gün geçtikçe fazlalaşmaktadır. 1975 yılında 53 milyar liraya ulaşan dış ticaret açıkları, bu iddianın geçersizliğini kolayca kanıtlamaktadır. En az bunun kadar asılsız olan bir başka iddia da teşvik tedbirlerinin bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik olduğudur. Gerçekler bunun tam tersinin doğru olduğunu gösteriyor. (Tablo 13) yapılan teşviklerin ancak yüzde 8'i Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine gitmiştir. 1973, 74 ve daha sonraki yıllarda teşvik belgesi alan 30,5 milyar TL.'lık özel teşebbüs yatırımının % 60'ı Türkiye'nin en kalkınmış yedi iline dağılmıştır. Teşvik edilen illerin başında 7,5 milyar liralık yatırım yapılan İstanbul gelmektedir. Teşvik tedbir-

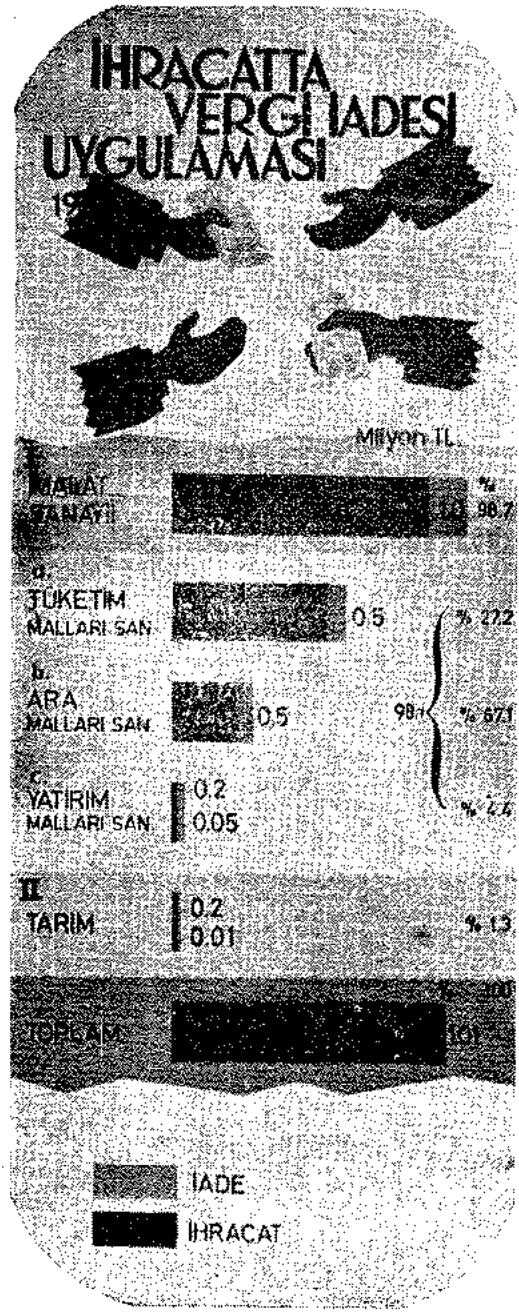
İHRACATTA
VERGİ İADESİ
UYGULAMASI
Milyon TL
I
SANAYİ
a.
TÜKETİM
MALLARI SAN.
0.5
b.
ARA
MALLARI SAN.
0.5
c.
YATIRIM
MALLARI SAN.
0.2
0.05
II
TARİM
0.2
0.01
TOPLAM
İADE
İHRACAT

TABLO: 12

GERİ KALMIŞ BÖLGELER TEŞVİK EDİLİYORMU ?

1968 - 1975

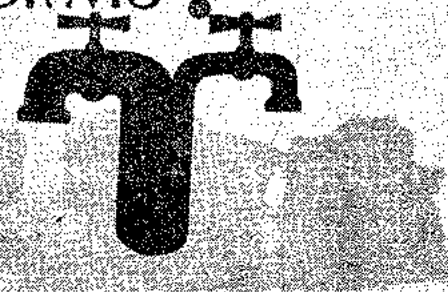

	TOPLAM YATIRIM Milyon TL	TEŞVİK SAYISI Adet
Marmara Bölgesi	432.300	[redacted]
Karadeniz "	61.760	[redacted]
Doğu Anadolu "	31.080	[redacted]
G.Doğu Anadolu "	12.700	[redacted]
Akdeniz "	244.400	[redacted]
Ege "	252.000	[redacted]
İç Anadolu "	172.000	[redacted]
Muhtelif	–	[redacted]

TABLO : 13

lerinin bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmaya değil, tam tersine bölgesel dengesizlikler yaratmaya yönelik olduğu açıktır.

Teşvik tedbirlerine ilişkin bir başka iddia, bu tedbirler aracılığı sonucunda yatırımların kısa zamanda artacağı ve böylelikle hazine gelirinin çoğalacağıdır. Vergi gelirlerindeki artış maaşlı ve ücretlilerden sağlanan dolaylı ve dolaysız vergilerle olmaktayken, gümrük indirimi, ihracatta vergi iadesi v.b. tedbirler hazine gelirini azaltmaktan başka bir işe yaramamaktadır. 1969 yılı sonlarında çıkarılan kararname ile bazı malların gümrük vergisinin sıfıra indirilmesi 950 milyon liralık vergi kaybı yaratmıştır. Dolayısıyla bu iddia da geçersiz kalmaktadır.

Bu tür ilginç uygulamalarla sanayiciler, hatta sanayici olduğu su götürür kişiler milyarlarca lira teşvik görmektedirler. Bunlar özel sektör eliyle sanayileşmenin - tabii buna sanayileşme denebilirse - doğal olarak beraberinde getirdiği sonuçlardır.

TEKELLEŞME OLGUSU

Kapitalist gelişmenin temel yasalarından birisi de tekelleşmedir. Sermayenin merkezileşmesi, küçük kuruluşların ortadan kalkması ya da büyük kuruluşların denetimi altına girmesi, giderek banka ve sanayi sermayesinin bütünleşmesi, kısacası büyük ve az sayıdaki sermayedarların sermayenin çoğunu ellerinde tutması tekelleşme adı verilen olgudur.

Tekelleşme Türkiye için de söz konusudur. Türkiye'deki dışa bağımlı tekeller ile emperyalist - kapitalist ülkelerdeki dev tekeller arasında nitelik ve nitecilik açısından büyük farklar vardır. Ancak bu tür farklılıkların var olması tekelleşmenin yadsımasına yol açmamalıdır.

Tekelleşme üzerine yapılan araştırmalar, mevcut şirketlerin sermayelerini arttırmalarıyla tekelleşmenin hız kazandığını gösteriyor. İstanbul Sanayi Odası yayınlarından elde edilen rakamlar Türkiye'deki 100 büyük firmanın sanayii hangi ölçüde denetlediğini ve sermayenin merkezileşmesinin hangi ölçülere vardığını görmemize yardımcı olacaktır.

Görülüyor ki 100 büyük firmanın 1968 yılındaki toplam satışları 10,574 Milyon TL. iken bu rakam 1974 yılında 63,772 Milyon TL'ye yükselmiştir. Aynı dönemde fiyatların arttığı gözönünde tutularak bu rakamlar fiyat artışlarının etkisinden kurtarıldığında, Tablo C'den de görüldüğü gibi, bu artışın % 177 olduğu ortaya çıkıyor,

TABLO : C

100 BÜYÜK FİRMANIN İMALAT SANAYİİ İÇİNDEKİ YERİ

Yıllar	İmalat Sanayii Toplamı Cari Fiyatlarla (Milyon)	İmalat Sanayii Toplam Sabit Fiyatlarla (Milyon)	100 Büyük Firma Satışları Cari Fiyatlarla (Milyon TL.)	Sabit Fiyat (1968 : 100)	100 Büyük Firma Satışları Toplam İmalat San. Satışları
1968	59,500	100	10,374	100	17,7
1969	68,364	111	11,809	108	17,2
1970	79,257	119	17,607	149	22,2
1971	106,531	137	21,458	155	20,1
1972	138,777	160	33,448	118	24,1
1973	178,794	191	42,881	258	23,9
1974	271,227	210	63,772	277	23,5

Kaynak : D.P.T. Yıllık Programlar ve İ.S.O. Dergileri

Tablo C'den imalat sanayiindeki toplam satışın 1968'den bu yana, sabit fiyatlarla % 110 arttığını izliyoruz. 1968'den 1974'e kadar geçen süre içinde 100 büyük firmanın satışlarının toplam satışlara oranının % 17,7'den % 23,5'a yükselmesi bu tekellerin imalat sanayiinde paylarının ve etkinliklerinin artması anlamına gelmektedir.

Öte yandan 100 büyük firma da kendi arasında eşitsiz biçimde gelişmiştir. Satış tutarındaki ortalama artış (sabit fiyatlarla) % 177'dir. Alt sıralardaki artış oranı, ortalama artış oranının gerisinde, üst sıralardaki artış oranı ise üzerindedir.

100 büyük sanayi kuruluşu 1968 yılında 10'dan fazla işçi çalıştıran sanayi kuruluşlarının % 2,9'unu oluşturuyorlardı. Ve bu büyüklükteki kuruluşların toplam satışları içindeki payları % 22,6 idi. 1973 yılında 10'dan fazla işçi çalıştıran kuruluşların sayısı artmıştır. 1973 yılında bu kuruluşların % 1,7'sini oluşturan 100 büyük firma satışlar içindeki payını % 31,9'a çıkarmış, denetim alanını genişletmiştir.

100 büyük firmaya ilişkin istatistikler tekelleşmenin giderek arttığını göstermektedir. Öte yandan tekelleşmenin bir başka göstergesi de bazı ürünlerin üretiminde bir ya da birkaç firmanın üretimi bütünüyle denetim altına almalarıdır. Sert Maden uçlar, kesici ve delici uçlar, zincir, çelik halat, motor yatakları, elmas uçlu sondaj matkapları gibi birçok ürünün üretimi tek tek özel firmalar tarafından yapılmaktadır. Bunun yanısıra buzdolabı, kaynak elektrotlar, biçer döğer, akümülatör, boru fittingleri, oto lastikleri, otomobil v.b. gibi üretim dallarında da piyasa bir ya da birkaç özel firma tarafından denetlenmektedir. Bu üretim dallarının tüketime yönelik olduklarını söylemek gereksizdir. Daha önce de söz edildiği gibi Tablo 14'ün incelenmesiyle tekellerin tüketim malları üretimini tercih ettikleri görülecektir.

Yerli tekellerin yabancı tekellerle bütünleşmiş olduğunu tekrarlamak gereksiz gibi gelebilecektir. Ancak bir kez daha vurgulamakta yarar vardır. 100 büyüklerin özel kesimde ve yabancı sermayeye sahip olanlarının satışlarındaki payları % 29,5, istihdamdaki payları ise % 19'dur. Sermaye açısından yabancı tekellere bu denli bağlı olan yerli tekellerin bunun yanısıra royalty, patent, lisans know-how v.b. anlaşmalarla da yabancı dev tekellere bağımlı olduklarını düşünürsek iç ve dış tekellerin imalat sanayimizi ne ölçüde denetledikleri kolayca anlaşılır.

Türkiye'de tekelleşme süreci 1960'lardan, özellikle 1965'lerden sonra hızlanmıştır. Türkiye'deki tekelleşme, emperyalist ülkelerdeki te-

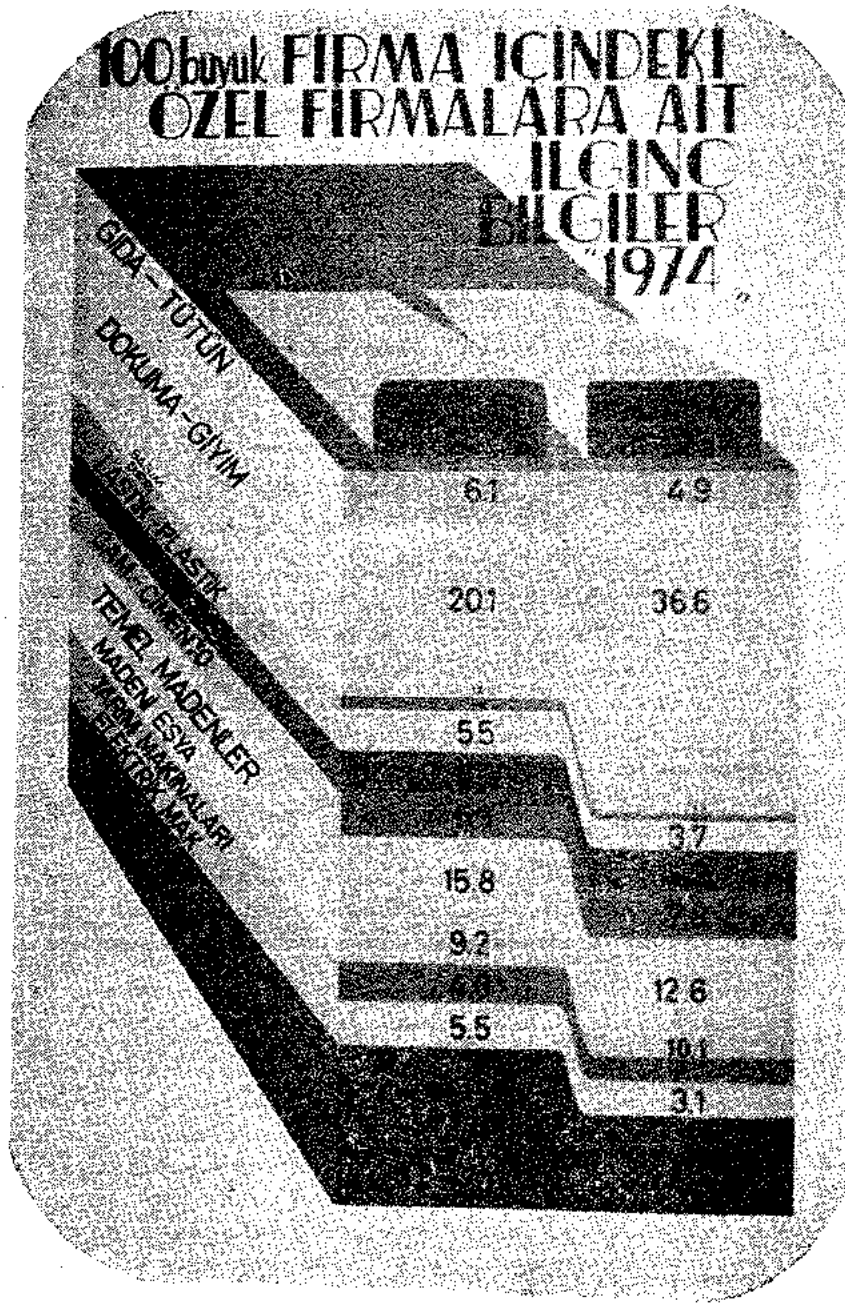
100 buyuk FIRMA ICINDEKI
ÖZEL FIRMALARA AIT
ILGINC
BILGILER
1974
GIDA – TÜTÜN
DOKUMA – GIYIM
KAUCUK – PLASTIK
ASLAF – CIMENTO
TEMEL MADENLER
MADEN ESYA
MAKINALARI
ELEKTRIK MAK.
6.1
4.9
20.1
36.6
5.5
3.7
15.8
9.2
12.6
5.5
10.1
3.1

TABLO : 14

kelleşmeden farklıdır. Emperyalist ülkelerdeki dev tekellerle Türkiye'deki tekeller nitelik ve nicelik bakımından önemli farklılıklar göstermektedirler. Türkiye'de tekelleşme olgusu, kapitalistleşme süresinde bir dönüm noktası olan 1950'lerde belirmiş ve 1960'larda, özellikle 1965'lerden sonra güç kazanmıştır. Türkiye'de tekeller, emperyalist metropollerde olduğu gibi, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesiyle, rekabetçi kapitalizmden, tekelci kapitalizme geçme süreciyle oluşmamıştır. Emperyalizmin, başından beri kendisine bağımlı kılarak geliştirdiği, güçlendirdiği yerli tekelci sermaye, ülkede yatırım yaptığı bir çok alanda tekel olma durumunu, işin başında oluşturmuştur. Ülkemizdeki tekeller emperyalist ülkelerdeki tekeller gibi sermaye ihraç ederek büyük sömürü oranları elde edebilecek güçte değildir. Tam tersine yabancı tekellere bağımlıdır; onlar olmadan yaşayamaz. Bu bağımlılık sermaye ve teknoloji yönündendi. Küçük ölçekli olan ilkel teknoloji kullanan iç tekeller dış tekellerle kıyaslanamaz. İki örnek verelim :

— Türkiye'deki 100 büyük firmanın toplam satış tutarı dünyanın 50. büyük firmasının satış tutarından azdır.

— Türkiye'deki 5 büyük firmanın çalıştırdığı işçi sayısı üçbinin üzerindeyken, Avrupa'daki en büyük dört şirket dörtyüz binin üzerinde işçi çalıştırmaktadır.

BÖLGESEL DENGESİZLİKLER

Kapitalist yoldan sanayileşmenin temel dürtüsünün sermayedarın kârını arttırma çabası olduğunu belirtmiştik. Yatırımcıyı en fazla kârlı bulduğu alanlara ve bu arada tüketim mallarına yönelten bu dürtüdür. Gene aynı dürtü bölgesel dengesizlikler yaratılmasının başlıca nedeni olmaktadır. Girişimci yatırım yaparken, yatırım yaptığı bölgenin ekonomik özelliklerini dikkate almaktadır. Bir başka deyişle başka sanayi birimlerinin olmadığı, gelişemediği ve ulaşım, enerji, haberleşme gibi alt yapı hizmetlerinin yetersiz kaldığı yerlere yatırım yapmak istememektedir. Bu nedenle de özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesine yatırım yapmamaktadır. Onların istemeleri «Hür teşebbüs istediği alana, bölgeye yatırım yapmakta hürdür» denilerek kapitalist sanayileşmenin mantığı açısından doğal karşılanmaktadır. Ama sanayileşme çarpık bir görünüm alıyormuş, ama bölgesel dengesizlikler beliriyormuş. Bunları önlemek için hiçbir önleme başvurulmamaktadır. Kapitalist yoldan sanayileşmeye devam ettikçe bunun böyle olacağını söylemek için de falcı olmaya gerek yoktur.

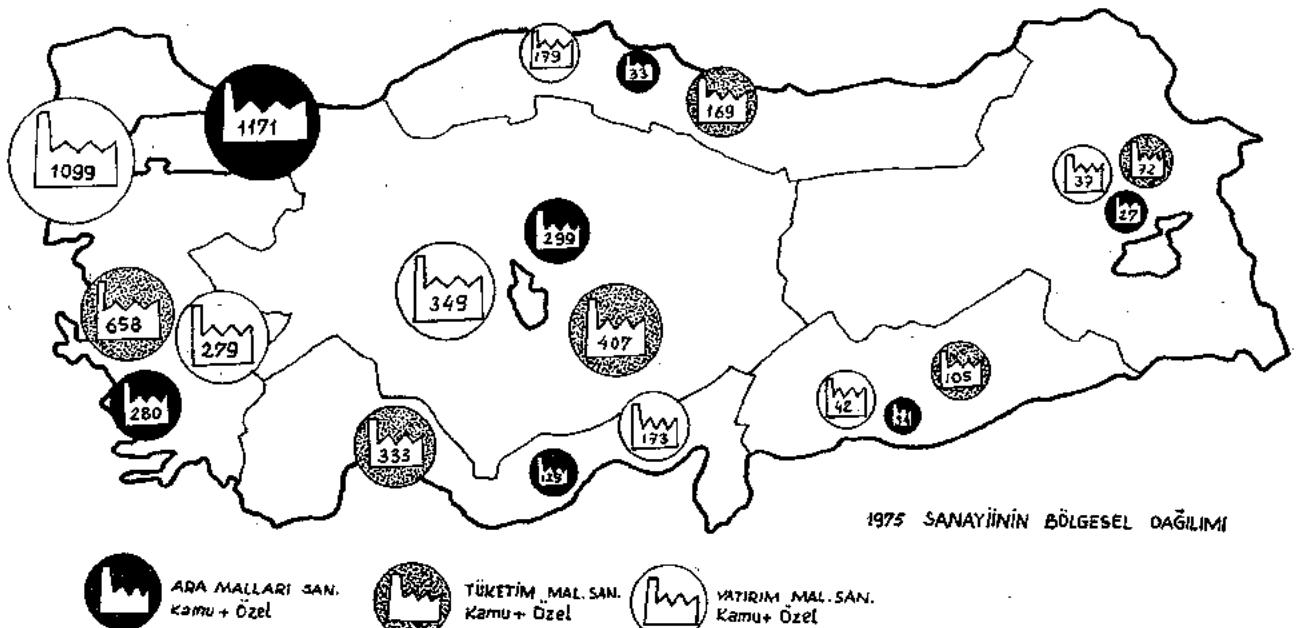
1171
1099
179
33
169
39
72
27
299
349
407
658
279
280
333
173
42
105
1975 SANAYİİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI
ARA MALLARI SAN.
Kamu + Özel
TÜKETİM MAL. SAN.
Kamu + Özel
YATIRIM MAL. SAN.
Kamu + Özel

TABLO : 15

Tablo 15 bölgesel dengesizliklerin ne ölçüye vardığını gösteriyor. Tabloyu dikkatli incelediğimiz zaman 1975 yılındaki toplam sanayi birimlerinin sayısının 6325 olduğu görülecektir. Oysaki aynı yıl içinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde sanayi birimlerinin sayısı 317'dir. Bu rakam toplam işyerlerinin yalnızca % 5'ini oluşturmaktadır. Yalnızca Marmara Bölgesinde 3779 işyeri vardır (% 59). Marmara ve Ege bölgeleri birlikte toplam sanayi birimlerinin % 78'ine sahiptirler. Karadeniz bölgesi % 6, Akdeniz bölgesi % 11 oranında sanayi birimine sahiptir.

Yukardaki rakamlar bu bölgelere kamu sektörünün de fazlaca rağbet etmediğini göstermektedir. Ancak, özel sektörün kamu sektörüne oranla çok daha az yatırım yapmakta olduğunu hemen belirtmek gerek. Bunu kanıtlayacak bazı rakamlar verelim : 1963 ve 1972 yıllarında toplam özel kesim büyük (10'dan fazla işçi çalıştıran) işyerlerinin % 72'si Ege ve Marmara bölgesinde faaliyet gösteriyordu. Aynı oran Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde 1963 yılında % 2,9'du ve bu oran 1972 yılında % 1,8'e kadar düşmüştür. Görüldüğü gibi özel sektör eskisine oranla bu bölgelere daha da az yatırım yapmaktadır. Soruna bir de katma değer açısından bakmak yararlı olacaktır. 1963 yılında imalat sanayiindeki büyük işyerlerinin yarattığı katma değerin % 59'u Ege ve Marmara; % 11'i ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden gelmekteydi. 1972 yılında Ege ve Marmara bölgesinde yaratılan katma değer çok az azalmış ve % 58 olmuştur. Bunda Akdeniz bölgesinin, özellikle Adana yöresinin artan etkisi rol oynamıştır. Akdeniz bölgesinde imalat sanayii katma değeri payı artmış ve aynı yıllar arasında % 8'den % 15'e yükselmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu tarafından yaratılan katma değer ise iyiden iyiye azalmış ve % 5,6 olmuştur.

Ege ve Marmara bölgesinde yaratılan imalat sanayii toplam katma değerinin % 36'sı kamu, % 64'ü özel sektör tarafından sağlanmaktadır. Aynı oranlar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da sırasıyla % 97 ve % 3'tür.

Soruna yatırımların dağılımı açısından bakılınca gene aynı sonuçla karşılaşmak olanaklı oluyor. (Tablo 16). 1968 - 75 yılları arasında yapılan yatırımların % 54,2'si Ege ve Marmara bölgesinde toplanırken, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgesine yapılan yatırımlar ancak %4,52 oranındadır. 1970 programı yatırım rakamlarına göre Türkiye'de kişi başına ortalama yatırım miktarı 266 TL.'dır. Bu miktar Ege ve Marmara bölgeleri için 317 TL, Kuzeydoğu Anadolu için 202, Güneydoğu bölgesinde ise 148 TL.'dir. Görüldüğü gibi özel-

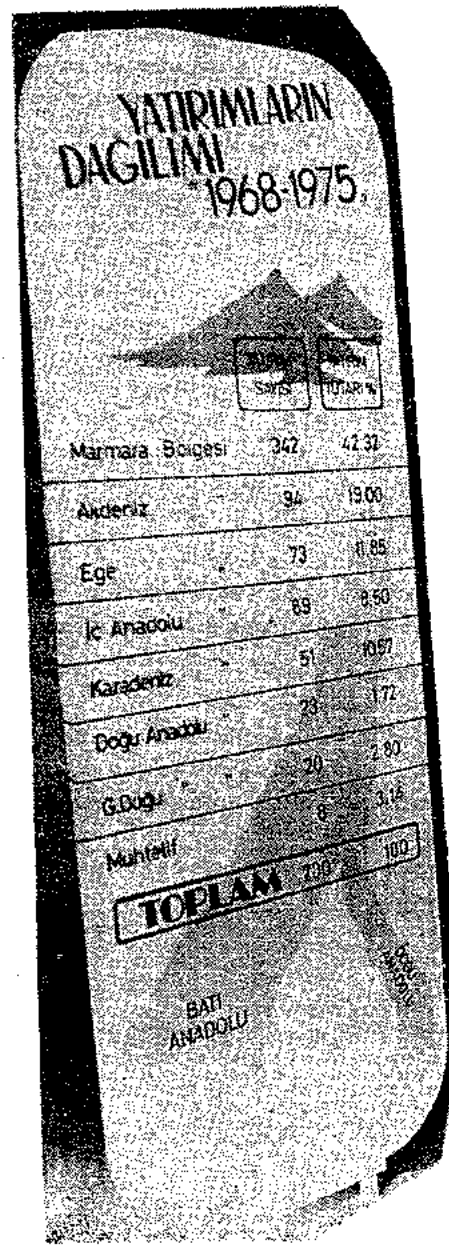

YATIRIMLARIN DAGILIMI *1968-1975,

	SAYIS	TOTARI %
Marmara Bölgesi	342	42.31
Akdeniz	94	19.00
Ege	73	11.85
İç Anadolu	69	8.50
Karadeniz	51	10.57
Doğu Anadolu	23	1.72
G.Doğu	20	2.80
Muhtelif	8	3.14
TOPLAM	700	100

BATI ANADOLU

TABLO : 16

likle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesine şimdiye dek yatırım yapılmadığı gibi, bundan sonra yapılacağı, hele özel sektörün buna niyeti olduğu söylenemez. Birçok alanlarda olduğu gibi özel sektör pahalı üretimi kamu kesimine yüklemektedir. Ondan sonra da özel teşebbüsün ne kadar kârlı, verimli olduğundan dem vurmaktadır.

Geri kalmış bölgelerde sanayiinin teşvik edildiği de iddia edilemez. Bunu daha önce örnekleriyle gördük.

Ege ve Marmara bölgesindeki sanayi ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki sanayi arasında yapı bakımından da büyük farklılıklar olduğunu belirtilmelidir. 1970 yılında imalat sanayiindeki küçük işyerlerinin % 45'i Ege ve Marmara bölgesinde iken, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da aynı oran % 19'dur. Büyük işyerleri söz konusu olunca durum tersine dönmektedir. Toplam büyük işyerlerinin sayısının 1972 için, aynı bölgede % 2,4 oranında olduğunu belirtmiştik. Sanayinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da küçük birimlerden oluşması, Türkiye ölçüsünde bile en ilkel teknolojiyi kullanması, doğal olarak bu bölgedeki sanayiin bütünüyle tüketime yönelik olmasını gerektirmektedir. Yatırım malları üretiminin %. 1'inden de azı bu bölgede yapılırken aynı oran Ege ve Marmara'da % 26'dır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da başlıca üretim maddeleri içki, tütün ve gıda maddeleridir.

İKİ YAKAMIZ BİR ARAYA GELMİYOR!

Tablo 17 dış ticaret açığımızın gün geçtikçe arttığını gösteriyor. İhracatımız sürekli ithalatımızın gerisinde kalıyor. 1975 yılının ilk 9 ayının rakamları, 1974'ün aynı aylarına oranla ihracatımızın % 14 oranında gerilediğini bildiriyor. Gene aynı dönemde İthalatımız 1974'ün aynı dönemine oranla % 39 arttı. Dış ticaret açığımızın kapatılması konusunda sermaye çevrelerinin en güvendikleri kaynak olan işçi dövizleri de gene aynı dönemde % 9 azaldı. Bu dokuz aylık sürede 1,5 milyar dolarlık döviz kaybımız var. Türk lirası yavaş yavaş değerini kaybediyor.

Dış ticaret açığının bu denli büyümesinin ve Türkiye'yi dar boğazlara sürüklemesinin en önemli nedeni de sanayimizin yapısından başka birşey değil. Sanayimiz yabancılara bağımlı tihalat yapmadan yaşaması olanaksız. Çarpık niteliği sürekli ithalat yapmasını gerekli kılıyor. Öte yandan sanayi ürünleri ihraç edemiyoruz. Gene aynı yapı buna uygun değil.

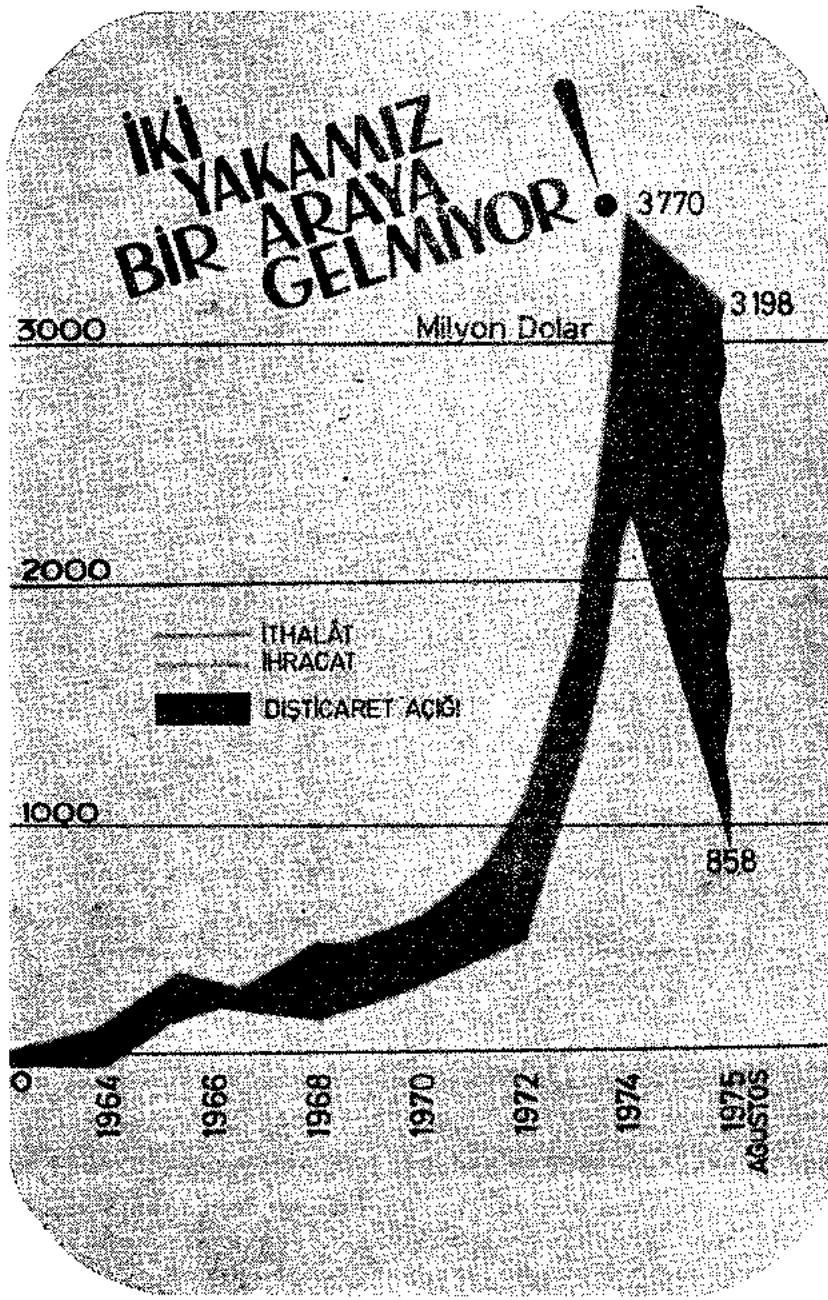
İKİ YAKAMIZ BİR ARAYA GELMİYOR!
3770
3198
3000
Milyon Dolar
2000
İTHALAT
İHRACAT
DIŞTİCARET AÇIĞI
1000
858
0
1964
1966
1968
1970
1972
1974
1975 AĞUSTOS

TABLO: 17

BAZI GERİ KALMIŞ ÜLKELERİN İHRACATLARINDA BELLİ ÜRÜNLERİN AĞIRLIĞI

	[redacted]	[redacted]
ARJANTİN	60	Et, Mısır, Buğday Deri, Yün
URUGUAY	76	Yün, Et, Deri
MİSİR	51	Pamuk, Pirinç
PANAMA	52	Muz
SUDAN	61	Pamuk
İRAN	86	Petrol
IRAK	91	Petrol
VENEZÜELLA	93	[illegible]
TÜRKİYE	63	[illegible] üm

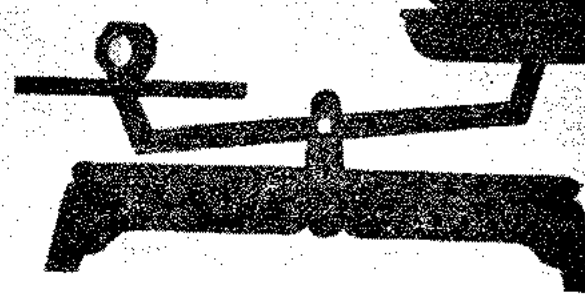

TABLO : 18

İhracatımızda hangi ürünlerin ağır bastığını Tablo 18'den izliyoruz. Aynı tablo bazı az gelişmiş ülkeler ile Türkiye'yi kıyaslamasını da yapıyor. Bütün geri kalmış ülkelerde tarımsal ürünlerin ve madenlerin temel ihraç maddeleri olduğu hemen göze çarpıyor. Türkiye'de bu genellemenin dışında değil. Unutmamak gerekir ki emperyalizm birçok ülkeyi tek ürüne bağımlı kılmıştır. Bu tür ülkelerde bu ürünün başlıca alıcısı da satıcısı da emperyalist tekeller olmaktadır.

Tablo 18 Türkiye'deki belli başlı ihraç ürünlerinin pamuk, tütün, fındık, kuru üzüm, incir olduğunu gösteriyor. Bu ürünlerin ihracata katkısı % 63 Ancak bu rakamın yanıltıcı olduğuna dikkati çekelim. Sanayi ürünleri tanımının çok geniş tutulması ihracatımızda tarımsal ürünlerin payının az görünmesine yol açmaktadır. Kepek, küspeler, bağırsaklar, incir ezmesi v.b. ürünler sanayi ürünleri kategorisine sokulmakta ve istatistikler bizi bir kez daha yanıltarak sanayi ürünleri ihracatımızı fazla sanmamıza neden olmaktadır. 1963 yılında Türkiye'deki sanayi ürünleri ihracatına ilişkin, Birleşmiş Milletlerin verdiği rakam % 2,5 iken resmi istatistikler bunun % 17,6 olduğunu iddia etmekteydiler.

Tablo 18'deki temel ihracat maddelerine gıda, dokuma, orman, kimya ürünlerini, içki, deri v.b. eklemek olanaklı. Sanayi ürünlerimizin % 63'ünü oluşturan bu ürünleri petrol ürünleri ve madenler izliyor.

Sanayimizin yapısı ithalatımızı sürekli artırıyor. Tüketime dayalı iç pazara yönelik sanayimiz sanayi ürünleri ihraç etmemizi önlerken, kullanılan makina - teçhizat, hammadde, yarı mamul maddeler ve diğer girdiler bakımından dışa bağımlılık ithalatımızın günden güne artmasının temel nedeni Tablo 19 bunu en iyi biçimde belgeliyor. İhracatımızın % 34'ünü yatırım malları oluştururken, aynı mallar, ithalatımızda % 2,9'luk bir paya sahip. İç pazarı denetleyen uluslararası tekelci sermaye, yatırım malları ihraç ederek egemenliğini daha da perçinliyor. Öte yandan hammaddeleri dünya fiyatlarının çok üstünde satarak yeni kârlar elde ediyor. 19. Tablo toplam sanayi ürünleri ithalatımızın % 62'sinin hammaddeler olduğunu belirtiyor. Türkiye'deki firmalar ortak oldukları yabancı tekellerden sürekli ithalat yapıyorlar.

Buna taşıt sanayiine ilişkin olarak bir örnek verilebilir. (Tablo 20). Taşıt sanayiinin çeşitli kesimlerindeki ithal girdileri gerçek ithal girdilerinden büyük farklılıklar gösteriyor. İthal girdileri kamyonda % 44,9, kamyonette % 44,9, otobüste % 48,1 olarak görülüyor. Oysaki gerçekte bu rakamlar sırasıyla % 63,2, % 63,1 ve % 68,2. Bu

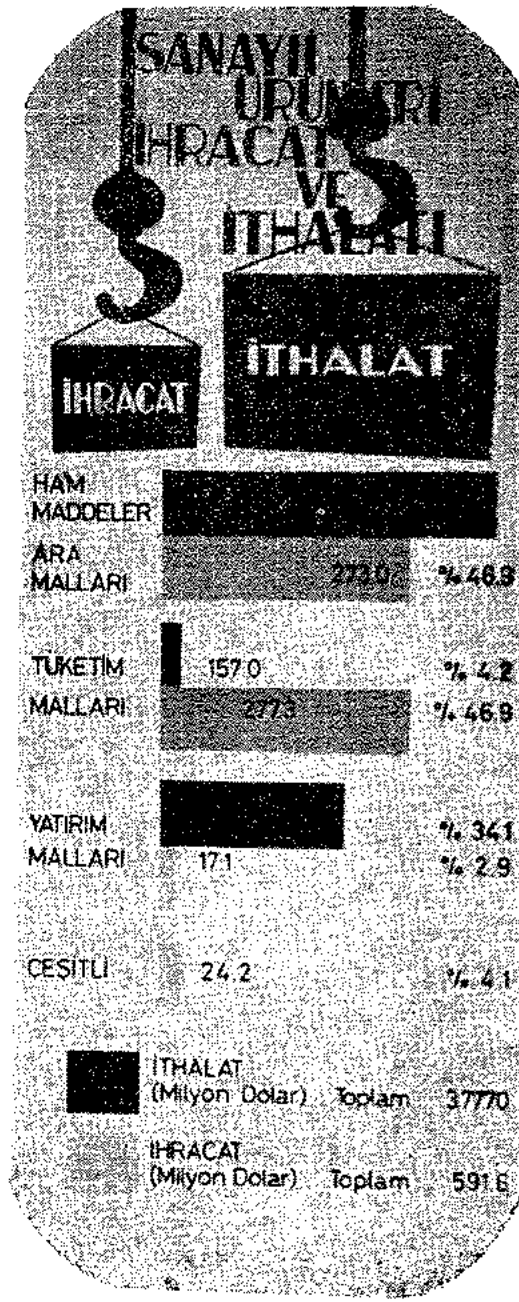
SANAYİ ÜRÜNLERİ İHRACAT VE İTHALATI
İHRACAT
İTHALAT
HAM MADDELER
ARA MALLARI
273.0
%46.3
TÜKETİM MALLARI
157.0
%4.2
277.3
%46.9
YATIRIM MALLARI
%34.1
17.1
%2.9
ÇEŞİTLİ
24.2
%4.1
İTHALAT (Milyon Dolar) Toplam 37770
İHRACAT (Milyon Dolar) Toplam 591.6

TABLO: 19

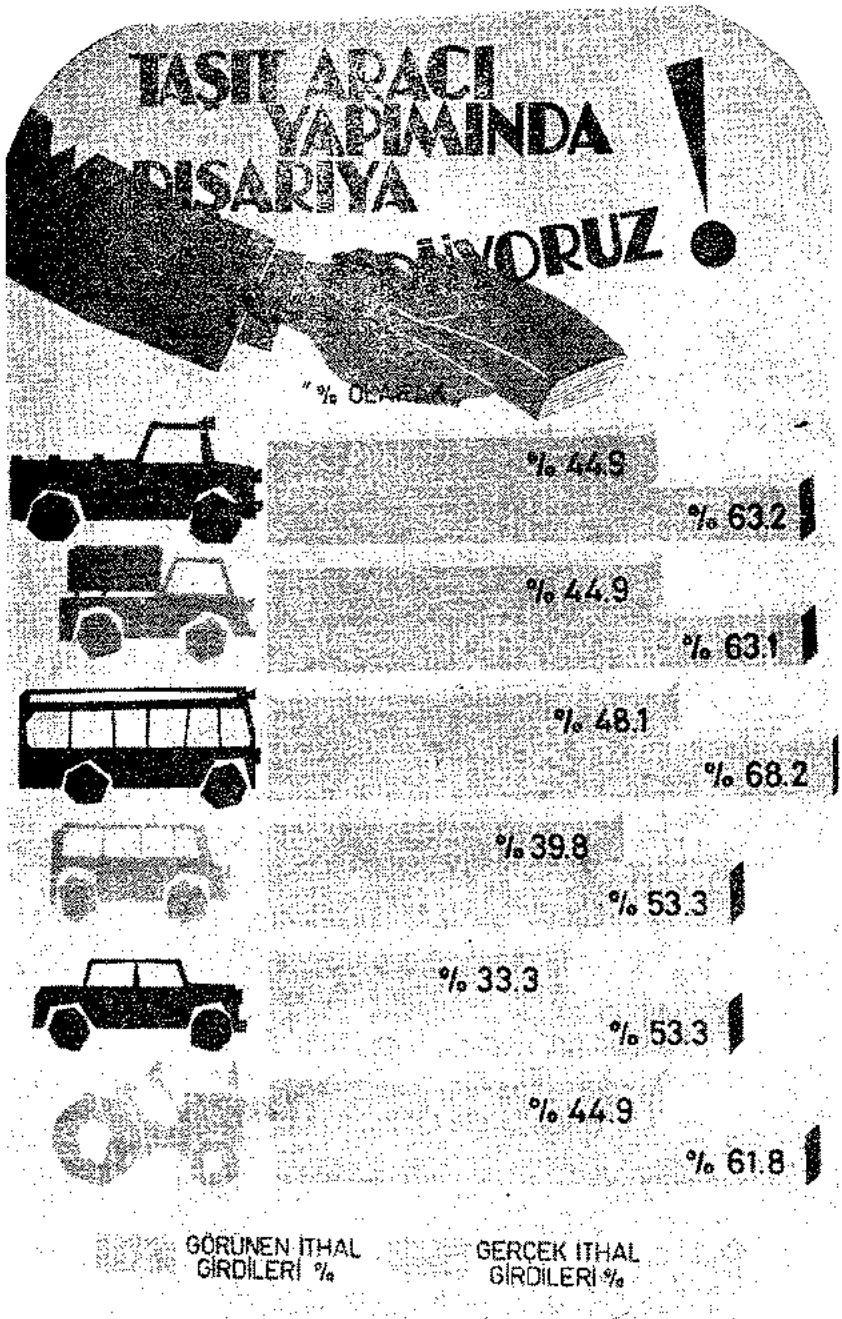
TAŞIT ARACI YAPIMINDA DISARIYA BAĞIMLIYIZ !
% 44.9
% 63.2
% 44.9
% 63.1
% 48.1
% 68.2
% 39.8
% 53.3
% 33.3
% 53.3
% 44.9
% 61.8
GÖRÜNEN İTHAL GİRDİLERİ %
GERÇEK İTHAL GİRDİLERİ %

TABLO: 20

fark taşıt sanayimizin göründüğünden de fazla ithalata dayandığını kanıtlıyor. Yabancı sermayeli firmaların satışlarının % 30 ve daha fazlasını denetledikleri sanayi kollarının toplam ithalat içindeki payı 1975'in ilk yarısında % 30'a varırken, ihracat içinde bu pay ancak % 6 olmuştur. Türkiye'nin en büyük ithalatçılarının sanayiciler olduğuna daha önce de değinmiştik.

Konuya dış ticaret hadleri açısından da bakmak yararlı olacaktır. 1967 yılında 100 olan dış ticaret hadleri 1975'in ilk yarısında 75'e düşmüştür. 1967'de 100 birim ithalat yapabilmek için ihraç ettiğimiz mal karşılığı bugün 3/4 oranında daha az ithalat yapabiliyoruz.

İhraç ve ithal ürünlerinin, dolayısıyla sanayimizin yapısı dış ticaret hadlerindeki kötüye gidişin, dış ticaret açığımızın artmasının temel nedeni. İthal ettiğimiz malların, dünya piyasasında fiyatları hızla artarken, ihraç ürünlerimizin karakteri, fiyat artışları bakımından bu ürünlerin, aynı şekilde esneklik göstermesine engel oluyor, fiyatları daha az artıyor. Sanayimizin yapısı değişmedikçe dış ticaret açığımız da artacaktır. İşçi dövizlerine geçici bir süre için güvenilebileceği, devalüasyonun hiçbir tedbir olmayacağı bütün ilericiler, demokratlar tarafından defalarca söylenen şeylerdir.

TÜRKİYE VE DÜNYA SANAYİİ

Türkiye'deki sanayiin niteliğini daha iyi anlayabilmek için, «Sanayimizin dünya sanayii içindeki yeri nedir?» sorusuna kısaca cevap vermek gerekiyor. Ancak bunu yapabilmek için eldeki veriler sınırlı. Varolan verilerin bazıları sağlıklı değil. Bazıları da eski. Bununla beraber bu konuda yapılmış bazı araştırmalar gözönünde tutularak bir özetleme yapmak olanaklı olabilir. (1)

Sanayide dünya ölçüsünde yaratılan katma değerin miktarı, bunun çeşitli ülkelerce hangi oranlarda yaratıldığı sanayileşme düzeyimize ilişkin bir fikir verebilecektir.

Tablo C azgelişmiş ülkelerin toplam sanayii içindeki paylarının ancak % 9,2 olduğunu gösteriyor. Buna karşılık gelişmiş emperyalist - kapitalist ülkelerin (ileri pazar ülkeleri) payı % 61,9, sosyalist ülkelerinse (Merkezi plan ülkeleri) % 28,9. Türkiye'nin toplam sanayii üretimi içindeki payı ancak binde 2'yi buluyor. Bu oran gıda, içki, tütün ve tekstil sanayiinde artıyor. Yatırım malları üretimi sözkonusu olunca binden bire kadar düşüyor. Oysaki gelişmiş kapitalist ülkelerde gıda, içki, tütün gibi geleneksel tüketim maddeleri

(1) Türkiye Sanayisinin Dünya İçindeki Yeri Üzerine Bazı Sayısal Bilgiler, Orhan Silier, Mimarlık Sayı 11, Kasım 1972

TABLO : C

ÜLKELERİN TOPLAM SANAYİ ÜRETİMİ İÇİNDEKİ PAYLARI (1963) (YÜZDE)

		yapım sanayi								
	toplam sanayi	toplam	gıda, içki tütün sanayi	tekstil sanayi	giyim ve ayakkabı sanayi	kimya petrol kömür ür. sanayi	temel metaller sanayi	metal ürünleri sanayi	madencilik	elektrik ve gaz ürünleri
Dünya toplamı	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Sanayide Geri Pazar Ülkeleri	9.2	7.9	14.3	18.8	9.0	9.6	5.5	3.8	21.7	8.9
Mısır	0.2	0.2	0.3	0.7	0.1	0.2	0.7	0.9	0.1	0.1
Yunanistan	0.1	0.1	0.2	0.3	0.4	0.1	0.0	0.1	0.1	0.3
İran	0.3	0.1	0.2	0.4	0.2	0.3	0.0	0.1	1.6	0.1
Hindistan	1.2	1.2	1.2	5.2	1.5	0.9	1.3	0.6	0.9	1.0
Brezilya	0.9	0.9	1.3	1.8	0.7	1.3	—	—	0.2	0.7
Sanayide İleri Pazar Ülkeleri	61.9	63.1	53.4	53.4	62.9	69.2	63.0	65.1	46.8	67.7
A.B.D.	31.7	32.5	27.5	17.6	33.5	37.3	31.7	34.9	25.1	29.2

A.E.T. Ülkeleri	13.7	14.0	11.1	—	—	—	15.4	13.4	9.0	16.2
İngiltere	5.3	5.2	4.3	6.0	4.8	5.1	5.1	5.8	4.2	7.9
Merkezi Plan Ülkeleri	28.9	29.0	32.3	27.8	28.1	21.2	31.6	31.1	31.4	23.3
S.S.C.B.	19.4	19.7	22.1	12.5	17.1	12.4	23.0	22.5	21.0	11.0
Bulgaristan	0.5	0.5	1.0	1.2	0.5	0.1	0.2	0.3	0.6	0.3
Romanya	1.1	1.0	1.0	0.7	2.0	0.6	0.8	1.1	1.5	0.9
Türkiye	0.2	0.2	0.4	0.7	0.2	0.2	0.1	0.1	0.2	0.1

Not : Çin Halk Cumhuriyeti, Moğalistan, Arnavutluk, Kore Demokratik Cumhuriyeti, Vietnam Halk Cumhuriyeti ile ilgili bilgilerin, istatistiki veri eksikliğinde ortalamalara katılmadığı belirtilmektedir. Merkez plan ülkeleri terimi S.S.C.B., Bulgaristan, Çekoslavakya, Macaristan, Polonya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Romanya ve Yugoslavya'yı kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Pazar ülkelerini sayide ileri ve geri olarak ayırmakta, kişi başına katma değer kıstası kullanılmış ve 125 A.B.D. doları limit olarak kabul edilmiştir.

Kaynak : United Nations, The Growth of World Industry, 1968 Edition, Volume 1, New York 1970.

üretimi, tekstil sanayii, madencilikten sonra en düşük rakamları oluşturmaktadır. Sosyalist ülkelerde ise ağırlığın ağır sanayiye verilmiş olduğu hemen göze çarpacaktır.

Tablo C tek başına yeterli bir gösterge değildir. Söz konusu ülkelerin nüfuslarının da göz önünde tutulması gerekmektedir. Sanayide yaratılan kişi başına katma değer bu konuda bütünleyici bir gösterge olacaktır. Çeşitli ülkelerdeki kişi başına sanayi katma değerleri Tablo D'de verilmiştir.

TABLO : D

KİŞİ BAŞINA SANAYİ KATMA DEĞERİ (1963) (ABD DOLARI)

	Toplam Sanayi	İmalat Sanayi
Dünya	233	202
Sanayide Geri Pazar Ülkeleri	35	27
Mısır	32	30
Yunanistan	91	78
İran	64	29
Hindistan	14	12
Brezilya	62	59
Sanayide İleri Pazar Ülkeleri	571	504
ABD	935	830
AET Ülkeleri	435	385
İngiltere	549	471
Merkezi Plan Ülkeleri	471	408
SSCB	481	422
Bulgaristan	351	305
Romanya	311	259
Türkiye	38	33

Bu tablodan Türkiye'nin geri kalmış ülkelerin ortalamasının çok az üzerinde olduğu anlaşılıyor. Ve gene aynı tablodan geri kalmış ülkeler ile gelişmiş kapitalist - emperyalist ülkeler ve sosyalist ülkeler arasında korkunç bir uçurum olduğu ortaya çıkıyor. Sözkonusu araştırma geri kalmış ülkelerde kişi başına imalat sanayii katma değerinin, gelişmiş kapitalist ülkelerden 18 kat, sosyalist ülkelerdense 15 kat aşağı olduğunu belirtiyor. Türkiye'nin durumu ise şöyle açıklanıyor : «125 dolarlık üst sınırın altında kalıp ta Türkiye'den daha üst düzeylerde kişi başına sanayi üretimi yapan 3 Afrika 10 Ortave Latin Amerika, 4 Asya ve 2 Avrupa (Yunanistan ve Portekiz) ülkesi bulunmaktadır.»

Öte yandan sanayide çalışanların toplam nüfus içindeki payları sanayileşme düzeyi konusunda başvurulabilecek bir başka gösterge olmaktadır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde her bin kişi başına 123, sosyalist ülkelerde ise 111 kişi sanayi kesiminde çalışmaktadır. Bu rakam az gelişmiş ülkelerde 35'dir ve Türkiye 36 kişi ile az gelişmiş ülkeler ortalamasının girişindedir. Dünyadaki toplam sanayi üretiminin binde 2'sini yaratan ülkemiz, toplam istihdam içindeki payı fazladır ve binde 6'yı bulmaktadır. Bu oran teknoloji açısından ne ölçüde geri olduğumuzu göstermektedir. Sanayimiz çok insan ile az iş yapabilir durumdadır.

Sanayimizin dünya ölçüsündeki geriliğini göstermek için kullanacağımız bir başka göstergede Tablo 21 olacaktır. Bu tablo yoruma gerek bırakmaksızın, seçilmiş bazı ülkeler ile, özellikle 1980 yılında yetişeceğimiz öne sürülen İtalya ile, aramızdaki uçurumun ne denli büyük olduğunu göstermektedir. Gene aynı şekilde kişi başına düşen milli gelir bakımından Türkiye'nin çeşitli ülkelerle kıyaslamasını yapan 22. Tablo hiçbir yoruma gerek bırakmamaktadır.

Sanayileşme bakımından geri kalmış ülkeler arasında olan Türkiye gelişmiş ülkelere nasıl yetişecektir? Bugünkü gelişme hızı nasıldır? Bu soruların da cevaplandırılması ve Türkiye'nin sanayi üretimi artış hızı bakımından çeşitli ülkeler ile karşılaştırılması sorununa açıklık getirecektir.

Ancak gene Birleşmiş Milletler tarafından yapılan hesaplara göre 1960 - 69 dönemi boyunca, az gelişmiş ülkeler için imalat sanayi üretiminin artış hızı, % 6,4'tür. Aynı oran gelişmiş kapitalist ülkeler için % 6,0 ve sosyalist ülkeler için % 8,6'dır. Gene aynı yıllar arasında, Türkiye'de söz konusu oran % 8,6 olmuştur. Türkiye'nin az gelişmiş ülkeler ortalamasının üzerinde olduğu hemen göze çarpmaktadır.

Birleşmiş Milletler tarafından 1960 ve 1968 dönemi için yapılan hesaplara göre az gelişmiş ülkelerde kişi başına imalat sanayii üretimi artış hızı % 3,6, gelişmiş kapitalist ülkelerde % 5,2 ve sosyalist ülkelerde % 7,4'dür. Türkiye'de 1961 - 67 arasında imalat sanayii gelirinin kişi başına düşen miktarının artış hızı % 6,0'dır. Görülmektedir ki Türkiye az gelişmiş ülkeler ortalamasının üzerinde bir artış hızına sahiptir. (Artış hızları % 1,4'e varan geri kalmış bazı Afrika ülkelerinin bu oranı düşürdükleri gözönünde tutulmak zorundadır.) Türkiye'nin gelişmiş kapitalist ülkeler ile arasındaki farkı kapatmak için binde sekizlik bir hız farkı vardır. Bu hız farkıyla bu ülkelere ne kadar zaman sonra yetişileceği, aradaki uçurumun ne denli büyük olduğu ortadadır.

KALKINMANIN EKONOMİK GÖSTERGELERİ

"1972"

	TÜRKİYE	İTALYA	BULGARİSTAN	YUNANİSTAN	YUGOSLAVYA
BİREY BAŞINA ÖZEL TÜKETİM Dolar	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
BİREY BAŞINA ÇELİK TÜKETİMİ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
BİREY BAŞINA ÇİMENTO TÜKETİMİ Kg	[illegible]	920	347	685	[illegible]
BİREY BAŞINA ENERJİ TÜKETİMİ Kwh	294	1848	1671	856	1005
HAYVANSAL PROTEİN Gr/kişi/gün	19.3	37.8	—	63	71.6

TABLO : 21

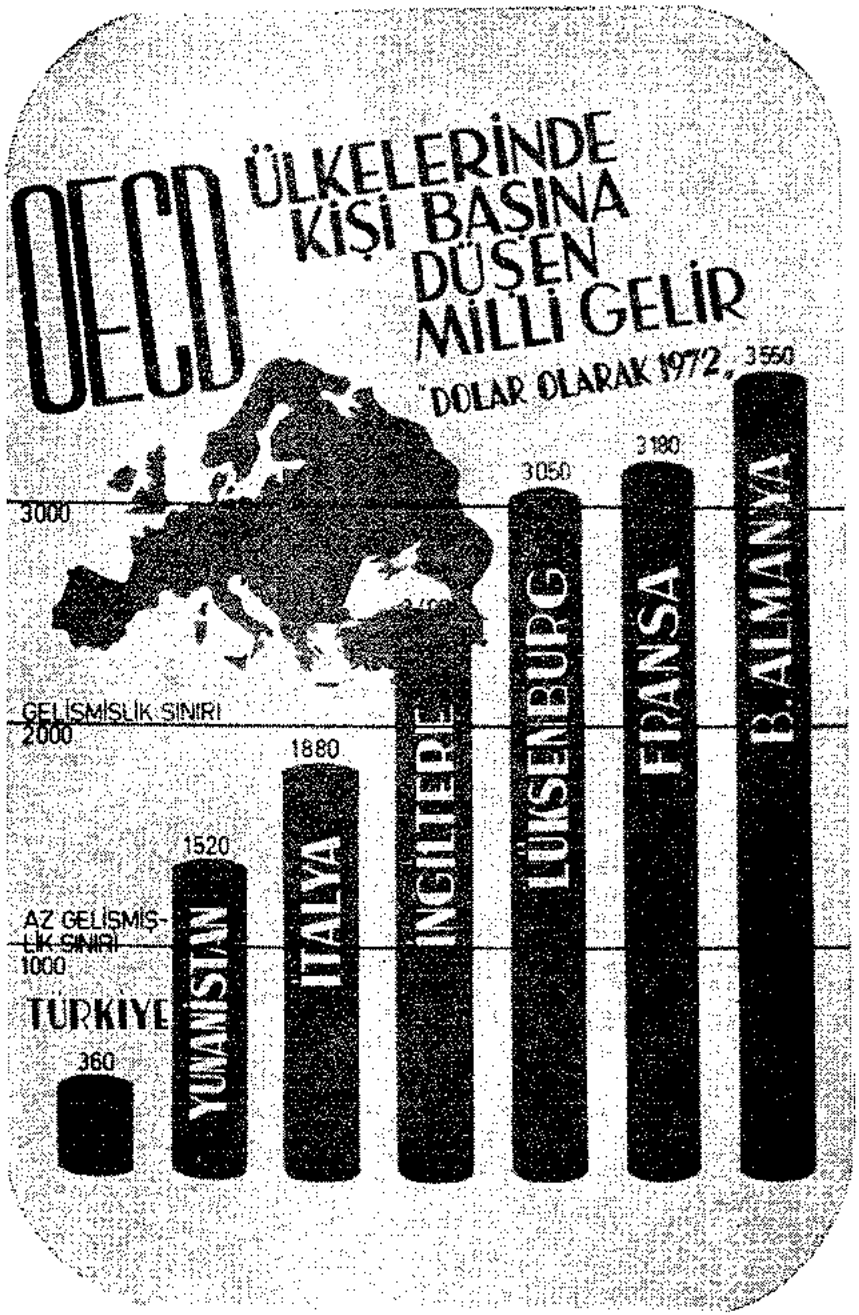
OECD ÜLKELERİNDE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN MİLLİ GELİR
DOLAR OLARAK 1972
3000
GELİŞMİŞLİK SINIRI
2000
AZ GELİŞMİŞLİK SINIRI
1000
TÜRKİYE
360
YUNANİSTAN
1520
İTALYA
1880
İNGİLTERE
3050
LÜKSENBURG
3180
FRANSA
3550
B. ALMANYA

TABLO : 22

DIŞA BAĞIMLILIK NEYE MAL OLUYOR

Dışa bağımlı kapitalist büyümenin - buna sanayileşme adı da yakıştırılıyor - yükünü çalışan kitleler omuzlamaktadır. Bunun bazı örnekleri yukarıda verildi. Bu örnekleri çoğaltmak, başka rakamlar vermek çalışanların omuzlarına ne denli yük bindirildiğini yadsınmaz bir biçimde gözler önüne serecektir.

Sanayimize çarpık bir görünüm veren yabancı sermaye Türkiye'ye getirdiğinin büyük bir kısmını, zaman zaman da daha çoğunu alıp götürmektedir. Tablo 23 yabancı sermayenin resmi kanallardan alıp götürdüklerinin ve getirdiklerinin muhasebesini yapıyor. Uluslararası tekelci sermayenin yatırımlarının büyük bir kısmının kâr transferleri ya da lisans hakkı olarak yapılan ödemeler biçiminde tekrar dışarı çıktığını görüyoruz. Tablo'da 1972'ye kadar ki rakamlar veriliyor. Bunlara 1974'ün rakamları eklenecek olursa yabancı sermayenin getirdiğinin % 139,5'ini geri götürdüğü anlaşılacaktır.

Bu tür resmi kâr transferlerinin yanısıra yabancı tekeller gayri resmi yollardan başka başka kâr transferleri de yapmaktadırlar. Hammadde ve yarı mamul maddelerin çokuluslu tekellerce dünya piyasa fiyatlarının çok üstünde fiyatlarla ortaklıkla bulundukları firmalara satılması resmi kâr transferlerinden çok daha fazlasının transfer edilmesine neden olmaktadır. Bunun bir örneği kauçukla ilgili. 1973 yılında emperyalist tekellerin ham kauçuğu dünya fiyatlarının % 50, sentetik kauçuğun ise % 85 üstünde satarak 40 milyon liraya varan transferler yaptıkları bilinen bir gerçek. Bu tür transferlerin bir başka, belki de en belirgin örneklerinden birisi de ilaç sanayiine ilişkin. Tablo E Ticaret Bakanlığı İthal Malları Fiyat Tescil ve Tetkik Dairesi tarafından hazırlanmıştır.

TABLO : E

Hammadde Adı	Dünya piyasa fiyatı (Dolar/Kg.)	İthal fiyatı (Dolar/Kg.)	Fark (%)
Lucidril	27,00	64,00	118
Chlorbenzodiazegin	57,00	738,37	1300
Chlorthiazide	6,00	83,62	1200
Bismuthous nitrate	8,60	14,74	86
Hydrochlorthiazide	8,00	25,00	200
1,4 Dihydrozinophtalazine	45,00	415,50	900
Belladan Total Alkoloid	1,80	457,50	25400
Prednisolone	2,50	4,50	90
Indomet hacine	120,00	411,42	240

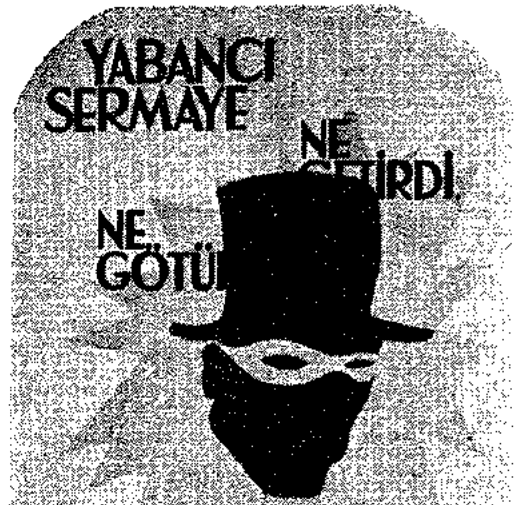

	yurda gelen sermaye	kâr transferleri	lisans hakkı "patent"
1957	2.5	3.7	0.4
1959	5.6	8.5	0.9
1961	31.7	12.4	1.1
1963	78.9	16.1	1.7
1965	82.4	32.6	2.1
1967	67.	53.5	2.8
1969	61.4	62.7	9.5
1971	102.9	63.5	18.4
1972	129.1	79.9	23.5
	Milyon TL.	Milyon TL.	Milyon TL.

TABLO : 23

Tablodan bu tür transferlerin hangi boyutlara ulaştığı büyük bir açıklıkla görülüyor. Dünya piyasasındaki fiyatı 1,80 Dolar olan Belladon Total Alkoloid'in Türkiye'ye bu fiyatın % 25,400 üzerinde bir fiyatla satılmasıyla maliyeti kabartılmış olarak gösteren yerli tekellerin bu ödemeyi tüketiciye yaptırdıklarını söylemek belki de gereksiz olacaktır. Çünkü bu alandaki sömürü öylesine açık ve net olarak görülmektedir.

Bu tür örnekler çoğaltılabilir. Gayri resmi kanaldan yapılan kâr transferlerinin, resmi kâr transferlerinin çok daha üstünde olduğu bilinmektedir. Ancak açıktır ki bu konuya ilişkin olarak ayrıntılı istatistikler bulma olanağı yoktur. Bu alandaki sömürü büyük bir titizlikle saklanmak istenmektedir.

Sermaye, hammadde, makina - teçhizat yönünden dışa bağımlı olan ve hammadde ve yarı - mamul maddeleri dünya piyasa fiyatlarını çok üstünde fiyatlarla satın alan montaj sanayimizin ürünleri dünyadaki benzerlerinden çok daha pahalıya mal olmaktadır. Oysaki Türkiye'de işgücü gelişmiş kapitalist - emperyalist ülkelerdeki işgücünden daha ucuzdur. Emperyalizmin katmerli sömürüsü, küçük ölçekli ve ilkel teknoloji kullanan sanayi birimlerinin, iş gücünün ucuz olmasına rağmen çeşitli sanayi ürünlerini dünyadaki benzerlerine oranla çok daha pahalıya mal etmeleri kaçınılmazdır. Bunun örneklerini Tablo 24'de görüyoruz. Söz konusu tablo, örneğin minibüste 3, kamyonda 2,5, binek arabada da 2,6 defa daha pahalı üretim yapıldığını gösteriyor. Bütün bunların tüketicinin sırtına yüklendiği açıktır.

Gümrük duvarlarıyla korunan montajcılar kalite bakımından çok daha düşük olan mallarını, bugün için, yurt dışı fiyatların çok daha üstünde fiyatlarla satabilmektedirler. Bu durum Ortak Pazar'a girince neye yol açacaktır? Bugünlerde sanayicilerimizin bir kısmını kara kara düşünmeye yönelten nedenlerden birisi de budur. «Ortak Pazar'a girme sorununun yeniden ele alınması bir kez daha gözden geçirilmesi» bir kısım sanayicilerimizce bu ve benzeri nedenlerle istenmektedir.

ENFLASYONUN YÜKÜ DE ÇALIŞANLARIN OMUZLARINDA

Tablo 25 ve 26 zaman zaman işçi ücretlerinin fiyat artışlarının gerisinde kaldıklarını gösteriyor. 1971 - 1974 döneminde hem kamu kesiminde hem de özel kesimde çalışan işçilerin gerçek ücretleri azalmış, bir başka deyişle ücret artışları fiyat artışlarının gerisinde kalmıştır. Özel kesimde çalışan işçilerin gerçek ücretleri ortalama 23,01

MONTAJDA NE KADAR PAHALIYIZ !

	YURT İÇİ		YURT DIŞI	
	[redacted]	[redacted]	[redacted]	[redacted]
	47850	20594	2232	1471
	71565	11594	2270	356
	125 074	31 233	4915	2231
	91792	39697	5174	2836
	900	124	49	9
	3 800	711	136	51

İŞLAS
İŞ YATIRIM
PAHALIYIZ

TABLO : 24

TÜRKİYEDE İŞÇİ ÜCRETLERİ ve KARŞILAŞTIRMALAR

	CARİ ÜCRETLER TL		GERÇEK ÜCRETLER TL		[illegible]	[illegible]
	KAMU	ÖZEL	KAMU	ÖZEL		
1963	17.40	18.32	17.40	18.32	100	100
1966	31.14	26.23	24.91	20.98	137.5	[illegible]
1970	38.73	32.98	27.03	23.01	156.6	[illegible]
1972	48.72	41.34	25.64	21.76	213.7	[illegible]
1974	74.88	63.52	26.16	21.61	301.8	312
1975 Ocak	Ortalama	73.11	Ortalama	24.56	337.6	
1975 Mart	"	77.90	"	24.76	360	

TABLO: 25

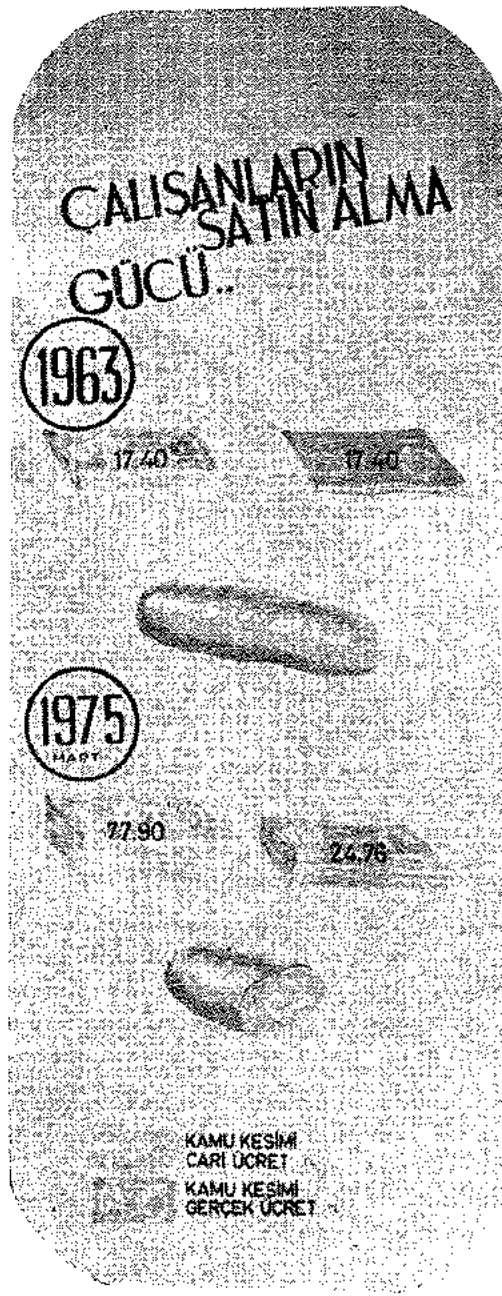
ÇALISANLARIN SATIN ALMA GÜCÜ..
1963
17.40
17.40
1975
MART
22.90
24.76
KAMU KESİMİ CARİ ÜCRET
KAMU KESİMİ GERÇEK ÜCRET

TABLO: 26

iken, bu rakam 1972'de 21,76 TL'ye, 1974'de 21,61 TL.'ye düşmüştür. İşçiler ancak 1975 yılında 1970'deki yaşam düzeylerine ulaşabilmişlerdir. 1971 - 74 döneminde ellerinde «sendika» gibi güçlü bir mücadele aracı olan toplu sözleşme ve grev haklarına sahip olan işçiler bile dönemin koşulları sonucu bu hakları fiilen kullandırılmayarak yaşam düzeylerini, bırakın geliştirmeyi, koruyamamışlardır, bile. 12 Mart 1971'i izleyen yıllarda anti - demokratik baskıların bir sonucu olarak işçilerin G.S.M.H.'dan aldıkları pay % 12'den % 10'a düşmüştür.

Aynı şey diğer çalışan kesimler için de söz konusudur. Tarım kesiminde çalışanların ve kamu hizmetlilerinin milli gelirden aldıkları pay hızla azalmaktadır. Kısacası emekçi kitleler yoksullaşmaktadır. Emekçi kitleler yoksullaşırken tekeller kârlarını arttırmışlardır. 1972 yılı için en büyük firmaların, kendi beyanlarına dayanan ve Kurumlar ve Mali Denge v.b. vergilerden ayıklandıktan sonra ortaya çıkan net kârları özsermayelerinin yarısına varan ölçüye ulaşmıştır. (Tablo 27)

Bütün bunlara rağmen fiyat artışlarının nedeninin ücretlilerin ve maaşlıların gelirlerindeki artık olduğu öne sürülmektedir. Ücret ve maaşlardaki artışın fiyat artışlarının gerisinde kalması gerçeği bile bu savın öne sürülmesini önleyememekte, bu gerçek görmezlikten gelinmektedir.

Enflasyonun nedeni kapitalist sistemdir. Sosyalist ülkelerde enflasyon denilen bir olguya rastlanmamaktadır. Türkiye gibi emperyalizme bağımlı ve çarpık bir kapitalist yapıya sahip olan ülkelerde enflasyon önemli boyutlara ulaşmaktadır.

Enflasyonun bu denli hızlı artışını tekelleşme olgusunda aramak gerekiyor. Bugün artık piyasanın büyük ölçüde tekeller tarafından denetlenmekte olduğunu belirtmiştik. Tekellerin denetimlerini hızla arttırmaları, fiyatları da istedikleri gibi saptayabilmeleri olanağını getirmektedir. Bir malın bir ya da birkaç firma tarafından üretilmesi, bunun da ötesinde bu firmaların ticareti de denetlemeye başlamaları, kendi aralarında anlaşarak, ya da güçleri oranında biribirlerini etkileyerek fiyatları da dilediklerince saptayabilmeleri sonucunu yaratmaktadır. Fiyatların tekellerce, tekellerin gereksinmelerine göre saptanabilmesi artan hayat pahalılığının temel nedenlerinden biri olmaktadır. Aksi takdirde % 50'ye varan kârlılık oranını izah etme olanağı yoktur.

Özel kesimin fiyatları istediği gibi saptayabilmek için baş vurduğu yöntemlerden birisi de sanayideki boş kapasite oranlarına ilişkin-

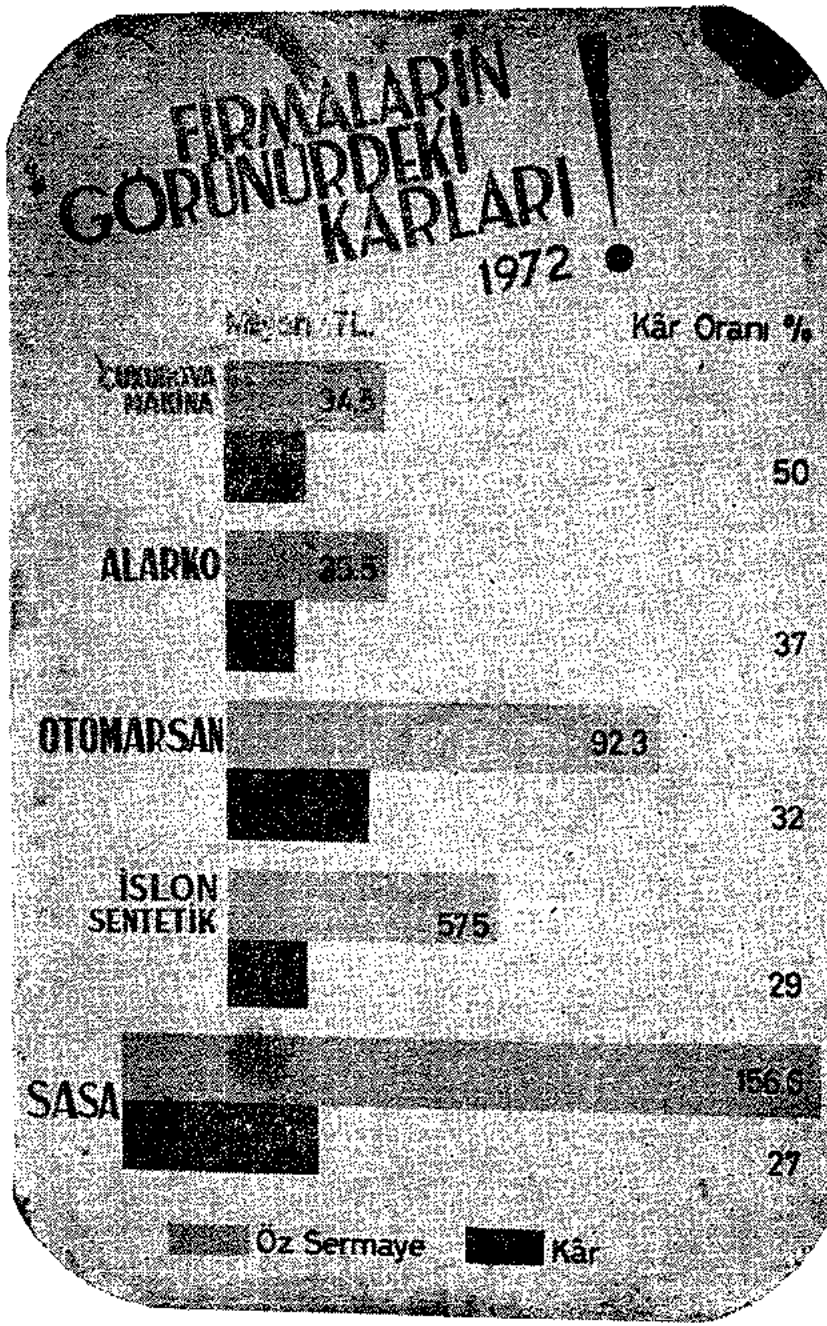
FIRMALARIN GÖRÜNÜRDEKİ KARLARI !
1972
Milyon TL.
Kâr Oranı %
ÇUKUROVA MAKİNA
34.3
50
ALARKO
25.5
37
OTOMARSAN
92.3
32
İSLON SENTETİK
57.5
29
SASA
156.6
27
Öz Sermaye
Kâr

TABLO : 27

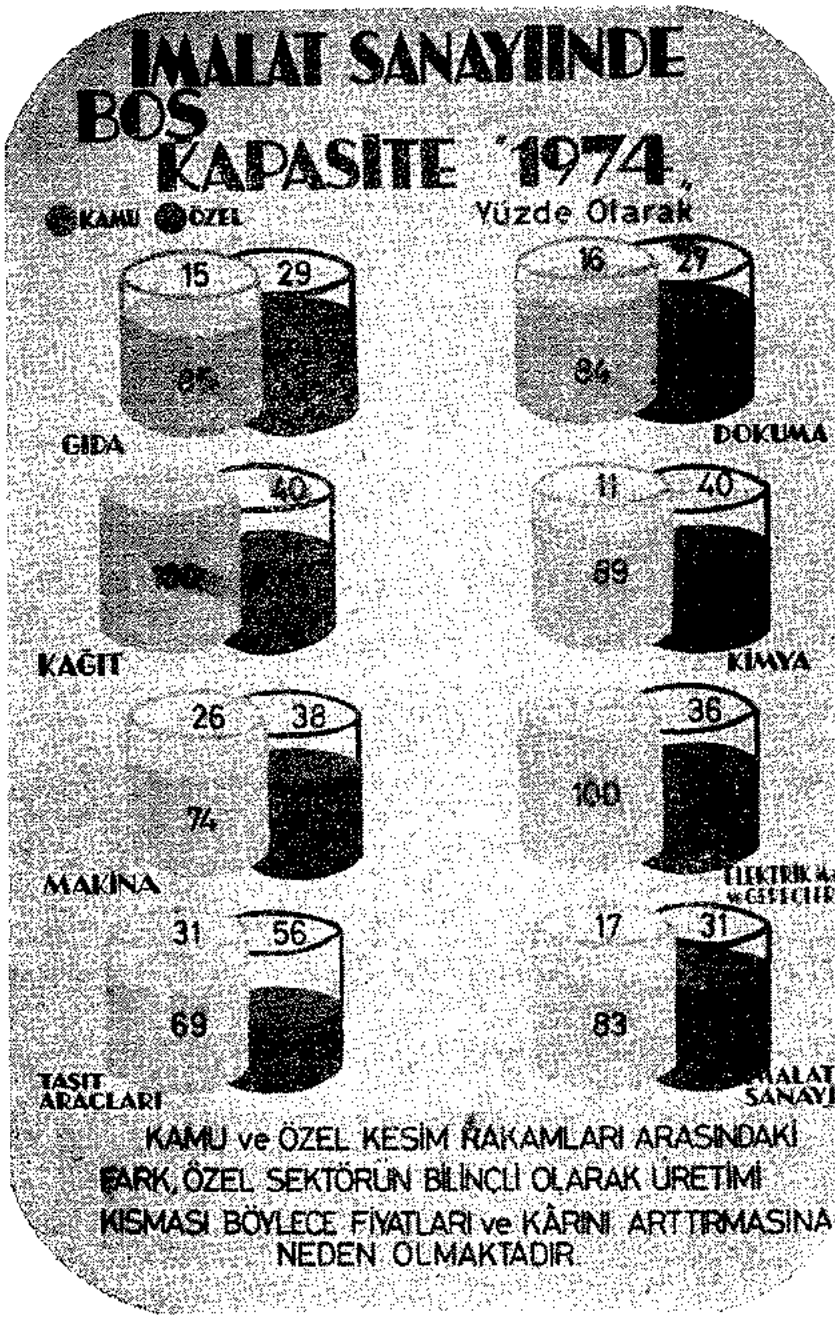
İMALAT SANAYİİNDE
BOŞ KAPASİTE '1974'
KAMU ÖZEL
Yüzde Olarak
15
29
85
GIDA
16
27
84
DOKUMA
40
100
KAĞIT
11
40
89
KİMYA
26
38
74
MAKİNA
36
100
ELEKTRİK ve GEÇEÇİLERİ
31
56
69
TAŞIT ARAÇLARI
17
31
83
İMALAT SANAYİ
KAMU ve ÖZEL KESİM RAKAMLARI ARASINDAKİ
FARK, ÖZEL SEKTÖRÜN BİLİNÇLİ OLARAK ÜRETİMİ
KISMASI BÖYLECE FİYATLARI ve KÂRINI ARTTIRMASINA
NEDEN OLMAKTADIR.

TABLO : 28

dir. Tablo 28 kamu ve özel kesimdeki kapasite yüzdelerini vermektedir. Kamu kesimindeki kapasite oranlarının, özel kesime göre daha yüksek olmasının nedeni özel kesimin bilinçli olarak üretimi kısmasıdır. Bütün talep fazlalığına rağmen üretimi kısan ve daha pahalıya satan özel sektör fiyatları ve kârını arttırmaktadır.

Enflasyonun bir başka temel nedeni özel sektörün büyük ölçüde krediye dayanması, yatırımlarının çoğunu aldığı kredilerle yapmasıdır. Yapılması tasarlanan her yatırım için % 60'ı aşan bir oranda krediye dayanılmakta, bir başka deyişle borç ile iş görülmektedir. Bu da para ve kredi hacminin genişletilmesini zorunlu kılmakta ve kaçınılmaz olarak enflasyonu yaratan etmenlerden birisi olmaktadır.

Tüm çalışan kitleler gibi teknik elemanlar da artan hayat pahalılığının yükünü taşımaktadırlar. Tekeller fiilen fiyatları istedikleri gibi saptayabilir, işverenler sendikalar içinde örgütlenirlerken teknik elemanların sendika kurma hakları ellerinden alınmıştır. Teknik elemanlar da, tüm kamu hizmetlileri gibi kendi yaşam koşullarının belirlenmesinde söz sahibi olabilmek için toplu sözleşmeli - grevli sendikalaşma doğrultusunda mücadele vermek zorundadırlar.

Bütün bunların yanısıra sanayinin bugünkü yapısı teknik elemanlarımızın yaratıcı yeteneklerini körletmektedir. Tablo 29 mühendislerin, teknisyenlerin genellikle hizmetler sektöründe istihdam edildiğini gösteriyor. Bugün mühendislerin % 54'ü sanayi kesiminde çalışırken % 45'i hizmet kesiminde yöneticilik gibi mühendislikle ne ölçüde bağdaştığı açık olan işlerde istihdam edilmektedir. Kamu kesiminde istihdam edilen teknik elemanların kolaylıkla yapabilecekleri işler özel bürolara yaptırılmaktadır. Aynı şekilde yerli teknik elemanlar bir kenara itilerek yabancı teknik elemanlar istihdam edilmektedir. Tablo 5 yerli teknik elemanlara yılda 40356 TL ödenirken, yabancı teknik elemanlara 176.147 TL. ödendiğini gösteriyor. Öte yandan sanayide çalışan teknik elemanlar basit birer uygulayıcı, yol gösterici olmaktan öteye geçememektedirler. Teknoloji transferi konusunda bütünüyle keyfi bir uygulama yapılır, en ilkel teknoloji Türkiye'ye gelirken ve teknolojinin özümlenmesi için hiçbir şey yapılmaz, tersine bütün teknik hizmetler yabancılara yaptırılırken başka birşey beklemek olanaksızdır.

SON SÖZ

Türkiye'deki bu dışa bağımlı çarpık kapitalist gelişmeye SANAYİLEŞME denemeyeceğini sergilenen rakamlar, fazla söz söylemeye

Tarım Kesimi	Sanayi Kesimi	Hizmet Kesimi
10	54.0	45.0
22.0	11.0	67.0
10	24.0	75.0
1.0	57.0	42.0
20	20	78.0
4.0	54.0	42.0
60.5	12.7	26.8

TABLO: 29

gerek bırakmaksızın büyük bir açıklıkla gözler önüne sermektedir. Gene aynı rakamlar sanayileşmek için ne yapılması gerektiği konusunda da fazla söz söylemeye gerek bırakmıyor. Açıktır ki sanayileşmek için emperyalizmin ve kapitalizmin ilişkiler ağı dışına çıkmak gerekir. Sanayileşmenin yolu dışa bağımlılıktan kurtulmaktan, iç ve dış tekellere hayır demekten geçmektedir.

TERİMLER :

Gayri Safi Milli Hasıla (piyasa fiyatlarıyla) : Ülkede o yıl üretilmiş mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarıyla değerlendirilmesi suretiyle bulunur.

G.S.M.H. (faktör fiyatlayıla) : Yukarıdaki rakamdan vasıtalı vergilerin çıkarılmasıyla bulunur.

Dış ticaret hadleri : Bir ülkenin dış ticaretinde kâr mı zarar mı ettiğini, yalnızca ihracat ve ithalat rakamlarına bakarak anlamak olanağı yoktur. Mallarımızı eskisine nazaran daha ucuza sattığımız için ihracatımızın artması bir kazanç değil, bir kayıp olabilir. Dış ticarette ülkenin gerçek kayıp ya da kazancını gösteren kavrama ticaret haddi denir.

Royalty : Bir patent'in, copyright'ın ya da bir başka mülkiyetin kullanılmasından ötürü yapılan ödeme. Genellikle bu ödeme satış miktarı üzerinden belirli bir yüzde olarak yapılır.

Katma-Değer : Katma değer kavramı, bir üretim dalında üretim süreci sonunda yaratılan ek değeri belirtmek için kullanılmaktadır. Üretilen malın toplam brüt değerinden, üretim için kullanılan mal ve hizmet maliyetlerinin çıkarılması ile hesaplanır.

Enflasyon : Enflasyon cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzdan fazla olması anlamına gelir. Bir başka deyişle enflasyon, genel fiyatlar düzeyinin hızlı ve sürekli olarak yükselmesi, bunun sonucunda da paranın değerini her geçen gün biraz daha kaybetmesidir. Enflasyon kapitalist sistemin üretim ilişkilerinin doğal bir sonucudur.

KAYNAKLAR :

Tablo No.	KONU	KAYNAK
1	Sektörlerin GSYİH'ya katkıları	DPT. III. Plan 1972
2	Sanayimizde Y. Sermaye Egemenliği	İktisadi Rapor 1975
3	İmalat San. Çokuluslu şirket egemenliği	K. Y. TUSİAD 1975 İlkbaharı Türk Ekonomisi sy. 10
4	Montaj San. Temel veriler	Ticaret Bak. İstatistikleri
5	Montaj San. Ekon. Nereye Götürüyor	Yalçın Küçük Konferansından
6	Gerçekten Sanayileşiyor muyuz	UNIDO. Statistical Year Book
7	Tüketim Mal. San. bileşimi	İktisadi Rapor 1975 (ticaret ve San. Odaları yayını)
8	Ara Malları San. bileşimi	DPT. III. Plan (İktisadi 1975 Rapor)
9	Yatırım Malları San. bileşimi	Dr. Gürel Tüzün (özel çalışmalarından derlendi)
10	İmalat San. Kamu Kesimi payı	Yalçın Küçük Konferansından
11	Neler, Ne kadar teşvik ediliyor	Sanayi Bakanlığı Teşvik ve Uygulama Dairesi Yayınları
12	Vergi İadesi	İktisadi Rapor 1975
13	Geri kalmış bölgeler teşvik ediyor mu	Sanayi Bakanlığı Yayın No. 8
14	100 Büyük Firma	İstanbul Sanayi Odası dergisi, Ağustos 1975
15	Türkiye Panosu	Teşvik ve Uygulama dairesi yayınlarından özetlendi

16	Yatırımların dağılımı	Sanayi Bakanlığı Teşvik ve Uygulama Dairesi yayını
17	İki yakamız bir araya gelmiyor	Tic. Bakanlığı Dış Ticaret İstatistikleri
18	Geri kalmış ülkelerin ihracatı	IMF 1974
19	Sanayi ürünleri ihracatı ve ithalatı	İktisadi Rapor 1975
20	Taşıt San. Dışarıya ne ödüyoruz	Dr. Gürel Tüzün Konferansından
21	Kalkınmanın ekonomik göstergeleri	DPT. III. Beş yıllık plan'dan
22	Milli Gelir karşılaştırmaları	OECD Observer 1973
23	Y. Sermaye ne getirdi ne götürüyor	
24	Montajda ne kadar pahalıyız	Dr. Cem Alper (özel doçentlik tezi çalışmalarından)
25	T. İşçi Ücretleri	SSK İstatistikleri ve D.İ.E. İstatistik
26	Çalışanların satın alma gücü	D.İ.E. İstatistikleri 1974
27	Firmaların Görünürdeki kârları	İ S A 1972
28	İmalat San. Boş Kapasite	T.İ.B. Yayınları No. 2
29	Gizli işsizlik	DPT III. Plan

KONFERANS

8 KASIM 1975

YALÇIN KÜÇÜK

ANKARA

TÜRKİYE'DE MONTAJCILIĞIN YAPISI

TÜRKİYE'DE MONTAJCILIĞIN YAPISI

GİRİŞ

Makina Mühendisleri Odası'nın isteği üzerine hazırladığım bu çalışmayı önce, 8 Kasım 1975 tarihinde konferans olarak sundum. Ancak daha sonra konferansı yazmam gerekti. Burada sadece montaj sanayiin yapısıyla ilgili çalışmanın bir özetini yapabiliyorum. Bu özet için de iki ayrı tablo hazırladım. Giriş bölümünde yer alan «Montaj Sanayiinde Temel Veriler : 1973» ve «Montaj Sanayiinde Temel Katsayılar 1973» başlıklarını taşıyan bu iki tablonun montaj sanayiin yapısını özetlediğini sanıyorum. Konferansda bulunamayanlar kadar bulunanlar da bu iki tabloya bakarak montjcılığın temel çizgilerini saptayabilir. Bu iki tabloyu istediği gibi yorumlayabilir. Bir bakıma bu iki tablo, burada sunulan özetin de özeti oluyor. İsteyen sadece özetin özetini okumakla da yetinebilir.

MONTAJ SANAYİNDE TEMEL VERİLER (Türk Lirası; Sayı)	: 1973
Toplam Üretim Giderleri	10.848.471.407
Toplam Satış Giderleri	563.634.031
Toplam Satış Gelirleri	12.933.215.785
Vergiden önceki net kâr	1.330.607.137
Toplam Sermaye	3.578.635.871
Yabancı Sermaye	1.524.220.865
Üretimde Kullanılan Yerli Mallar	3.647.199.091
Üretimde Kullanılan İthal Mallar	4.129.188.821
Yıllık Döviz Geliri (İhracat)	359.490.353
Yıl içinde kullanılan İç Kredi	2.786.652.773
Ayni ve Nakdi Dış Kredi	130.582.516
Yerli Personele Yapılan Ödeme	1.647.146.781
Yabancı Personele Yapılan Ödeme	52.491.724
Firma Sayısı	89
Yabancı Personel Sayısı	298
Yerli Personel Sayısı	40.815

Kaynak — T. C. Ticaret Bakanlığı : Ülekmizde Faaliyette Bulunan 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu Kapsamındagi Firmaların 1973 Yılı İşletme Dönemlerine İlişkin İstatistik Bilgiler.

MONTAJ SANAYİNDE TEMEL KATSAYILAR : 1973

Toplam Sermayeye Göre Kâr Oranı	.37
Yabancı Sermayeye Göre Kâr Oranı	.87
Ücret Ödemelerine Göre Kâr Oranı (Sömürü oranı)	.78
Üretim Giderlerine Göre İthalat	.38
Üretim Değerine Göre İhracat	.03
Toplam Sermaye İçinde Yabancı Sermaye Payı	.42
Yerli Personel Başına Ödeme (Yıllık)	40.356
Yabancı Personel Başına Ödeme (Yıllık)	176.147

Konferansın verilmesiyle bu özetin yazılması arasında bir önemli rapor hazırlandı. Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği'nin Pakistan'a gönderdiği iş adamları kurulu bir rapor hazırlayarak döndü. Pakistan Raporu adını taşıyan ve Cumhurbaşkanı dahil bütün ilgililere verilen bu rapor, konferansın konusuyla doğrudan doğruya ilgili. Açık bir deyişle, konferans sırasında ileri sürülen tezlerden birisiyle tam bir uyum içinde. İleriye sürülen tezlerden birisi şu oldu : Montajcılık, sermaye ihraç eden ülkelerin mal ihraçlarını kolaylaştırmak ve artırmak için geliştirilen bir yol. Temel Veriler ve Temel Katsayılar tablosu bunu gösteriyor. Ancak İş Adamları Derneği'nin hazırladığı rapor da aynı tezi ileri sürüyor : Türkiye, Pakistan'a binek taşıtı da dahil dayanıklı tüketim araçları ihraç etmek istiyor. Bunun için de Pakistan'da binek taşıtında ve diğer dayanıklı tüketim araçlarında «montaj» sanayileri kurmayı öneriyor. İhracat için montaj sanayii. Ve bütün açıklığı ile, hiç bir kelime oyununa başvurmadan ortaya konuyor. Yalnız burada montajı kuracak olan Batı ekonomileri değil. Montajın kurulacağı yer de Türkiye değil. Yerler değişik. Türkiye, Pakistan'da montaj sanayi kuracak. Gerekçeyi tekrarlamakta yarar var : Türkiye'nin Pakistan'a sanayi ürünleri ihracatını gerçekleştirmek için. Türkiye'de montaj sanayiinin yapısını anlamak isteyenler TÜSİAD'ın Pakistan Raporu'nu okumak durumundalar.

Lenin, gelişmiş kapitalist ekonomiler için sermaye ihracının önemini ve zorunluluğunu ortaya koydu. Sermaye ihracı ile kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası arasında yakın bir ilişki var. Lenin'in Emperyalizm'inde sermaye ihracı sorunu ile kapitalizmin eşitsiz gelişme yasasının aynı ölçüde ön plana çıkması, bunu gösteriyor.

Sermaye ihracının bir türü borç vermek. Her hangi bir yatırım yapmaksızın bir yabancı ülkeye borç vermek. Bu tür sermaye ihracı ile mal ihracı arasında yakın ve ayrılmaz bir bağ görülüyor. Lenin, bunu söyle açıklıyor : «Finans kapital tekeller çağını yarattı, tekeller de her yerde tekelci ilkeleri uyguladı : Açık pazarda rekabetin yerini kârlı işlemler için «bağlantıların» kullanılması alıyor. En yaygın uygulama, verilen borcun bir bölümünün borç veren ülkeden satın almalarda ve özellikle savaş malzemesi ve gemi benzeri siparişlerde kullanılması şartına bağlamaktır. Son iki on yıl içinde (1890 - 1910) Fransa bu yönteme sık sık başvurdu. Böylece sermaye ihracı, meta ihracını artırmanın bir aracı olmaktadır.» (Lenin, Collekted Works, Cilt III, s. 726)

Lenin, borç verme türünden sermaye ihracı ve bunun meta ihracını artırıcı etkisini örneklerken bir kategori geliştiriyor. Genel olarak dikkatlerden kaçan bir kavram : «Tefeci emperyalizm» (usury imperialism). Şöyle diyor : «Fransa'nın sermaye ihraçları, esas olarak başta Rusya olmak üzere, Avrupa'da yatırıldı. (Rusya'daki en azından 10 milyar frank). Bu esas olarak borç sermayesi, hükümet kredileridir ve sanayi işletmelerine yatırılan sermaye değildir. İngiliz kolonyal emperyalizmden farklı olarak Fransız emperyalizmi, tefeci emperyalizm olarak adlandırılabilir.» (Lenin, Collekted Works, Cilt III, s. 725)

Tefeci emperyalizm kategorisi, Fransa - Rusya ilişkilerini ve Birinci Büyük Savaş'da Rusya'nın Fransa'nın yanında yer almasını açıklamada yararlı bir işlev görüyor. Ama iş burada kalmıyor. Özellikle İkinci Savaş'tan sonra Amerika - Türkiye ilişkilerini açıklamakta da yardımcı oluyor. Çünkü İkinci Savaş'tan sonra gelişen Amerika - Türkiye ilişkileri ilk yıllarında bir tefeci emperyalizm niteliği ile ortaya çıktı. Amerika Birleşik Devletleri, Amerika'dan Türkiye'ye borç sermayesi ihraç etmeye başladı. Ancak Amerika'dan alınan krediler, Amerika'dan ithal edilecek mallar için kullanılma şartına bağlandı. Türkiye'de Amerikan «Yardım Kurulları» bu şartın uygulanmasını titizlikle gözettiler. Borç türünden sermaye ihracı ile meta ihracının gerçekleşmesini sağladılar.

Ancak bir zaman sonra bu tür sermaye ihracı, meta ihracını artan ölçüde gerçekleştirmeye yetmedi. Bunun için sanayi sermayesi türünden sermaye ihracı Türkiye için de önem kazandı. Türkiye'ye montajcılık bu yolla ve bu gerçeklerle girdi. Bugün montajcılık, sermaye ihraç eden ülkeler için meta ihraç etmenin en güvenilir yolu durumuna geldi. Montajcılığın temel niteliği burada.

Montajcılık, sermaye ihraç eden ülkeler için meta ihracını artırmanın yolu. Bu yol, «tefeci emperyalizmin» izlediği yoldan farklı. Tefeci emperyalizmde sermaye ithal eden ülkenin sermaye ihraç eden ülkeye bağımlılığı siyasal zorlamadan doğuyor. Siyasal zorlama olmadan doğuyor. Siyasal zorlama olmadan da iki ülke arasında borç alış verişi olabilir. Karşılıklı saygıya dayanan ve iç içlerine karışmamaya titizlik gösteren bir borç alış verişi olabilir. Sosyalist ülkelerde yapılan borç alış verişinin temel niteliği böyle. Fakat sanayi sermayesi türünden ve yatırım biçiminde gerçekleşen sermaye ihracında durum farklı. Bu tür sermaye ihracında sermaye ithal eden ülkenin sermaye ihraç eden ülkeye bağımlılığının ekonomik ve yapısal nedenleri var. Sermaye ithal eden ülkenin ekonomisi, sermaye ihraç eden ülkenin ekonomisine yapısal olarak bağlanıyor. Temel katsayılar bunu açıkça gösteriyor. Montaj sanayiinde üretim değerinin yüzde 38'i ölçüsünde ithalat yapmak gerekiyor. Yüzde 38 çok büyük bir oran. Bu oranın gerektirdiği ithalat yapılamazsa, sermaye ihraç eden ülkeler bu oranın gerektirdiği ihracatı yapmazlarsa sermaye ithal eden ülkenin sanayii ve dolayısıyla da ekonomisi durmak zorunluluğu ile karşılaşacak. Bağımlılık bu ölçüde güçlü. Bağımlılık bu ölçüde önemli. Montaj sanayiini de bu güç ve önem içinde anlamak gerekiyor. Bugün Türkiye'de montaj sanayii, Türkiye'yi kapitalist ekonomilere ve dolayısıyla da emperyalist ülkelere bağımlı hale getiren halka durumunda.

Montaj sanayiin bu önemini, sanayiciler anlamış durumdalar. Anladıkları şuradan belli : Bugün Türkiye'nin ödemeler dengesi sorununun Türkiye'nin en önemli sorunu olduğunu söylüyorlar. Gerçekte öyle. Türkiyenin en önemli sorunu. Ancak ödemeler dengesi sorunu, Türkiye'den çok daha önce montaj sanayicilerinin sorunu. Eğer artan açıkları kapatacak döviz bulunmazsa bundan en çok zarar görecek olanlar montaj sanayicileri olacak. Döviz sıkıntısı karşısında, kıt dövizleri özellikle kendilerine ayırmak başarısını gösteremezlerse, bu sıkıntı en çok montaj sanayicilerini sıkıştıracak. Son zamanlarda, hükümetleri artan ölçüde sıkıştırmalarının nedeni burada yatıyor.

TEMEL KAVRAMLAR

Montajcılık, Türkiye'nin devrimci pratiğinde önemli bir yere sahip. İlerici teknik eleman örgütleri, montaj sanayii üzerinde büyük kampanyalar düzenlediler. Bu kampanyalarda, montaj sanayiin montajcı niteliği üzerinde duruldu. Ağırlık, bu sanayide, temel niteliğin çeşitli yerlerde üretilen parçaların birleştirilmesi olması üzerinde top-

landı. Montaj sanayii, montaj sanayiini kapsadığı ölçüde imalat sanayii, çeşitli yerlerde üretilen parçaların birleştirilmesi şeklinde ortaya çıktığı için eleştirildi.

Bu eleştirilerin pratik yararları olduğundan kuşku yok. Ancak bu eleştirilerin imalat sanayii konusunda gerçeklerle bağdaşmayan, gerçeklerle bağdaşmamanın yanında sanayiin çağdaş özelliklerine ters düşen bir yanı olduğunu da kabul etmek gerek. Daha açık bir deyişle parçaları birleştirdiği için montaj sanayiine karşı çıkmak, geri bir sanayii yapısını savunmak anlamına gelir.

Söylenenleri şöyle özetlemek mümkün : Bugün çağdaş imalat sanayii, montaja dayalı. İmalat sanayiinde montajcılık temel işlevlerden birisi. İmalat sanayii ile ilgili mühendislik ders kitaplarından her hangi birinde (örneğin M.L. Bageman B.H. Amstead : Manufacturing Processes, N.Y. 1968) bunu görmek mümkün. İmalatda malzemenin biçimini değiştirme, parçaları yapma (machining) gibi temel işlevlerden sonra parçaları bir araya getirme, montajcılık, önemli ve vazgeçilmez işlevlerden birisi oluyor. Çağdaş imalat teknolojisinde metalurjik ve kimyasal süreçlerin daha çok ağırlık kazanmasına rağmen montaj işlevine duyulan ihtiyaç ortadan kalkmıyor.

İmalat teknoloji tarihinde şimdiye kadar ortaya çıkan açılımlar içinde ikisi tek başlarına alındığında önemsiz görünmekle birlikte, çok daha büyük açılımlara yol açtıkları için özellikle dikkate değer. Bunlardan birini, biribirine geçen parçaların (interchangable parts) yapılmaya başlanması. İlk kez Colt tabancasının üretiminde sağlanan bu başarı, imalat teknolojisinde bir çığır niteliğini taşıyor. Çünkü farklı yerlerde, ilk önce aynı işletme içinde farklı atölyelerde yapılan parçaların, böylece çok daha büyük sayılarda ve çok daha büyük uzmanlıkla üretilen parçaların, başka bir yerde birleştirilmesi olanağını yaratıyor.

Tabanca örneğinde üretilecek parçalar küçük olduğu için taşıma sorunu yaratmıyor. Fakat daha sonra işletme içinde parçaların taşınması ayrı bir gider ve güçlük konusu. Burada Ford'un mühendislik ve işletmecilik alanındaki yaratıcılığı ortaya çıkıyor. İlk önce Ford'un binek taşıtı üretim işletmelerinde uygulanan kayış sistemi (conveyor line) imalat sanayiinde gerekli açılımı sağlıyor. Biribirine geçen parçalar ve bunların birleştirilmesini sağlayan sistem imalat sanayiinin temel niteliği haline geliyor.

Bu temel nitelik, montajcılık. Bu açıdan çağdaş imalat sanayiinin temel niteliği montajcılık oluyor. Bu yüzden bir sanayiye parçaları

birleştirdiği için, bir işletmeye başka yerden alınan parçaları birleştirme işlevini gördüğü için fazla kızmak mümkün değil.

Montajcılığı bu niteliğine bakarak eleştirmek, montaja dayalı imalat sanayiine istihdam ettiği işçi sayısına bakmadan küçüksemek, mümkün değil. Montajcılıkta parçaları birleştirmekten vaz geçmek, bir son ürüne giren bütün parçaların ne kadar büyük olursa olsun bir işletme içinde yapılmasını istemek, üretici güçlerin ulaştığı gelişmişlik aşamasında geri bir istek. Artizanal (küçük sanayi) sanayii savunmak ve yaşatmaya çalışmak demek.

Montajcılıkta itiraz noktası burası değil. İtiraz noktası bunun tersi. İleri bir sanayii, bugün montaj sanayinde olduğundan çok daha fazla parçaları çeşitli işletmelerde yapmak zorunda. Bugünkü montaj sanayiin bütününe, kullandığı parçaların iki büyük bölümünden bir bölümünü kendisi ürettiği için, bir diğer bölümünü de dışardan ithal ettiği için itiraz etmek gerek. Birinci itiraz teknolojik. Parçaların büyükçe bir bölümünü aynı işletme içinde küçük sayılarda ve dolayısıyla da görece olarak geri teknoloji ile üretiyor. Diğer bölümünü ise bağlı olduğu ana firmalardan, yurt dışından getiriyor. Yurt dışından getirmesi, yapılacak itirazların ikincisi ve daha önemlisi. Bu itiraz, ekonomik ve siyasal temellere sahip. Türkiye'nin ekonomik ve siyasal bakımdan Batı'nın kapitalist ekonomilerine bağımlı hale gelmesine yol açıyor. Asıl itiraz noktası burası. Türkiye'deki bugünkü montajcılığın yapısının, Türkiye'yi ekonomik ve siyasal bakımdan çok daha bağımlı hale getirmesi. Yoksa, karşılıklı saygıya ve eşitliğe dayalı olma koşulu ile ve ilgili ülkelerin karşılıklı çıkarlarını koruyacak biçimde çeşitli ülkelerle, üretilecek parçalar ayrıntısında, ekonomik işbirliğini kurmak da mümkün. Türkiye gibi pazarı küçük ülkelerin komşusu ülkelerle bunu yapmasına da itiraz etmek mümkün olmaz. Hatta tam tersine bunun geliştirilmesini zorlayan çok inatçı ekonomik gerekçeler var.

KAPİTALİST DÜNYADAKİ GELİŞMELER

Sosyalist ülkeleri bir araya getiren karşılıklı Ekonomik Yardım Sovyeti çerçevesinde gerçekleştirilen ekonomik işbirliğinin dışında, son yıllarda ve özellikle İkinci Büyük Savaş'tan sonra Türkiye'nin bağımlı olduğu kapitalist ekonomilerde önemli eğilimler ortaya çıktı. Bu eğilimler, genel olarak imalat sanayiini ve özel olarak da montaj sanayiini çok yakından ilgilendiriyor.

Ortaya çıkan eğilimlerden birisini aşağıdaki tablo özetliyor. Bu tablo, Amerikan kaynaklı yabancı sermaye yatırımlarının kesimlerara-

sı dağılımını gösteriyor. Amerikan kaynaklı yabancı sermaye yatırımları kapitalist dünyanın tüm yabancı sermaye yatırımlarının yarısına yakın bir bölümünü oluşturuyor. Bu açıdan, kapitalist dünyanın tüm yabancı sermaye yatırımlarındaki eğilimini de yansıtıyor.

ABD Kaynaklı Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kesimlerarası Dağılımı (Milyar Dolar)

Alt Kesimler	1929	1950	1960	1970
İmalat	1,8	3,8	11,1	32,2
Petrol	1,1	3,4	10,8	21,8
Madencilik/Tasfiye	1,2	1,1	3,0	6,1
Diğerleri	3,4	3,5	7,0	17,9
Toplam	7,5	11,8	31,9	78,1

Diğerleri, esas olarak ticaret, ulaştırma, elektrik ve gaz gibi kamu hizmetlerinden meydana geliyor. 1950 ile 1970 arasındaki değişme göze çarpıcı. En büyük artış, imalat sanayii yatırımlarında ortaya çıkıyor. 1950 yılında imalat sanayiindeki Amerikan kaynaklı yabancı sermaye yatırımları toplamın üçte birine yakın iken 1970 yılında yarısına yaklaşıyor. Yirmi yıl içinde önemli bir «yapısal» değişme.

Ancak bu değişme aşağıda özetlenen küçük tablo ile birlikte ele alındığı zaman daha çok anlamlı. Bu küçük tablo aynı yabancı sermayenin bölgelerarası dağılımını veriyor.

Amerikan Kaynaklı Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgelerarası Dağılımı (Milyar Dolar)

Yıl	Bütün Bölgelere	Sanayileşmiş Ülkelere	Azgelişmiş Ülkelere
1960	31,865	18,391	13.474
1970	17,090	53,111	24.979

Bu tablo daha açık. 1960 ile 1970 arasında geçen on yıl içinde az gelişmiş denilen ülkelerdeki Amerikan kaynaklı yabancı sermaye 11,5 milyar dolar kadar artmış. Buna karşılık sanayi ülkelerine giden Amerikan kaynaklı yabancı sermaye yatırımlarındaki artış, aynı dönemde, 35 milyar doları buluyor. Üç katına yakın bir farklılık var.

Farklılık önemli. Ancak daha da önemli bir farklılıktan söz etmek gerekiyor. Birleşmiş Milletler'in uzmanlarınca hazırlanan bir yayınında bu fark şu şekilde ortaya konuyor : «Gelişmiş piyasa ekonomilerindeki Amerika Birleşik Devletleri şirketlerinin filyalları) nın

(genel olarak Amerikan kaynaklı yabancı sermaye yatırımları) ölçeği, 1950 - 1966 yılları arasında, iki misline çıktı. Avrupa Topluluğu'nda artış hemen hemen üç misli, Japonya'daki filyalların ölçeğindeki artış ise dört misline yakın oldu. Diğer yandan, Amerika'nın eski varlığının ihmal edilecek düzeyde olduğu Afrika bir kenara bırakılırsa, gelişmekte olan ülkelerdeki Amerikan filyallarının ortalama ölçeğinde hiç bir değişiklik kaydedilmedi..... Bu durumda, gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle ithalat ikamesi yapan İmalat Sanayilerinde Amerikan filyalları, genellikle, yerel piyasaya hitap etmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki görece olarak daha büyük ölçekli filyallar ise yine genellikle ulusal piyasalara olduğu kadar daha büyük bölgesel piyasalara da sürüm yapmaktadırlar.» (U.N. Multinational Corporations in World Development, N.Y. s. 7-8)

Kapitalist dünyanın yabancı sermaye yatırımları daha çok imalat sanayiine, daha çok kendi içine kaymakla kalmamakta, az gelişmiş denilen ülkelere gidenler de güdük olmaktadır. Küçük ölçekli olmaktadır. Dünya teknolojisinin mevcut aşamasında ölçekle teknolojik ilerilik arasında doğrudan ve çok yakından bir ilişkinin varlığı üzerinde başka bir yerde duruldu. (Y. Küçük : Endüstrileşme Sürecinin Temel Sorunları, sayfa 12-88) Dünya teknolojisinin ulaştığı düzeyde ölçeği küçültmek mevcut teknolojide en geri teknolojiye doğru bir seçim yapmak demek. Bu durumda, Amerikan kaynaklı yabancı sermaye yatırımlarının az gelişmiş denilen ülkelerde küçük ve güdük ölçekli olması, bu tür ülkelere geri teknolojinin gönderilmesi anlamına geliyor.

Ortaya çıkan bu eğilimlerin zorunlu bir sonucu olacak. Bu sonucu, 1970 yıllarında kapitalist ekonomide ki bu tür eğilimleri inceleyen ve kapitalist dünyada Rey Raporu diye ün yapan OECD raporu şöyle özetliyor : «Uluslararası direkt yatırım, uluslararası ekonomik faaliyetlerdeki nisbi öneminin sonucu olarak yeni karakteristikler edinmiştir. Bu yatırım akımları, halen daha çok gelişmiş ülkeler arasında olmakta ve artan bir şekilde büyük kısmı sanayi ve hizmetler sektörünü etkilemektedir. Daha önceleri, ham madde ve enerji sektöründe yoğun iken, şimdi, imalat sanayiine yönelmiş bulunmaktadır. Parçaların farklı fabrikalarda imal edilip, dünyanın başka bir kesiminde kullanılması, başka bir yerde birleştirilmesi ve belki de başka bir yerde satışa çıkarmak konusunda veya kısaca «üretimi uluslararası hale getirme» olarak tanımlanan bir hareket için gittikçe artan bir eğilim vardır.» (Ticari Politikalar ve Uluslararası İlişkiler - Rey Raporu - Ticaret Bakanlığı çevirisi, Sayfa, 67)

Çok kısa olarak özetlenen bu eğilimlerin vargıları konferansın boyutlarını çok aşıyor. Çok Uluslu Şirketlerle birlikte ön plana çıkan bu eğilimler, «üretimin uluslararasılaşması» sürecinde tekellere çok geniş stok politikaları izleme ve uygulama olanağı veriyor. Bu olanak, kapitalist ekonomilerde son bunalımda işsizlik ile enflasyonun bir arada görülmesinin temel nedenlerinden birisi olmalı. Daha açık bir deyişle, Keynes iktisadına işlemez hale getiren bu iki olguyu açıklayıcı çözümlemelerin anahtarı burada yatıyor. Ayrıntılı çalışmaların buradan başlaması gerekiyor. Vargılardan birisi, bu

Diğeri ise montajcılığın kapitalist dünyada çok geniş boyutlara ulaştığını göstermesinde. Türkiye de bu gelişmelerden küçük ve güdük de olsa bir pay oluyor. Türkiye'deki montajcılık olgusunun kapitalist dünyadaki eğilimlerin bir parçası olduğu açıkca görülüyor.

Üçüncüsü gelişmiş kapitalist ülke kaynaklı yabancı sermaye, esas olarak, kendisine dönmekle birlikte az gelişmiş denilen ülkeleri de bırakmış değil. Küçük ve dar piyasaları sömürmek için ya da görece olarak daha çok emek kullanan ve teknolojinin bu günkü gelişme düzeyinde azgelişmiş ülkelerde emeğin sömürülme oranını biraz daha artırmakla, küçük ünitelerde üretilebilinen bazı parçalar için az gelişmiş ülkelere gelmeye hazır. Bunun için çalışıyor. Batı Almanya'nın Almanya'daki işçileri yabancı sermayeli küçük ünitelerde ve Türkiye'de istihdam etmek için Türkiye'yi sıkıştırmasının ve bazı yöneticilerin de bilerek veya bilmeyerek bu önerilere sahip çıkmasının da nedeni burada.

MONTAJCILIK : DIŞA BAĞIMLILIK

Türkiye gibi ülkelere gelen ve montajcılık şeklinde ortaya çıkan yabancı kaynaklı işletmelerin küçük ve güdük olduğu söylendi. Yalnız, ana firmalara göre beliren bu küçük ölçekliliği küçümsememek gerek. Hem birer birer montajcı işletmelerin görece küçüklüğünü hem de sanayileşmiş ülkelere giden yabancı sermayeli montajcılığın toplamına göre Türkiye gibi ülkelere gelen montajcı sermayeyi küçümsememek gerek. Hem iç ekonomik yapıda hem de dış ekonomilerle ilişkide.

Bunun için oldukça uzun bir aktarmanın tam yeri. Bugün Türkiye gibi ülkelerin toplumsal ve ekonomik yapısını inceleme ve anlamada en çok yararlı olan bir «üçlü» var. Bunlar, «Fransa'da Sınıf Mücadelesi 1848-1850», «Lui Bonapart'ın 18 inci Brümeri» ve «Fransa'da İç Savaş». Bir bütün olan bu üçlü çalışmada şu çözümleme yer alıyor : «Bu yüzden Fransız devletinde tam bir devrim yapmadan

Fransız devlet bütçesinde bir devrim yapmak mümkün değildir. Devlet bütçesi, zorunlu olarak, devletin borçluluğunu beraberinde getirmektedir. Devletin borçluluğu ile birlikte ise, yine zorunlu olarak, devlet borçları ticaretinin, devlete borç verenlerin, bankerlerin, para komisyoncularının ve borsa kurtlarının egemenliği gelmektedir. Düzen Partisinin sadece bir hizbi finans aristokrasinin devrilmesiyle doğrudan doğruya ilgilidir. Bu hizip imalatçılardır. Sanayideki orta ve daha küçük sermayedarlardan söz etmiyoruz. Lui Filip zamanında hanedan muhalefetinin geniş tabanını oluşturan imalat çıkarlarının egemen prenslerinden söz ediyoruz.»

Fransa'da imaltın «egemen prensleri». Bunların güçleri hakkında yukardaki aktarma yeterli açıklık getiriyor. Peki bunların, o zamanlar Fransa'ya göre çok ileri bir ülke olan İngiltere'deki imaltçılara göre boyutları nedir? Marx'ın bundan sonraki yazdıkları, iki ülke arasındaki karşılaştırmalarda izlenecek yola açıklık getirdiği kadar, eğer «Düzen Partisi» ile bugünün Adalet Partisi arasında bir paralellik kurulacak olursa, bu günün politikasına da açıklık getiriyor. Devam ediyor. Marx : «İngiltere de gerçekten ki en büyük Fransız imalatçıları, İngiliz rakipleri ile karşılaştırıldıklarında küçük burjuva kalırlar banka ve hisse senedi aristokrasisi ne karşı açılan haçlı seferlerinin başında bir Cobden, bir Bright gibi imalatçıyı buluruz. Neden Fransa'da yok? İngiltere'de endüstri hakimdir. Fransada tarım İngiltere'de endüstri serbest ticaret ister, Fransada ise koruyucu gümrükler ve diğer monopollerle, birlikte ulusal monopol. Fransız endüstrisi Fransız üretimine hakim değildir, bu yüzden Fransız sanayicileri burjuvazisine hakim değildir. Burjuvazinin diğer gruplarına karşı kendi çıkarlarını savunmak için Fransız imalatçıları, İngilizlerden farklı olarak, hareketin liderliğini alıp kendi sınıflarının kollektif çıkarlarına ters düşen çıkarlara hizmet etmek zorundadırlar. Şubatta (1848 şubatı, Y.K.) kendi durumlarını anlayamadılar ve (Şubat Devrimi) akıllarını başlarına getirdi. İşçiler, sanayi sermayedar işverenden daha çok kimi tehdit ediyor? Bu yüzden ve zorunlu olarak, imalatçılar, Düzen Partisinin en fanatik üyeleri oldular. İmalatçının kârının finans tarafından azaltılması, proleterya tarafından ortadan kaldırılmasının yanında nedir ki?» (K. Marx, The Class Struggles in France 1848 to 1850, sayfa 104 - 105)

Zamanın ileri ülkesi İngiltere'deki imalatçılarla karşılaştırıldıklarında küçük burjuva boyutunu aşamayan Fransız imalatının «egemen prensleri». Aktarmanın yöntemsel olarak getirdiği açıklıklardan bi-

risi burada. Bu tür karşılaştırmalarda dikkat edilmesi gereken nokta da burası oluyor. Yukarıda sözü edilen Birleşmiş Milletler yayını bunu daha «objektif» bir biçimde şöyle ifade ediyor : «Her ne kadar gelişmekte olan ülkeler toplam yabancı sermaye yatırımlarının üçte birini, başka bir deyişle, gelişmiş ülkelere giden yabancı sermaye yatırımlarının ancak yarısı kadarını almışlarsa da, gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı çok uluslu şirketlerin varlığının görece önemi, genel olarak daha büyüktür. Çünkü gelişmekte olan ülkeler grubunun ekonomileri, gelişmiş pazar ekonomilerinin yarısından daha küçüktür.» (U.N. Multinational Corporations... s. 9)

Aşağıdaki tablo Türkiye ölçüsünde bu söylenenlerin ne kadar doğru olduğunu ortaya koymaktadır. Bütünü 89 firma olan yabancı sermayeli şirketlerin Türkiye'de çalıştıkları imalat sanayi kollarında yıllık ciro içindeki payları görülmektedir.

İmalat Sanayiinde Yabancı Sermayeli Şirketlerin Payları
(Ciro içindeki pay)

Alt Sektörler	Türkiye Toplamı	Özel Kesim
Gıda Maddeleri	5,16	7,56
İçki Sanayii	8,71	21,70
Dokuma Sanayi	1,05	1,26
Ayakkabı, kürk dışında giyim	1,25	1,25
Kâğıt ve kâğıt ürünleri	3,52	11,62
Ana kimya sanayi	46,05	82,10
Diğer kimyasal ürünler	29,67	29,67
Lâstik Ürünleri	58,53	58,53
Diğer plastik ürünler	13,42	13,42
Cam ve camdan yapılmış eşya	13,67	13,67
Taş ve toprağa dayalı sanayi	36,97	54,69
Metal Eşya Sanayi	13,04	13,04
Elektrik makinaları hariç makina sanayi	17,86	24,50
Elektrik makinaları	40,21	40,21
Taşıt Araçları	44,21	59,78

Kaynak : TÜSİAD, 1975 Yılının İlkbaharında Türk Ekonomisi, s. 134

Bu tablo ve bu özetteki diğer bazı tabloları değerlendirirken yapılması gereken bir açıklama var. İlgili tablolarda, montaj sanayi ile yabancı sermayeli montaj sanayii eş anlamda alındı. Halbuki 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik yasasının dışında çalışan montaj

sanayii de var. Bu durum tablodaki metal eşya sanayiindeki rakamlardan kolayca anlaşılır. Metal eşya sanayii, çok büyük ölçüde montaj durumunda. Ancak bilgiler sadece yabancı sermayeli olanları ele aldığı için pay oranı düşük görülüyor.

Bu çalışmada montaj sanayii ile yabancı sermayenin eş tutularak incelenmesinin iki gerekçesi var. Bunlardan birisi istatistik bilgiler sorunu. 6224. sayılı yasanın kapsamına giren şirketler için yasal olarak derlenmesi gereken bilgiler var. Buna karşılık genel olarak montaj sanayii ile ilgili hiç bir istatistik derlenmiyor. Bu yüzden birleştirme gerekli oluyor. İkinci gerekçeye gelince. Yukarıdan beri yapılan açıklamalarda asıl itirazın montajcılığa değil, yabancı sermayeli montajcılığa olması gerektiği ortaya konmaya çalışıldı. Bu yüzden çalışmanın mantığı içinde montajlıkla yabancı sermayeli yatırımların birleştirilmesi önemli bir sakınca yaratmıyor. Bu sınırlar içinde yukarıdaki tablo çok yararlı bir iş görüyor. İmalat sanayiinin en can alıcı alt kesimlerinde yabancı sermayeli montajcılığın ne kadar büyük bir egemenliğe sahip olduğu ortaya çıkıyor.

İş burada kalmıyor. Bir tabloyu da Devlet Planlama Teşkilatı'nın Ağustos 1975 tarihli Ekonomik Raporu'ndan almak yararlı olacak. Devlet Planlama Teşkilatının uzmanları, yabancı sermayenin egemen olduğu imalat kollarındaki ithalatın büyüklüğünü anlamak istemişler. Bu ilginç soruya cevap olarak hazırladıkları ilginç tablo aşağıda.

Montajcılık ve İthalat - İhracat (Milyon Dolar)

Alt Sektörler	Yabancı Sermaye Haldmiyeti (Yüzde)	1975 Ocak - Mayıs İthalatı	1975 Ocak - Haziran İhracatı
1. Lastik ürünleri	58	55,6	3,5
2. Ana-Kimya	46,1	125,4	15,0
3. Taşıt Araçları	44,2	107,8	4,6
4. Elektrikli Makina	40,2	117,4	—,—
5. Çimento	37,0	—,—	10,2
6. Diğer kimya	29,7	119,0	—,—
Toplam		525,2	33,3
Genel Dış Ticaret		1887,5	533,5
Genel Dış Ticaret İçinde Yüzde		27,8	6,1

Montajcılık biçimde gelen yabancı sermayenin Türkiyenin ithalatı ve ihracatı içindeki önemli ve önemsiz yeri yukarıdaki tablo'dan anlaşılıyor. İmalat sanayiinin bir kaç alt sektörü, aynı zaman dönemi içinde Türkiye ithalatının yüzde 27,8 ini oluşturuyor. Buna karşılık ihracat yapma gerekçesiyle Türkiye'ye sokulan montajcılığın ihracat içindeki payı ise yalnızca yüzde 6,1.

Bu söylenenleri bir de daha genel planda göstermek mümkün. Aşağıdaki tablo daha genel, dolayısıyla daha soyut fakat aynı zamanda da daha bağlayıcı bir gerçeği ortaya koyuyor. Bu tabloda ithalatın gayri safi milli hasılaya göre bulunan oranı veriliyor. Türkiye'nin dışa bağımlılığının ve bunun yıldan yıla artışının en soyut ve dolayısıyla en bağlayıcı göstergesi.

Yıllar	GSMH İçinde İthalat Yüzdesi
1964	6,70
1965	6,70
1966	6,73
1967	6,36
1968	6,10
1969	5,77
1971	8,50
1972	9,20
1973	9,51
1974	12,37

Tabloya 1970 yılının alınmayışı, yıl içinde yapılan devalüasyonun yarattığı ithalat ve GSMH büyüklüklerini aynı birime çevirme güçlüğü. Bunun dışında tablo, bir eğilimi vurguluyor. Türkiye, giderek, birim GSMH'na göre daha çok ithal malı kullanmak zorunda kalıyor. 10 yıl gibi bir zaman aralığında hızlı denilebilecek bir artışla Türkiye'nin ithalat yoluyla dışa bağımlılığı güç kazanıyor. Bunda en büyük payın montajcılıkta olduğundan kuşku duyulmamalı. Temel katsayılar tablosunun gösterdiği gibi montajcılıkta bir birim üretim için 0,38 birimlik ithalat gerekiyor. Türkiye'nin hiç bir kesiminde bu kadar büyük bir dışa bağımlılık görmek mümkün değil. Türkiye'de montajcılık arttıkça dışa bağımlılık artmış durumda. Montajcılık arttıkça dışa bağımlılık artacak.

Bu söylenilenleri tersinden de göstermek mümkün. Türkiye'nin tersi Amerika. Türkiye'de olanların tam tersinin Amerika Birleşik Devletleri'nde görmek gerekir. Aşağıdaki tablo görülmesi gerekeni

gösteriyor. Amerikan çok uluslu şirketlerinin çeşitli ülkelerdeki filyalleri ile yaptığı ticaretin Amerikan İmalat Sanayii ürünlerinin ithalat ve ihracatı içindeki payını gösteriyor.

Amerikan ÇUŞ'larının Filyalları ile Yaptığı Dış Ticaret

Yıllar	Toplam ABD İmalat Ürünleri İhracatı İçinde Filyallara İhracat	Toplam ABD İmalat Ürünleri İthalatı İçinde Filyallardan İthalat
1962	17,9	14,4
1963	19,7	15,5
1964	20,3	18,5
1965	22,5	15,9
1966	21,2	14,5
1970	23,5	15,6

S. Lall : Transfer Pricing by Multinational Manufacturing Firms
Oxford Bulletin of Economics and Statistics 1973, s. 183

Amerikan kaynaklı çok uluslu şirketlerin diğer ülkedeki filyallarına yapmış olduğu ihracatın toplam imalat sanayii ürünleri ihracatı içindeki payı giderek artıyor. Türkiye'nin ithalatının artmasına, tersinden benzeyen, bir durum. Buna karşılık filyallardan yapılan ithalatın toplam sanayi ürünleri ithalatı içindeki payındaki artış önemli sayılamayacak düzeyde. Üstelik bu artışı da, Türkiye gibi ülkelerden yapılan ithalattan daha çok gelişmiş sanayi ülkelerindeki büyük ölçekli ve ileri teknoloji kullanan filyallardan yapılan ithalatla açıklamak zorunlu.

KÂR TRANSFERİ - TRANSFER FİYATLARI

Kâr transferleri üzerinde çok duruldu. Gelen yabancı sermayenin gittikçe artan ölçüde kâr transferi ettiği belirtildi. Giderek yıllık yabancı sermaye girişlerini aşan ölçüde kâr transferi yapıldığı ileri sürüldü. Aşağıdaki tablo bütün bunların doğruluğunu gösteriyor.

Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye ve Kâr Transferi

Yıllar	Fiilen Gelen Sermaye	Kâr Transferi	Oranı
1964	69.885	17.632	25.2
1965	95.598	32.557	34.0
1966	69.580	47.243	67.8
1967	67.750	53.488	78.9
1968	92.357	68.344	73.9
1969	61.367	64.344	104.8
1970	90.550	71.086	78.5
1971	102.917	72.518	70.4
1972	129.125	98.515	76.2
1973	374.000	123.196	32.9
1974	106.728	148.884	139.5

Yalnız yabancı sermayenin bir ülkeden, bu arada Türkiye'den, götürdüklerini sadece kâr transferi, royalti, lisans ve benzeri ödemelerle sınırlamak, bütünün çok küçük bir parçasını görmek demek olur. Bütünün bütününü görebilmek için montajcılığın parçaları birleştiren bir sanayi kol olduğunu ve dış ticaretin yapısını hatırlamak gerek. Montajcılığın yapısı ile dış ticaret uygulamalarını birleştirmek için de bir kavram gerekli : Transfer Fiyatları, Kâr transferinin çok büyük bir bölümünü, resmi kayıtlarda görülmeyen bölümünü, ancak transfer fiyatları kavramı ile anlamak mümkün oluyor.

Bunun için önce dış ticaret uygulamalarını ele almak gerekiyor. Burada da bir temel araştırma var. Cahit Kayra Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Başkanı iken Türkiye'nin dış ticaret istatistiklerinde kayıtlı ithalat ve ihracatı, Türkiye ile ticaret yapan ülkelerin dış ticaret kayıtları ile karşılaştırdı. Yaptığı incelemenin sonuçlarını «Türkiye'nin Dış Ödemeler Dengesi Tahminleri» adı altında bir kitapta ortaya koydu. Bu kitap, Türkiye'de yapılan dış ticaret kaçakçılığı konusu da ilk pratik, pratik olduğu kadar da değerli bir araştırma. Çok büyük döviz ve vergi kaçakcılığını kanıtlarıyla ortaya koyuyor.

Burası ayrı. Araştırmanın bir de konuyla ilgili yanı var. Aşağıda, Kayra'nın kitabının 41 ve 42 inci sayfalarından alınan tablo, dış ticaret oyunlarının montajcılık üzerindeki yansımasını özetliyor.

Gerçek ve Kayıtlı İthalat Arasındaki Fark : 1969 (Bin Dolar)

	Gerçek İthalat	Kayıtlı İthalat	Fark
Ham Kauçuk	5.151	8.424	+ 3.273
Kimyasal Bileşikler	39.261	44.521	+ 5.273
Elektrik Makinaları	76.067	50.892	— 25.175
Taşıt Araçları	108.202	70.527	— 37.675

Tablo, Türkiye'nin dış ticaret istatistiklerindeki kayıtlı ithalatının uymadığını gösteriyor. Gerçek ithalat, Türkiye'ye ihraç yapan ülkelerin dış ticaret kayıtlarından elde edilmiş durumda.

Burası önemli. Ancak daha önemli olan durum, bazı ithal kalemlerinde kayıtlı ithalatın gerçek ithalattan fazla olması. Kayıtlı ithalatın gerçek ithalattan az olduğu durumları anlamak kolay. Kota tahditlerini aşmak, gümrük vergisinden ve daha sonra da gelir ve kurumlar vergisinden kaçakçılık yapmak, kayıtlı ithalatı, gerçek ithalatın altında göstermek için yeterli nedenler. Ancak bir de kayıtlı ithalatın gerçek ithalattan fazla gösterildiği durumlar var. Bu nasıl açıklanacak?

Burada da kayıtlı ithalatın gerçek ithalattan fazla gösterildiği kalemlere bakmak gerekiyor. İki kalem grubu arasında bir önemli fark göze çarpıyor. Kayıtlı ithalatın gerçek ithalattan fazla gösterildiği ithal kalemleri, Türkiye imalat sanayiinde ham madde olarak kullanılan malları gösteriyor. Ham kauçuk ve kimyasal bileşikler Türkiye'de imalat sanayiinde ham madde olarak kullanılarak piyasaya sürülüyor. Buna karşın elektrik makinaları ve taşıt araçları, doğrudan doğruya kullanıcılara satılıyor.

Şimdi, ham madde olarak kullanılan mallarda kayıtlı ithalatın gerçek ithalattan fazla gösterilmesinin nedenlerine inmenin sırası. Kayıtlı ithalatın değer olarak yüksek gösterilmesinin nedenlerinden birisi ithal fiyatını yüksek göstermek. Bu ne demek? Bu şu demek : Bir firma, yabancı sermaye ile çalışan bir montaj firması, yurt dışındaki ana firmadan ithal ettiği ham madde fiyatlarını yüksek göstermiş olabilir. Bu takdirde, bu hammaddenin Türkiye'de kullanılması ile elde edilecek kârların bir bölümü, hem de Türkiye'de gerekli gelir ve kurumlar vergisini ödemeden transfer etmiş olabilir. Kârı önceden transfer etmek için daha değişik fiyatlar kullanmış olabilir. Bu tür dünya fiyatlarını yansıtmayan ve bir filyaldeki kârın ana şirkete transfer edilmesini sağlayan fiyatlara, «transfer fiyatları» deniliyor.

Bu çok yaygın bir uygulama. Çok yaygın olmasına karşın üzerinde çok az araştırma yapılmış bir uygulama. Ekonomik yazında transfer fiyatları üzerinde yapılmış bir tek araştırmaya rastlanıyor. Bu araştırma da Vaitsos tarafından Colombia ekonomisi üzerinde yapılmış. Vaitsos, Colombia ekonomisinde montajcılık yoluyla ve yabancı sermaye ile işletilen ilâç sanayiinde transfer fiyatlarının gerçek fiyatların yüzde 155 oranında üstünde olduğunu saptıyor.

Kayra'nın araştırmasının montajcılık üzerindeki yansımalarını bulabilmek için yapılan bir deneme benzer durumların Türkiye'de de olduğunu ortaya koyuyor. Yabancı sermaye ile çalışan lastik sanayiindeki firmaların ham kauçuk ithalatı için gösterdikleri fiyatın aynı yılın dünya fiyatlarının yüzde 50 ve sentetik kauçuk için gösterilen ithal fiyatının da dünya piyasalarındaki fiyatın yüzde 85 oranında üstünde olduğu ortaya konuyor. Bunlar 1973 yılına ait. Bu yolla, transfer fiyatları kullanılarak yapılan kâr transferi bir yılda 40 milyon lirayı buluyor. Ticaret Bakanlığınca hazırlanan ve özetin başında açıklayıcı tablo haline getirilen yabancı sermaye ile ilgili istatistikler ise Türkiye'deki yabancı sermaye ile çalışan üs lastik firmasının yine 1973 yılında gösterdikleri «transfer edilebilir kâr» toplamı 27 milyon lira kadar. Böylece sadece iki madde için kullanılan transfer fiyatları ile ana firmaya, resmi kâr transferinin çok üstünde bir kâr transfer edilmiş olduğu ortaya çıkıyor.

Türkiye'nin asıl sömürüsü burada. Montajcılıkta transfer fiyatları yoluyla yapılan kâr transferleri, resmi kâr transferlerinin çok üstünde. Bunu denetlemek mümkün değil. Yabancı sermayeye dayalı montajcılığı ve bu günkü dış ticaret sistemini kökten değiştirmedikçe, bunu önlemek mümkün değil. Yabancı sermayeye dayalı montajcılık ile mevcut dış ticaret uygulamaları biri biriyle bağımlı iki sistem.

ÖZETİN SONU : TÜKETİCİLERİN YÜKÜ

Konferansın özetini yaparken, bu konferans için yapmış olduğum hazırlıkların bütününü özetlemem mümkün olmadı. Ancak buradaki özet, montajcılığın temel niteliklerini ortaya koymayı amaçlıyor. Bu amaç içinde bir nokta eksik kalıyor. Montajcılığın, tüketicilere montaj sanayiinin ürünlerini kullananlara getirdiği yük nedir?

Bu soruya Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi öğretim üyesi Dr. Cem Alpar'ın yapmış olduğu bir çalışmanın bir tablosunu alarak cevap vermek mümkün. Bu çalışma, Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yakında yayınlanan «Cumhuriyet'in 50'inci Yılında Tür-

kiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri» kitabında yer alıyor. Çalışmanın uzun başlığı ise şu : «Türkiye'nin AET Üyeliği ve Katma Protokol Karşısında Dış Ticaret Politikamızın Değişen Koruyucu Niteliği ve Sanayileşme Sorunu.»

Dr. Cem Alpar, montaj sanayiin belli başlı ürünleri için «mal kurları» hesaplıyor. Mal kurunun tanımı, kendi ifadesiyle, şöyle : «Mal kuru, aynı malın dolaylı vergilerinden arıtılmış iki ülkedeki fiyatlarını eşitleyen döviz kuru olarak tanımlanabilir. Örneğin Türkiye'de dolaylı vergilerden arıtılmış bir malın fiyatı 1.00 TL. aynı malın Almanya fiyatı 4 dolar ise, bu malın Türkiye için mal kuru 100/4=25 TL. dolardır. Başka bir deyişle Türkiye ancak bir dolar = 25. TL. dan bu malda Almanya'ya karşı rekabet gücüne sahip olacaktır.» (Sayfa 833)

Araştırmacı, hesaplamasında kullandığı kaynakları ise şu şekilde açıklıyor : «Tablo 6'da bazı montaj sanayii mamülleri ile ilgili mal kurlarına temel teşkil eden veriler Sanayi Bakanlığı Montaj Dairesinden alınmış ve verilerin tutarlılığı birden fazla firmanın dosyaları incelendikten sonra, grubu temsil kabiliyeti olan firmaların verilerinin kullanılmasıyla sağlanmıştır.» (Sayfa 834)

Araştırmacı Dr. Cem Alpar'ın ilgili dairenin dosyalarını incelemek şansına eriştiği anlaşılıyor. Böylece montaj sanayii ürünlerinin Türkiye'deki tüketicilerin omuzlarına bindirdikleri yüke açıklık getirmiş oluyor. Yukarıdaki tablo Cem Alpar'a ait. Sonuna pahalılık katsayısı ile ilgili bir sütun ekledim. Pahalılık katsayısı mal kurlarının resmi dolar fiyatı ile bölünmesiyle elde ediliyor. Böylece her türlü vergiler ve ithal yoluyla gelen girdilerden arıtıldıktan sonra Türkiye'de piyasaya sürülen bir montaj sanayii ürününün diğer ülkelerdeki benzerinden kaç kat daha pahalı olduğu ortaya çıkıyor. Tablodaki tanımlara göre çeşitli montaj sanayii ürünlerini somutlaştırmak ta mümkün.

Bu tablo, bugünkü montaj sanayiin yükünü Türkiye'nin tüketicilerinin yüklendiğini çok açık bir şekilde ortaya koyuyor. Türkiye'de tüketici, dışa bağımlı montaj sanayii kurulsun diye, bu sanayi olmadan elde edebileceğinden çok daha yüksek bir fiyatla montaj sanayiin ürünlerini satın almak zorunda bırakılıyor.

Bazı Sınaî Mallar İçin «Mal Kurları»

Malın Cinsi	Niteliği	Pd TL.	Pf $	Md TL.	Mf $	Fr TL/$	Pahalılık Katsayısı
Binek Araba (A)	4 Kapı 1200 Motor	41105	1697	8239	589	32,6	2,3
Binek Araba (B)	2 Kapı 1300 Motor	38872	1677	6022	430	25,8	1,9
Binek Araba (C)	4 Kapı 1300 Motor	47850	2232	20594	1471	35,7	2,6
Minibüs	10 Kişilik	71565	2270	11594	356	42,1	3,0
Kamyon	Dizel 7,5 Ton	125074	4915	31233	2231	35,0	2,5
Traktör	64 Beygir Gücü	91792	5174	39697	2836	22,3	1,6
Radyo A	Çanta Tipi 3 dalga	392	30	65	5	13,1	0,9
Radyo B	Masa tipi 3 dalga	900	49	124	9	21,3	1,5
Teyp	Cereyanlı 2 Track	1700	53	235	17	40,4	2,9
Pikap	7 Transistor pil/ceryan	521	25	61	5	22,3	1,6
Televizyon	61 Ekran	3800	136	711	51	36,4	2,6

Notlar : Fr : Mal Kuru Pd : Malın yurt içi fob satış fiyatı TL.
Pf : Malın yurt dışı fob satış fiyatı $ Md : İthal edilen girdilerin fob değeri TL.
Mf : İthal edilen girdilerin değeri $

$$Fr = \frac{Pd - Md \text{ TL}}{Pf - Mf \text{ \$}}$$

KONFERANS

TEOMAN TANIK
İLHAN TEKELİ
VEDAT DALOKAY

12 ARALIK 1975
İSTANBUL

SANAYİLEŞME KENTLEŞME ve ÇEVRE SORUNLARI

SANAYİLEŞME, KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI

Fevzi ŞOLT :

6.12. Aralık ülkemizde sanayi haftası olarak kutlanılıyor. Bizler de bu hafta içinde, herzaman söylediğimiz, uğraşını verdiğimiz, doğruları bir kere daha vurgulamak için bu tür toplantıları yapmaktayız.

Ülkemizde az gelişmişliğin oluşturduğu bir zincir var. Bunun halkaları : Az gelişmişlik, kalkınma, sanayileşme, kentleşme, çevre kirlenmesidir.

Yıllarca bu ülkede kalkınmanın itici gücünün, temel öğesinin sanayileşme olduğu gerçeğinin açığa çıkması için uğraş verildi. Bugün bulunduğumuz noktada bu gerçek reddedilemiyor. Ancak sanayileşme olgusu gerçek içeriğinden soyutlanmakta, egemen sınıf çıkarları için bir araç-slogan olarak kullanılmaktadır.

Ülke ve çalışanlar aleyhine her girişim sanayileşme adına yapılıyor. sömürü ve talan sanayileşme adına sürüdürülüyor. Ayrıca tekelci burjuvazi dış tekellerle yürüttüğü işbirliği ile ülkede tüketime dönük olarak kurduğu dışa bağımlı montajcı girişimleri «sanayileşme» olarak yutturmak istemektedir.

İşçi ücretlerinin dondurulması isteklerinden tutun da sıkıyönetim uygulamaları, her türlü anti - demokratik girişimler sanayileşme adına yapılmakta.

Bu nedenle bugün tüm ilericilere, yurtseverlere, demokratlara düşen görev, bu noktada «kim için, nasıl bir sanayileşme» sorusunu ortaya atmak; sanayileşmenin ne olduğu ve hangi sınıf ve tabakalar tarafından gerçekleştirilebileceği yolundaki doğru görüş ve önerilerimizi ısrarla, yılmadan söylemek, vurgulamak olmaktadır.

Ayrıca, sanayileşme ile çevre kirlenmesi arasında ilişkiyi ortaya koyarken iki yönlü bir hataya düşmememiz gerekmektedir.

Bunlardan birincisi şudur : Mademki sanayileşme çevreyi, doğayı kirletiyor bozuyor, o halde sanayileşmeye karşı çıkalım.

İkincisi de şudur : Sanayileşmeye karşı çıkmayalım ama onun sonucu olan çevre kirlenmesini de doğal olarak görelim hep birlikte katlanalım. Bu iki görüşde çok yanlıştır.

Burada gözden kaçırılmak istenen şey şudur :

Çevre kirlenmesi soyut olarak «sanayileşmenin» değil kapitalist ekonomiyle sanayileşmeye çalışmanın sonucudur.

Sanayileşme, bir kalkınma aracıdır; doğaya karşı bir gelişim değildir. Aksine çalışan sınıfların elinde doğayı insan yararına döndürmenin hatta onu daha da güzelleştirmenin bir aracı olmaktadır. (İstanbul ve Moskova şehirlerinde bu mukayeseyi Sayın DALOKAY yapacaktır.)

Biz kalkınmak için sanayileşmek gerektiğini ancak bunun kişilerin kâr hırsına dayanan kapitalist yöntemle olamıyacağını bu yöntemin ülke zenginliklerinde olduğu gibi çevreyi de kâr hırsına, amacına feda edeceklerini söylüyoruz. Çünkü çevre, kişilerin değil toplumun malıdır. O nedenle onu toplumun kendisi koruyabilir.

Sanayileşmeyi toplumun (kişilerin değil) yararına planlayacak bir ekonomik düzen içinde sanayileşmek zorunludur.

Bunu savunmak ta tüm ilerici, demokrat ve yurtseverlerin kaçınılmaz görevidir.

Teoman TANIK :

ÇEVRE SORUNLARININ SANAYİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Bugün teknolojik yönden gelişmiş ve gelişmekte olan sanayi ülkelerinin karşı karşıya kaldığı önemli problemlerden biri olarak büyük sabit emisyon kaynağı olarak nitelendirebileceğimiz sanayi teşebbüslerinin meydana getirmiş olduğu çevre sorunları (hava, su, artıklar, gürültü, partikül) görülebilir.

Çevre sorunları, bugün neden bu kadar önemli bir problem olmaktadır sorusuna kısaca değinelim. Bugün bu problem daha çok kapitalist gelişmiş ülkelerde daha hissedilir derecededir. Çünkü bu ülkelerde «üretimin sosyal niteliği» ile «sınai tesislerin bireysel mül-

kiyeti» arasında bir çelişki mevcuttur. Bu çelişki, bir yönüyle çevre sorunlarını ortaya çıkarmaktadır.

Ülkemiz henüz sanayileşmiş bir ülke halinde değildir. Fakat ülkemizde bugün sınai teşebbüslerin yarattığı çevre sorunları mevcuttur. Bunun sebebi olarak sınai teşebbüslerin ülkemizde denetimsiz, programsız, başıboş bir şekilde gelişmesi olarak gösterebiliriz. Bugün yaşamış olduğumuz şu dünya üzerinde yapılan araştırmalar göstermiştir ki, sınai yönden çevre sorunları en çok ve tehlikeli bir seviyede kapitalist ülkelerde görülmekte, bugün bu ülkelerde bu konuda bizim kapasitemizi aşan düzeyde para harcanarak bu tehlikenin giderilmesine çalışılmaktadır.

Örneğin A.B.D.'de bizim bütçemizi aşan derecede para harcanarak kontrol çalışmaları yapılmaktadır. Misal olarak elektrikli arabalar üzerinde yapılan çalışmalar vs. gösterilebilir. Halbuki sosyalist ülkeler bu konuda daha az probleme sahiptir.

Bugün ülkemizde sınaî yönden gelişmek istemek, bir noktada, kalkınmanın ve halkın yaşama düzeyini arttırmanın temel koşulu olarak görülebilir. Fakat sorunları az bir sanayileşme şekli, programlı, denetimli bir sanayileşme şeklidir. Örneğin yaratacağı çevre sorunları düşünülmeden yapılmış bir sanayileşme, plansız, düşüncesiz, mantık dışı bir sanayileşmedir. Böyle bir sınaî tesisinin meydana getirdiği emisyonların doğayı kirletmesi bu düşünüşün doğal sonucu olarak karşımıza çıkıyor. Bugün ülkemizde bu ekonomik politika ile sanayileşme öngörüldüğü için üretim ve yatırım denetimi ortadan kalkmakta, doğa kirletilmektedir.

Bunun içindir ki, bu konuda etkin bir çalışmayı ancak merkezi planlı bir ekonomi sağlıyabilir. Bizim için başka türlüsü olanaklı değil. Şimdi sizlere ülkemizde kapasite ve stratejik bakımından önemli bir kaç sınaî tesisimiz açısından yaratılan çevre sorunları ve bunların kontrol şekilleri hakkında bilgi vermek istiyorum.

Bugün artık 3'üncü demir çelik tesislerini de kurmuş bulunuyoruz. Böylece yıllık üretimimiz artmış bulunmaktadır. Bunun için sizlere ilk önce demir - çelik tesislerinin meydana getirebileceği emisyonlar hakkında bilgi vermek istiyorum. Genellikle bu tip tesislerde daha ziyade toz, So_2, flor ve gürültü şeklinde emisyonlar meydana gelmektedir.

Meselâ sinter tesislerinde meydana gelen emisyon daha ziyade toz şeklindedir.

Ülkemizde 1974 senesine ait sinter üretiminin 1700 ton/gün olduğu düşünülürse, kontrolsuz bir çalışma halinde bu tesisde meydana gelen toz emisyonu 68 ton/gün olmaktadır. Bunu A.B.D. ile karşılaştıralım. A.B.D.'de bu emisyon 2,7 - 50,7 ton/gün değişmektedir. Bizdeki emisyon fazlalığına sebep olarak üretilen ortalama sinter miktarı gösterilebilir. A.B.D.'de bu miktar 1000 ton/gün'dür. Ağırlık itibariyle bu partiküllerin % 50'si 100 mikrondan büyük olmaktadır.

Sinter tesisinde meydana gelen So_2 emisyonu, ülkemizde 1974'e göre kontrolsuz bir çalışma düşünülürse 200 kg/gün olmaktadır. Bu tesislerde ayrıza gaz ve partikül halinde flor emisyonu (hifroflorik asit, silisyum tetraflorid) da meydana gelmektedir.

Kok fırınlarında ise meydana gelen emisyon duman, toz, hidrojen sülfid ve fenol halinde olmaktadır.

Yüksek fırınlarda durum şöyle izah edilebilir. Örneğin ülkemizde 1972 yılında ortalama 1662 ton/gün pig demir istihsal edildiği düşünülürse meydana gelen toz emisyonu 166 ton/gün olmaktadır. Bunun yanısıra bu ünitede ayrıca CO emisyonu da meydana gelmektedir. Ülkemizde 1972 yılına göre 91 ton/saat miktarında CO emisyonu meydana gelmiştir. Tabiî bu değerler eğer kontrolsuz bir çalışma var ise geçerli sayılacaktır. Genellikle yüksek fırınlarda meydana gelen artık gaz (ki içinde CO emisyonu büyük bir oranda mevcuttur) ların büyük bir kısmı ısıtıcı olarak kullanılmakta, bir kısmı atmosfere atılmaktadır.

Çelik fırınlarda meydana gelen emisyonları şöyle sıralayabiliriz :

— Üstü açık çelik fırınlarında :

Bu tip fırınlarda toz, So_2 ve flor emisyonları meydana gelir. Özellikle So_2 in hepsi dışarı verilmez, bir kısmı çelik ve curuf içinde absorbe edilmiş halde kalır. Bu tip fırınlarda partiküllerin büyüklükleri genellikle 0,1 mikronun altında kalmaktadır.

— Elektrikli - ark tipi fırınlar :

Bu tip fırınlarda duman ve azot oksit emisyonları meydana gelmektedir.

— Bessemer konverteri :

Bu tip fırınlarda büyük oranda toz emisyonu meydana gelmektedir.

— LD fırınlarında :

Bu tip fırınlarda da daha çok partikül ve duman emisyonları bulunmaktadır. Partiküllerin çoğu 0.5 - 1.0 mikron arasında değişiyor. Ayrıca kazan dairelerinden de So_2, azot oksit vs. gibi emisyonlar meydana gelmektedir.

Demir çelik tesislerinde meydana gelecek olan belli başlı emisyonlara değindikten sonra bunların kontrol sistemleri nasıl olmalıdır, sorusuna cevap vermeye çalışalım.

— Kontrol sistemleri :

a) Kok fırınları için : Herhangi bir kontrol sistemi şu anda mevcut değildir.

b) Sinterlemede : Partikülleri en iyi temizleyen sistem olarak siklonları gösterebiliriz. Partikül çaplarının büyük olması sebebi ile bu sistem % 90 üzerinde bir randıman verir. Kuru tip temizleyiciler en ideal olanıdır. Islak olan tipleri ise korozyon probleminden dolayı tercih edilmez. Elektrostatik filitrelerde verimlilik % 95 olmaktadır.

c) Yüksek fırınlar : Yüksek fırınlarda meydana gelen gaz emisyonu üç kademede temizlenir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz :

1 — Ana temizleyici : Bu tip temizleyicilerde kuru tip siklonlar ve çökeltme odaları diyebileceğimiz üniteler kullanılır.

2 — Ana temizleyici : Gaz yıkayıcılar ve ıslak filitrelerdir.

3 — İkinci derecedeki temizleyiciler.

Bunun yanısıra yüksek fırın gazlarından ısıtıcı olarak faydalanılmaktadır. Fakat bu gazın faydalı bir şekilde kullanılması için yine de temizlenmesi gerekir.

d) Üstü açık çelik fırınlar : Genellikle toz emisyonu meydana gelmektedir.

Bundan dolayı üç çeşit filitre kullanılmaktadır.

1 — Yüksek hassasiyetli ıslak tutucular (venturi ve ayırıcı)

2 — Elektrostatik presipitatör

3 — Bez filitreler

Yapılan araştırmalar neticesinde elektrostatik filitrelerin kullanılması halinde randıman % 98,5 olmuştur.

e) Elektrik-ark tipi çelik fırınlarda genellikle başlık kullanılmaktadır. Karakteristik olarak bu tip fırınlarda partikül boyutları küçük-

tür. Bunun için yüksek hassasiyetli tutucular (serubber) elektrostatik prensipitatörler ve bezden yapılmış filitreler kullanılır. Yüksek hassasiyetli tutucuya örnek olarak burada santifüj tip kollektör gösterilebilir.

Bessemer konvektörü için kesin bir kontrol sistemi söyliyemiyeceğim. Çünkü kontrol sisteminin adepte edilmesi zordur. Sözlerimi bitirir, saygılar sunarım.

Dr. İlhan TEKELİ :

«Ben genellikle kirlenme meselesinin daha çok ekonomik sosyal içerikli bir analizini yapmaya çalışacağım. Bazı örnekler vererek. Genellikle bizim şimdiki kabullerimizde, değerlendirmelerimizde, topluma hakim olan anlayışımızda, mümkün olduğu kadar çok üretim yapmak, mümkün olduğu kadar çok tüketim yapmak, bir marifet, istenilen bir özellik gibi kabul ediliyor. Aslında hem üretimin hem tüketimin sosyal pahaları vardır ve bu pahaları aslında ne üretenler ne de tüketenler ödüyor. Bu pahaları toplum ödemektedir. Benim üzerinde durmak istediğim konu bu sosyal pahaların hem tüketim yoluyla ve hem üretim yoluyla nasıl topluma ödetildiği. Doğaldır ki; üretimin ve tüketimin önemli sosyal pahaları olduğu kabul edilince ne pahasına olursa olsun üretim, ne pahasına olursa olsun tüketim konusu, böyle bir politik tercih tamamen anlamını kaybediyor. Toplumunda kişilerin ihtiyacına dönük olmayan, kişilerin isteklerine yabancılaşmış bir üretim ve onun kışkırttığı bir tüketim yer alıyor.

Kapitalist modelin içinde bir piyasa mekanizmasının hakim olduğu bir sistemi düşünerek söylüyorum, böyle bir sistemin içinde özellikle ilişkileri büyük ölçüde dışa bağımlı bir ülke içinde yabancı teknolojiye bağlı, yabancı değer ürünleriyle etkilenmiş bir sanayileşme, toplumda bugün gördüğümüz birçok problemin sebebini de teşkil ediyor. Mesela şehirlerde yarı işli yarı işsiz büyük guruplar yaratılıyor. Bu dışa bağlı bir teknoloji seçmesinin doğal bir sonucu. Sonra çeşitli kirlenmeleri taşıyor topluma. Dışarıdaki başka bir gelişme düzeyinde oluşmuş bir toplumdaki tüketim anlayışı bu topluma taşınıyor. Bu toplumun belirli kademelerini, bu toplumun tüketim fikrini özenilen mutlu yaşantının bir parçası, bir anlamı gibi görerek politik seçmeler yapılıyor, kaynaklar ona göre tahsis ediliyor ona göre yeni, topluma yabancı sorunlar doğuyor.

Genel olarak verdiğim bu analizi özel birçok konuda daha sonra anlatmaya çalışacağım. Meselâ Boğaz Köprüsünü, meselâ Türkiye'de-

ki sanayi kuruluşlarında alınmak istenen kirlenme tedbirlerinin Türkiye'ye olan pahasını anlatmaya çalışacağım. Genellikle üretimde ve tüketimde nasıl sosyal pahalar vardır. Bunları kim nasıl ödemektedir?

Piyasa mekanizması içinde soruna baktığımızda şöyle görüyoruz. Bir mal üretiliyor ve üretilen mala bir pozitif değer biçiyoruz. Fiyatı şu kadar diyoruz. Ama bir mal üretilirken yalnız pozitif değer üretilmiyor. Negatif değerler de üretiliyor. Mesela duman üretiliyor. Yani herhangi bir malı bir birim imal ettiğinizde şu kadar birim duman üretiyorsunuz, şu kadar birim ses kirleticisi üretiyorsunuz, ekonomik kir üretiyorsunuz, karbonmonoksit üretiyorsunuz vs. birçok kirleticiyi beraber üretiyorsunuz. Halbuki bu ürettiğiniz, topluma paha olan negatif ürünlerin fiyatı yoktur. Piyasa mekanizması dediğimiz olay bu üretilen negatif ürünlere fiyat biçmiyor. Şimdi tüketime geliyorum. Aslında biz tükettiğimizde bir malı tüketip bitirmiyoruz. Yani tüketme ile beraber mal ortadan kalkmıyor. Birçok yan etkiyi de tüketimle beraber getiriyor. Mesela otomobil alıyoruz, onu kullanırken başka şeyler de üretiyoruz. Meselâ sosyal sistemde özendirmeyi üretiyoruz, sosyal sistemde yeni tüketimler için özendirici yaratıyoruz. Ondan sonra otomobiller yolları tıkıyor, rahatlatmak için yolları genişletiyoruz, onun için toplum paha ödüyor, yani bizim tüketimimizde topluma devamlı ödettirilen bir paha var. Tüketici yalnız malın fiyatını ödüyor.

Demek ki piyasa mekanizması dediğimiz ve kendiliğinden, üretimin kompozisyonunu en iyi tayin edeceğine ve toplumda kişilere çalışmada yeterli insiyatif vereceğine inanılan piyasa mekanizması mükemmel olarak çalışmıyor. Çünkü negatif ürünlere, negatif etkilere bir fiyat biçilmiyor. Bu fiyat biçilmeyince bir kişi ne kadar çok tüketebilirse ve ne kadar çok üretebilirse toplumun sırtına o kadar çok yük koyabiliyor. Bunun bir örneği Ankara kentindeki kirliliktir. Bütün Ankara halkı kirlenmenin pahasını ödemektedir. Ama kirlenmeyi Ankara'nın % 20'si üretiyor.

Piyasa mekanizmasının toplumu optimuma götürecek bir işleyiş içinde olamadığı fiyat mekanizmasının bunu düzenliyemediği ortaya çıkınca çeşitli vaziyet alışlar ve çeşitli tipte karşı çıkmalar söz konusu oluyor.

Bir kısım teorisyenler diyebilir ki; bu negatif ürünlerin fiyatını tesbit edelim ve bu fiyatı da bu adamlara ödetelim. Yani tüketimin üreticiye maliyeti şu kadar, şu kadar da topluma maliyeti var şeklinde veya üretimin sosyal pahası mı var, onu da üreticiye ödetelim. Yani

kirleten öder dedikleri bir prensip koyarak topluma şimdiki fiyat mekanizması yerine yeni bir fiyat mekanizması getirirsek acaba optimum çalışmayı sağlıyabilir miyiz?

Bunun arkasında şöyle bir kabul var. Bu çözümü kabul edenler konuya şöyle yaklaşıyorlar. İnsanlar bu eylemlerini daha pahalı gerçekleştirecekleri için daha az kirletecekler, zaten o insanlar bu kirletmeyi o pahaya satın almaya razılar gibi bu sistemin optimuma gideceğini varsayan bir ele alış. Aslında bu geçersiz, bunun geçersiz olduğunu da Boğaz Köprüsünde göstermek istiyorum bir somut örnekle...

Sosyal pahayı yine fiyat sisteminde bir düzenleme yaparak ödetmenin, bir kere, doğru dürüst hesaplama yöntemleri bilinmiyor ve soruna çözüm olarak söylenenler daha çok piyasa mekanizmasını korumakta bir yaklaşım olarak ileri sürülüyor. Piyasa mekanizmasından mı şikayet ediyorsunuz, neyinden şikâyet ediyorsanız bu özellikleri kaldırırız piyasa mekanizması çalışma devam eder, deniyor. Piyasa mekanizması yerine toplumu düzenleyici olarak planlamayı koymak istemeden piyasa mekanizmasının düzeltileceğini öneren bir ele alış.

Şimdi bu ele alış neden öneriliyor, onu tartışmakta yarar var. Bir piyasa mekanizması sosyal pahaları da içererek çalışırsa neyi korumuş oluyor? Piyasa mekanizmasındaki bir denge analizasyonunda bulunan optimumlar genellikle pariko optimumu denen bir optimumdur. Yani genelde şöyle bir çözümü bulmaya çalışıyor. Bir A zamanında bir serbest paha ve bir imkânlar dağılımı varsa, B zamanındaki dağılımın bundan iyi olduğunu söyliyebilmek için burdaki hiçbir grubun hiçbir kişinin stoku A periyodundan az olmamalıdır. Yani mevcut gelir dağılımını koruyan bir optimum. Bu bir matematik tekniğe dayalı olarak ileri sürülüyor.

Deniliyor ki; kişilerin birbiri arasında, hissettiği mutluluk, fayda vs. yi mukayese etmek olanağı yoktur. Onun için tek tek her kişinin refahı harcıyabildiği miktarın fonksiyonudur, kişiler arasında birinden alıp diğerine nekadar vermeyi ölçecek olanağımız da yok, o halde bu kişilerarası refah mukayesesi yapamadığımız için piyasa mekanizmasının optimumuna razı olmalıyız. Tabii böyle bir ele alış tamamen bir ideolojik optimumdur. Ama bu ideolojik optimum ideolojisini söylemiyerek ideolojisini koyan bir optimumdur.

Şimdi burda da bu tip çözümlerin arkasındaki ideolojilerin ve genellikle ideolojik kötüleme temayüllerinin açıklanması gereğine ina-

nıyorum. Bu tip yöntemlerde genellikle ideoloji yok gibi sunulur. Bizim toplumumuza da bakarsanız genellikle ideoloji kötülenir. Ama ideolojinin kimin yararına, hangi sınıfın yararına olduğu tartışılmadan ideoloji kötülenir. İdeolojiyi topyekün kötülemek aslında bir ideoloji demektir ve azınlığın ideolojisidir. Azınlık guruplara hitabeden bir ideolojidir. Çünkü çoğunluk çıkarlarının savunucusu ideolojiler genel olarak ideolojiyi kötülemek lüzumunu hissetmezler. Ancak azınlık çıkarlarının savunucusu ideolojiler, ideoloji dışıymış gibi ideolojiyi kötüleyen çözüm önerilerini sunarlar. Burada da ayrı bir matematiksel manipülasyon arkasında bir ideoloji saklanması sözkonusu.»

Şimdi buradan şuna sıçramak istiyorum. Bu genel tartışmadan sonra bazı somut örnekleri iletmek istiyorum ve bu somut örneklerle ilişkilerini bulmak istiyorum.

Şimdi bir boğaz köprüsü meselesi var. Bu son seçimde İstanbul için bir boğaz köprüsünden söz edildi. Ben de olaya şöyle bakıyorum. Boğaz köprüsü aslında Türkiyede hiçbir büyük yatırımın tartışılmadığı kadar tartışılmış bir konu oldu. İlk boğaz köprüsü yapılırken boğaz köprüsünü savunanlar şöyle dediler. Boğaz köprüsü kârlı bir yatırımdır. Üstünden şu kadar araba geçecek, bu kadar para alacağız işte şu kadar senede kendini ödeyecek bu yatırım. Bundan sonrasını söylemek lazım geliyor, ötekini söylemeden Bunların dedikleri gerçekleşmedi mi bugün? Gerçekleşti, boğaz köprüsünün üzerinden arabalar geçiyor, çok büyük gelir elde ediyoruz vs. Kârlılık katsayılarına göre hesaplarsanız, gayet yüksek kârlılık katsayıları bulacaksınız. Ama bu neyi ispatlıyor. Topluma yararlı olduğunu ispat ediyor mu? Piyasa mekanizması kuralları içinde bir elemanın çok gelir getirdiğini gösteriyor. Ama topluma faydasını gösteriyormu.

Şimdi boğaz köprüsüne karşı çıkanlar ne dediler? Dediler ki boğaz köprüsünün ilkinin yapılması bir köprüler tuzağının başlangıcıdır. Boğaz köprüsü İstanbul'un trafik sorununu çözmiyecektir. Özel arabalı belirli bir guruba servis yapacaktır. Aslında boğaz köprüsüne karşı çıkanların dedikleri de gerçekleşti. Yani burda önemli bir faktör şu : İstanbul'da, boğaz köprüsü tartışmaları yapılırken ortada olmayan bir özel araba sahipliğinin kışkırtmasının yer alması olgusu var.

Türkiye'de özel araba üretimine ilişkin sanayi, dışa bağımlı bir sanayi, Türkiye'deki birçok kabullerin dışa bağımlılığı gibi.

Türkiye'de özel otomobil üretimi fiyat mekanizmalarının çok önünde gidiyor devamlı olarak. Özel arabalar köprü tuzağını çok daha belirgin olarak ortaya çıkardı, seçim kampanyalarına konu haline getirdi.

Şimdi bu olaya demin anlattığımız modeller açısından bakalım. Diyelim ki; özel araba sahipliğinin topluma sosyal pahası var, onun için her araba sahibini vergilendirsinler. Araba satışının artışı azalacak mı? İstanbul trafik sorununu çözecek mi bu öneri? Belki üç sene önceki sıkışıklığa üç sene sonra gelinecek. Ufak zaman aralıklarıyla aynı olayları yaşıyacağız.

Şimdi olaya başka bir açıdan bakacağım. İki tane köprü daha yapacağız, yüzbinlerce araba daha imal edeceğiz, araba imali için yatırım yapacağız ve o arabayı tüketmek için yatırım yapacağız. Bu yatırımın sosyal pahasını bir tarafa bırakarak yatırım miktarını ele alalım. Bu yatırım miktarı birkaç milyar, çok büyük para. Bu kadar parayı toplum sarfetmesine rağmen kendini bir şehirde hareketsizliğe deniyelim, bir tıkanıklığa bir keşmekeşe itiyor. Alın bu kadar yatırımı şehride bir ulaşım sistemi kurmakta kullanın, metrosuyla, otobüsüyle, toplumda trafik sorunu çözülür ve toplumun bütün sınıfları en üst gelirlisinden en düşük gelirlisine kadar, birbirleriyle olan ayrıcalıklarını hissetmeden trafikten yararlanabilirler.

Göstermek istediğim, piyasa mekanizmasının koşulları içinde o modele yapılacak ufak müdahalelerin sorunu çözemiyeceğidir. Bu kabil piyasa mekanizmasını ve bunun içinde oluşan değerleri bir yana bırakarak bir hesaplama sistemi, bir planlama sistemi koyduğunuzda sorunun çözülebileceğini göstermek istiyorum. Piyasa mekanizmasında bu çözüm yok.

«Başka düzeyde bir örnek vereyim. Ankara'nın hava kirliliği. Ankara'nın hava kirlenmesi çok meşhur oldu, dünyada örnek hale geldi, pilot çalışmalar yapıldı vs. Hava kirlenmesinin kampanyası ilk yıllarda neye yöneldi? Ona dikkatinizi çekmek istiyorum. Denildi ki hava kirlenmesini esas teşkil eden unsurlar, katı yakıt partiküllerinin havaya salınması, son petrol bunalımına kadar hava kirlenmesine çözüm olarak da önerilen yakıt yağı (fuel-oil) kullanılması vs. Halbuki kirlenmeyi doğurucuların bir muhasebesini yaptığımızda görüyoruz ki, CO üreten yakıtlar kömürden daha fazla kirletiyor. İşin ilginç yanı Ankara'daki hava kirliliği ölçmelerini SO_2 ve katı parçalar üstünde yapıyoruz. Halbuki 1971 ölçmesi sanıyorum çok kısa bir periyot için yapılmış bir ölçme, Ankara'da CO miktarının standartları aştığını gösteriyor. O ölçme yapıl-

dığında Ankara'da özel araba 29 000 idi. Şimdi ben yeni bir sayı aldım, 55 000. Demekki Ankara'da bugün CO miktarından ötürü çok önemli bir hava kirlenmesi sözkonusu. CO'dan ileri gelen hava kirlenmesi diğerlerinden çok önemli. Çünkü bütün mevsimler boyunca var. Halbuki ısınmaya dayanan hava kirliliği 6 aylık periyotlarla oluşan, çok kuvvetli mevsimlik etkileri olan hava kirlenmesi. Onun için belki CO, hava kirlenmesinde üstünde çok daha ısrarla durulması gereken bir kirlenme. Ama bu konuda ölçüm yapmıyoruz. Diğer konularda yapıyoruz. Bu konularda gazetelerde yazı çıkmıyor, diğer konularda pek çok çıkıyor. Tabii bu bir yalnızca gözden kaçma ile, teknisyenlerin ihtiyatsızlığı ile açıklanacak bir olgu değil. CO kirlenmesinin % 75 ini özel arabalar yapıyor. Bunların aleyhinde bir kampanyayı basın yürütemez.

Tabii bu da piyasa sisteminin oluşturduğu, piyasa sisteminin hakim olduğu bir siyasal girişimin tercihleri ve sosyal pahaları. Ankara hava kirlenmesinin bu yüzeysel olayı aylnız piyasa mekanizmasından.

Ankara bir çanak şeklindedir. Kanatları 1200 kotunda 300 m. derinliğinde batıya doğru uzanmış bir çanak. Bu çanağın içinde rüzgar hızı müthiş az ve evretim olayı dedikleri olay var. Hava, yükseldikçe ısı artıyor. Bu ise düşey hava sirkülasyonuna mani oluyor ve sabah bu evretim olayı kalkıncaya kadar bütün kirlilikler bir kutu gibi Ankara'nın tepesinde kalıyor.

Bu kirliliği önlemek için bacaların üzerine bazı şeyler takmaktan önce neden kent bu çanağa sokulmuş sorusuna cevap bulmamız lazım. Ankara 300 000 iken kirlenme hissedilmiyordu. 500 000 iken de hissedilmiyordu. 1 milyon oldu hissedilmeye başlandı. 1,5 milyon oldu bağırıyoruz. 2 milyon olunca belki büyük hadiseler olacak. Ama o zamana kadar kimse şehirdeki arsa spekülasyonu hakkında birşey söylemiyor. Arsa spekülasyonu hakkında tedbir almıyor. Niye 2 milyon adam bu çanağa takılıyor? Milyonlarca insan, sağlığıyla, hayatıyla bu pahayı niçin ödüyor? Bazı adamlar orda bulunan arsalarından daha fazla para kazansınlar diye ödüyor.»

Yani olay açık, piyasa mekanizmasının koşulları kirlenmeyi de beraberinde getiriyor. Fakat tartışmalara bakın, bilmem ne bacasına bilmem ne takardık gibi sözler edecekler, bu tedbirler sorunu kısmen çözebilir ama bunu daha önce daha rahat çözme olanakları var. Piyasa mekanizmasının koşulları böyle çözümleri baştan elimine ediyor.

Son bir örnek söyliyeceğim, o da uluslararası ilişkiler düzeyinde. 1970 yıllarında çevre sorunları birden tartışılmaya başlandı. Birde baktık halk birdenbire bilgi sahibi edildi çevre sorunlarından. ABD'de çok kuvvetli anti Wietnamist bazı hareketlerin olduğu bir yılda, öğrenci hareketlerinin ve siyah-beyaz çatışmasının çok güçlendiği bir periyotta ortaya sürülmüş bir başka sosyal hareket olarak ortaya çıktı. Devamlı olarak egemen sınıfların kontrolünde gelişen bir sosyal hareket hemen uluslararası bir yapı ve nitelik kazandı. Uluslararası nitelik kazanması sürecinde sorunun sunulmasında bir hümanist hava, doğa kaynaklarını koruma, insan yaşamını koruma vs. görülüyor önde. Ama arkasında belirli ekonomik çıkarlar var. Mesela uluslararası düzeyde çevre sorunlarıyla ilgili birtakım kişiler türüyor. Bu kirlenmenin dünya ekonomileri içinde bir noktada her yere yayılacağı söyleniyor ve sorun uluslararası bir biçimde sunuluyor.

Halbuki soruna ben geri kalmış bir ülkenin kişisi olarak şöyle bakıyorum. 1970 yılına kadar siz kimi bekliyordunuz? Biz kendi sanayileşmemizi başarmaya çalışırken niye daha pahalı bir sanayileşmeyi tercih edelim? Niye sanayileşmenin pahasını belli bir periyottan sonra biz ödeyelim? Bu konuda çok ilginç örnekler var. Bugün için çevre sorunları sanayileşmeyi engellemekte bir mekanizma olarak kullanılmaya çok uygun hale gelmiştir. Mesela Türkiye'nin güneyinde kurulması düşünülen fabrikanın kaç senedir kurulmaması çevre sorunlarının, etrafında çok rahat oynanan bir mekanizma olarak ortaya çıkabileceğini gösteriyor. Tabii doğanın korunmasını sağlamak lazım. Ama bu bir uluslararası baskı aracı haline gelmeden oluşturulacak bir çevre kampanyası geri kalmış ülkeler için ele alınması lazım.

«Çevre kirlenmesi, bir piyasa mekanizmasının oluşmasıyla, sosyal pahaların hem üreticiden hem tüketiciden çıkartılmasıyla, yalnız sosyal pahaların fiyat sistemlerine dönüştürülmesiyle çözülecek bir sorun değildir.

Planlama bizde toplumun mevcut sınıfsal yapısını korumanın aracı olarak düşünülmüş ve her sorunu çözen bir sihirli değnek olarak sunulmuştur. Ülkemizdeki uzun yılların deneyiyle gayet iyi biliyoruz ki böyle bir planlama sihirli bir değnek değil. Hangi sınıfların çıkarı için ve hangi siyasal rejimde planlama sorunu var. Bu ele alınmadan yalnızca planlamanın birşey çözeceğini sanmak biraz safdillik oluyor, yahut kasıtlı yapılıyor. Belki belirli bir süre önce safdillikti ama şimdi Türkiye'de safdillikle açıklanan bir olay de-

ğildir. Gerçekten bugün planlama, plansız olmanın aracı olarak çok iyi kullanılmaktadır ülkemizde.

Bugün planlama küçük çıkar guruplarının çıkarını piyasa mekanizmasından daha iyi koruyabiliyor.

Planlamayı bir sistem olarak önerirken siyasal rejim içeriğinden bağımsız bir öneri olarak ele almıyoruz.

Vedat DALOKAY :

Saygıyla selâmlarım hepinizi değerli kardeşlerim. Şimdi havası çok kirli olan bir kentten geliyorum. O kentte hava kirliliğinin ötesinde bir de politik kirlilik var. Özellikle çok küçük politik kuruluşların havayı kirletmeleri sözkonusu, bu politik kirlilikle Meclis Başkanlığı seçimlerinde artıyor, bütçe müzakerelerinde büsbütün yoğunlaşıyor ve böylece bir hükümet kurulması döneminde maksimumuna ulaşıyor. Hakikaten başkentimizdeki bu politik kirlilikten hiç bahsetmeden geçmek olanaksız.

Bizim başkentimizde hava kirliliği konusuna yaklaşmadan toplumun ekonomik ve sosyal yapısına bakmakta hatta başkentin kurulmasından bugüne gelene kadar size şunuşunu yapmakta yarar var. Başkent 1923 yıllarında kurulduğu vakit 20 bin nüfuslu, 1933 yıllarında kurulduğu vakit 20 bin nüfuslu, 1933 yıllarında 60 binlik bir kentti. 1933 yıllarında Prof. Yansen tarafından düzenlenen bir kent planı vardı, Sayın Atatürk'ün emriyle, o zaman 580 hektarlık bir alana gayet sıhhatli bir planlama yapılmış geçenlerde değerli arkadaşımız sayın İlhan TEKELİ'nin notlarından faydalanarak yapmış olduğum bir konuşmada bu 1935'ten 1945'lere ikinci cihan harbi sonuna kadar Ankara'da gayet sıhhatli olan bu kentsel gelişmeyi halkımıza tanıttık.

Nasıl planlı, temiz, anlayışlı daha çok topluma dönük ve arsa spekülasyonlarına fırsat vermeyen, kent planlamasını yozlaştırmayan gayet tatlı bir şekilde. Bu 1950'lere gelince hava kirlenmesi müthiş bir şekilde ortaya çıkıyor. Bununla ilgili fotoğraflarla çok ilginç bir görünümü basına sunmuştuk.

Ankara 1933'lerde planlanırken karar veren bir kent olarak planlanmış. Bu kentte kararlar verilecek. 1923 yıllarında Avustralya'nın başkenti Canberra başkentimiz Ankara'yla aynı nüfusta iken bugün 1975'lere geldiğimizde Canberra daha yüz bin olmamış biz Canberra'dan 17 kere daha fazla nüfusa ulaşıyoruz. Yani Avustralya'da kent hangi sınırlar içinde kurulmuşsa o toplumun sınırları içinde geliştirilmiş, bizim Ankara'mız ise 1950'lerden sonra birden-

bire karar verilen kent yerine kâr üreten kent haline gelmiş. Hemen ilk defa eğitim tesislerinin çoğalması olumlu birşey, arkasından sağlık tesislerinin çoğalması o da yine olumlu birşey. Fakat onun ardından küçük sanayi, daha sonra orta sanayii, yakında giderek bir bankalaşan kent, her türlü iç ve dış ticaretin tezgâhlandığı bir kent, müthiş bir ticari faaliyet ve korkunç arsa spekülasyonları, 300 binlik bir plan yapmış olan Jansen'den sonra 1975'e kadar hiç bir plan yapılmadan her belediye meclisinin kararıyla yahut imar müdürlüğündeki oynanan oyunlarla planı olmadan, plansız yalnız arsa spekülatörlerinin arzularına göre gelişen bir kent haline gelmiş 1975'de.

Buna arkadaşlarımız yağ lekesi diyorlar, düşmüş ve gelişmiş ve gelişirken hiç bir bilimsel adı da yok. Kentin sosyal dokusu da şöyle. 300 bin konut, bunun 200 bini gecekondu, 100 bini düzenli konut. 200 bin gecekondu 200 bin tane kaçak yapı, sağlıksız yapı, başkasının arsasındaki yapı. Şimdi böyle bir oluşumla 1975'e kadar gelen başkentte korkunç bir hava kirliliği görüyoruz. Nedenlerini hep söyledik, bu bir sanayi kirlenmesi değil, demin arkadaşımızın verdiği bilgiye göre karbon monoksidin öteki kirlenmeden daha çok fazla sağlığa zararları olduğu ortada, o da özel araba sahibi olmanın kışkırtmacılığının ortaya koyduğu birşey.

İşte, katiyyen bir sanayi kirlenmesi olmadan belirli çıkar gruplarının kârlarını artırmak için başkenti deforme edişleri sonunda başkentte önüne geçilmez bir hava kirliliğinin ortaya çıkışını görüşüyoruz. Bunun nedenlerini çok iyi biliyoruz. Ben 1973 yılında göreve geldiğim vakit Ereğli Kömür İşletmeleri Müdürü beni ziyaret etti. İşte şanslı bir başkansınız dedi, bu yıl Ankara'da hava kirlenmesi olmayacak. Niye dedim. Çünkü dedi biz hazırlandık başkente 200 bin ton kok kömürü getireceğiz ve kok kömürü dağıtacağız. Böylece kok daha az dumanlı olduğu için, başkentte linyit yakılmayacak ve başkentin havasını kirletici birşey olmayacak.

15 ilâ 20 gün içinde geleceğini söylediler, kok kömürü gelmedi. İtalya ile anlaşmalar yapılmış vapurlar bunu Mersin'e taşıyacaklar Mersin'den de başkente taşınacak ve zamanında halkımıza ulaşacak, bu nedenle o yaz linyit kömürü stokunu devlet yapmamış. Aniden soğuklar geldi. Biz 12 Aralıkta seçildik yılbaşı gelmeden bir kar bir soğuk, Ankara'da herkes kömürsüz ve kok kömürü Mersin limanına gelmemiş. Esasında Mersin limanına bir vapur gelmiş 17 bin tonluk fakat ordaki kömürü Ankara'ya taşıyacak kamyon yok. Bin tane kamyon olsa herbiri 17 ton taşısa yetecek fakat Anka-

ra'ya ancak iki günde gelir. Ama ne bin tane kamyon bulmak mümkün ne burda boşaltmak mümkün. Velhasıl Ankara kışın ortasına kömürsüz girdi. Değerli kardeşlerim bir gecede kente 700 linyit yüklü kamyon girdi. Nasıl anladılar nasıl biranda bu linyitleri kente soktular insanın aklı almıyor. Bu tam bir düzenlenmiş oyundu. Bundan hiç kuşkum yoktur. Çünkü bir gecede Eskişehir, İstanbul, Esenboğa yollarından gelen kamyonların sayısını anlatmaya imkân yok. Herhalde özel sektör durumu gayet iyi izliyor gayet iyi biliyor, gecikmenin nerelerde olacağını biliyor, çevrede yığmış oldukları linyitleri bir anda kente soktular. Eğer devlet halkımıza satsaydı bu linyitleri 240 liradan satacaktı. Bu adamlar getirdikleri linyitleri 600 liradan sattılar. İnanın benim işçilerim, elinde kese kâğıtları 5 kiloluk linyit almış evine götürüyordu. Ankara'nın o kış fazladan ödediği para 600 milyon TL. civarında. Bunu da ödeyen yalnız gecekondu halkıydı. Çünkü kamu kuruluşları için devlet linyiti depo etmiş ve onlara vermişti. Onların kaloriferleri vardı ve orada linyit yakılıyordu. Kok kömürü yakılmasının olanağı yoktu.

Şimdi hava kirlenmesinin ve hemen onun ardından alınan politik bir kararın bu hava kirlenmesi bahanesiyle nasıl halkı sömürdüğünü çok sade bir örnekle sunmuş oluyorum. Şimdi Ankara, bugün 200 bin gecekondusuna 100 bin düzenli konutuna bakıldığı vakit, 900 bin bacalı bir kenttir. Yani iki kişiye bir baca düşüyor. Bacalar da tütüyor kışın. Şimdi doğal gazla kenti ısıtma söz konusu olsa, 900 bin baca olmayacak ki, hakikaten kentin fiziği de değişecektir.

Moskova'ya son ziyaretimde nasıl ısıtıldığını merak ettim. Belediye başkanının önemli bir kuşkusu şu; Doğal gazla ısıtıyoruz bütün evlerimizi fakat hala konutun % 1'ine bu doğal gazı eriştiremedik. Bütün kamu kuruluşları bütün fabrikalar hepsi otomatikman ısıtılıyor. Fakat nedense konutların % 1'i rahata kavuşmamış.

Leningratta tüm kent doğal gazla ısıtılıyor. Moskovaya getirilen doğal gaz 6 bin kilometrelik bir uzaklıktan hatta dedik bize de 3500 kilometrelik bir boru uzatın, çok büyük mesafe değilmiş bu. Rusya'da bir kolhoz geziyoruz, sokakta çocuk görmedik, şaşırdık, bir köy, bu çocuklar nerde diye. Gelin gösterelim dediler, gittik. Çocuklar kreşlerde 1 - 3 yaşları ayrı, 3 - 5 yaşları ayrı bölümlerde ondan sonra okuma çağında olanlar ayrı, çok güzel birşey. Bunları bazı arkadaşlarıma sağcı arkadaşlarıma anlattığım vakit, elbette efendim o sizin için hazırlanmış, siz oraya gideceksiniz diye, giden her turist için her misafir için ayrı bir senaryo mu çizilmiş veya yazılıyor. Fakat anlatmak istediğim şey o köydeki ısıtma da doğal gazlardı.

Öyle planlayarak değil rastgele gittik. Yani hiç kolhoz ziyareti tasarlamıştık. Onlar bizden Moskova'da böyle bir talep bekliyorlardı. Biz bir gün arabalara bindiğimiz vakit hadi bakalım Bakû'ya dedik. Çünkü ben onlara açık söyledim. Ben sizi Türkiye'de gecekondulara götürdüm, Galatasaray'daki hamama götürdüm, liman lokantasına götürdüm, nreeye deseniz oraya götürdüm. Onları gecekonduya da götürdüm. Bir manav, kirazlar, marullar, Belediye Başkanı bir ona baktı bir de bana baktı, bu bir senaryo, bir oyun mu diye. Baksanıza herşey var burada, halk bunları alabiliyor mu, dedi Moskova Belediye Başkanı.

Adam haklı, bizim gecekondu sorununu başka şekilde anlıyor. Yani oradaki insanların böyle sefil, mutsuz, herşeyden yoksun insanlar olduğunu sanıyor. Esasında köyden kente gelmiş, kentle birleşmeye çalışan kentte görev yüklenmeye çalışan ama bozuk düzen dolayısıyla yeterince aradığını bulamıyan, ama esasında köydeki yaşamdan çok daha üst bir seviyede bir yaşamı olan insanlar ve bizim Ankara gecekonduları en mutlu gecekondulardır.

Bizim ülkemizin gerçek yapısını görmüş bir kişi olarak ben ona ülkemde hiçbir şeyi saklamadım. Samimiyetle gösterdim. Çünkü gecekondu hakkında kafasındaki imaj çok daha ayrıymış. Orada müthiş şaşırdı, o gecekondu halkımızın içinde bulunduğu koşullara. Onları mutsuz kişiler olarak da görmedi. Ben de şahsen görmüyorum. Yani köyden gelmiş olduğu yaşam ile, kentte oluşturduğu yaşam arasındaki farkı ortaya koyduğumuz zaman onları mutsuz saymıyorum. Şimdi o yüzden kendisinden söz almıştır, her tarafa gdieceğiz diye. Pek şaşırmışlardı niye böyle bir talepte bulunduğumuza. Ben orada özellikle doğal gazla ısınmak, bütün fabrikalarda ne üretim yapılıyorsa ortaya çıkardıkları kötü gazları kötü artıkları mutlaka yok etme, çevreyi kirletmeden onu bir tarafa atabilme sorununu demin Sayın İlhan TEKELİ'nin dediği gibi, sosyal pahayı merak ediyordum.

Böyle bir sorunun orda olmadığını gördüm. Çünkü özel sektör orda fabrika yapmıyor ki, mal üretmeyince özel sektör herşey kamunun olunca, kamu orda başka bir örgütle de sorunlarını çözüyor. Artıkları, yani havayı kirleten kısmı alıp götürüyor, herkes görevini yapıyor ve dolayısıyla hava kirlenmesi diye birşey söz konusu olmuyor. İnanınız kırk gün evvel geldik, pırıl pırıl bir Moskova, güneşi var (Oda büyük şans tabii) fakat o koca kentin üstünde bir tane kötü duman veya hava kirliliği belirtisi yok. Çok az bir miktar bazı

yerde gördük, onu da söylediler ve onun da neden olduğunu biliyorlar yok etmeye çalışıyorlar.

Böyle bir sosyalist ülkede gidiyorsunuz; hayat pahalılığı var mı diye soruyorsunuz yok canım diyorlar. Hayat pahalılığı yok, fiyat artışları yok, enflasyon yok, arsa spekülasyonu yok, grev yok, işsizlik yok. Dönelim bir kapitalist ülkeye. Hangi kötü hastalıklar varsa, en vahim ve en korkunç, öyle bir sosyalist ülkede bütün bunlar yok. Şimdi kapitalizmin sıkıntısını çektiği aşamadığı bir dolu hastalıkların orda hiç birisini görmüyorsunuz. Orada da başka sorunlar ortaya çıkıyor. Bunların neden ortaya çıktığını konuştukca hissediyorum. Örneğin işçi orada çok güzel para kazanıyor. Kırk yıldır ekmeğin fiyatı değişmemiş bir ülke. En son fiyatı değişen yumurta imiş. Onüç yıl evvel. Kırk yıl evvel işçi 15 ruble alırken bugün 150 ruble alıyor. Bir ruble de 1,3 dolardır.

Hayat pahalılığı artmadan işçilerin geliri artmış. Şimdi öylesine artmış ki işçiler paralarını sarfedecek yer bulamıyorlar. Araba almak istiyorlar araba yok. Yani Rusya'da 4 milyon araba yapılıyor. Fakat talep o kadar fazlaki yetmiyor. Düşünüyorum, hakikaten bu kadar işçiye alın arabalarınızı deseler, bu ülke o zaman kalkınmasını nasıl yapacak. Dünya konjonktüründeki hızını kaybetme, söz konusu olabilir. Yani herşey üretime dönükken birden bire, hızla tüketime dönük bir ülke haline gelirse Rusya'da nekadar büyük problemlerin olacağını herhalde düşünüyorlardır. Bu nedenle parası olan işçiye, artık işçi demiyorlar, çalışanlar diyorlar değerli arkadaşlarım. O kadar ki kadınların ve ihtiyarların sokakları süpürdüğünü gördük. Benim bazı sağcı arkadaşlarım bak yahu dediler, halen bu yaşta çalışılıyor mu Rusya'da. Moskova Belediye Başkanı Sayın Promislav : Sormayın dedi sokak süpürecek bir tek işçi bile bulamıyoruz. Tenezzül etmiyorlar, bir temizlik işçiliğine, ikincisi şoförlüğe. Bu açığı kapatmak için biz de emekli işçilere çağrıda bulunduk. Gelin size bir maaş daha verelim günde iki saat çalışın diye. İşte bu gördükleriniz çağrımıza uyarak gelip çalışan işçi emeklileridir.

İşçi gelirlerinin yaklaşık olarak yüzde üçü (% 3) konut için harcanıyor, buna ısıtma da dahil. Su ve elektrik parası için verilen ücret % 1'i geçmiyor. Bütün sosyal hakları, çocukların okuması hepsi de devletin görevi. Ücretler işçilere yalnız yemek ve içmek giderleri için veriliyor. Özellikle bizim ölçeklerimize göre saptanırsa bu para birkaç misli değerli oluyor. Hatta bizde bazan konut için verilen para % 60'ı bile buluyor. Bambaşka bir düzen ve o düzenin ortaya koymuş olduğu gerçekler var.

Ama böyle bir günde çok kısıtlı bir süre içinde belki çok yüzeysel olan bu yargılarımı burada sizlere söylerken biraz da acaba yanlış yargılara varıyor muyum, diye kuşkuluyum.

Dediğim gibi 200 bin ton kok gelecek efsanesiyle başkentteki fukara halkın nasıl dolandırılmış olduğunu hakikaten bir ibret vesilesi olarak göstermek istedim.

Göreve geldiğim günlerde Ankara'da hemen Dünya - Bankasından bir heyet, önce bir kişi sonra iki kişi beni ziyaret ettiler. Ankara'daki hava kirliliğinin çok vahim sonuçlar aldığını, birdenbire halkta kitlevi ölümler olabileceğini, ölçmeler yaptıklarını, hatta bize bedava ölçme istasyonları kurduklarını bunları kontrola geldiklerini söyleyip, yüreğimi dağlayıp çekip gittiler. Hakikaten öyle bir an geldi ki sabahleyin kalktığımız vakit 3 bin, 5 bin kişinin öleceğine dair beni hazırlamışlardı. En sonunda ne istiyorsunuz siz dedim, bizim hiçbir olanağımız yok. Bu konuda birçok çözüm yöntemleri olduğunu, bize planlar hazırlayacaklarını bu planları verebileceklerini ve bu nedenle dünya bankasından bize kredi bile verebileceklerini ve başkentimizi kurtaracaklarını söylediler.

O sıralarda Sayın İlhan TEKELİ ile konuşurken o, hava kirliliği konusunda batının bu kadar bu işe ilgi göstermesini bana güzelce yorumlamıştı. Bilmiyorum hatırlıyorlarmı kendileri. Batı, kendisi bir hava kirlenmesi sorunuyla karşı karşıya. Bunun pahasını da ödeyecek, bir sürü alet imal edecek, fakat bu icat ettiği aletleri satarsa belli bir süreden sonra kurmuş olduğu fabrikalar rantabl hale gelecektir. Hülasa bizim gibi zavallı ülkeleri korkutarak arabalarımızın eksozlarına bazı tutucu süzgeçler, bacalara Hollanda'dan gelmiş yeni aletler, yok kentimizde bir çok yerlerde ölçme istasyonları ile uzmanların faaliyeti, pahalı araçları az gelişmiş ülkelere özellikle bizim Türkiye'ye satmak için bir pazar yaratmak. Bunuda böyle bizim yüreğimizi ağzımıza getirerek yaptıklarını ve bizleri birden bire hemen bir oyun getirmek istediklerini söyledi, Sayın TEKELİ. Ondan sonra da gözüm açıldı. Şimdi çok dikkatli bir şekilde durumu izliyorum.

Birgün yine 6 kişilik bir grup gelmiş, canım dediler dün akşam gördünüz. O akşam için Ankara'da alarm verdirtmek istiyorlarmış. Böyle herkes şehri terk etsin diye. Düşünün, başkent halkının alarmdan dolayı gece yarısı saat üçte kent dışına taşınmasını. Bu şekildeki bir noktaya gelirsek siz ne yapacaksınız dediler? Alarma lüzum yok, halkımıza ilan ederiz, kaloriferleri söndürürüz, üç saat yorganına sarılır yatar. Tehlike geçer tekrar başlarız. Hatta hiçbir

çare bulamazsak, böyle çok sıkıntılı günlere yaklaştığımızda halkımıza veririz işte 100-200 kilo kok o günler bunu yakın, 20 derecenin üzerine çıkarmayın ısıyı. Ne yapalım bizim ülkemizin bu hava kirlenmesini önliyecek bu şekilde tedbirler almaya bu kadar sosyal birşey götürmeye olanağı yok, biz çözüm buluruz buna dedim. A bak o zaman olur dediler. Adamın kafasında çözümün en kestirmesi varken söylemiyor. Yani başkenti terkedin diye alarm vereceklermiş. O noktaya gelmeden evvel deriz, dört saat kaloriferler sönsün başkentte, durum kritiktir. O kritik noktaya getirmeden tedbiri almak mümkün.

Hava kirliliği ne kadar böyle Türkiye'de çıkar gruplarının, egemen sınıfların, kâra dönük sınıfların bulunduğu, yani fırsat ekonomisinin yürürlükte olduğu şu ülkemizde, fırsat ekonomisi derken söylemeden geçemiyeceğim. Cumhuriyete gelinceye kadar fütuhat ekonomisi vardı. Farzedin ordu geliyor Kıbrıs'ı fethediyor, Girit'i fethediyor, getiriyor dolduruyor ganimetleri. Hatta gariptir, Selimiye camiinin parası bitmiş. Girit seferinin onun için yapıldığı söylenir. Böyle ordular elimizde kalmayınca bu sefer bir fırsat ekonomisi, malı alıp bir yerde saklamak, bir depoda bekletip günü gelince çıkarıp satmak veyahut piyasada talep yaratıp birkaç kişinin elindeki malı bir anda ortaya sürmek yani tam bir vurgun ortaya çıkıyor. Fırsat ekonomisinin olduğu bir ülkede hava kirliliğinin de bu fırsatçıların işine yarıyan bir mekanizma olması hakikaten doğaldır.

İşte ermiş olduğumuz örneklerden görülecektir ki, sorunların sosyal pahası yine fukara sınıflara yükletilmiştir. İlk konuşmacı arkadaşımız bu hava kirlenmesi sorununun bir çarpık sanayileşme ve kentleşmeden geldiğini ve onun doğal bir sonucu olduğunu hakikaten bize gayet iyi bir şekilde ortaya koydular. Bu arada bir gözlemimi söylemek için bu noktaya dokunuyorum. Nasıl bir sanayileşme öneriliyor?

Kararlıyız sanayileşeceğiz, çıkış yolu budur diyorlar. Nasıl bir sanayileşme izlememiz gerektiği konusunda da bir iki gözlem sunmak istiyorum. 1970 yılında Osaka fuarını ziyaret etmiştim. Bütün dünya ülkeleri kendi ürünlerini, ister sınai ister tarımsal olsun orada sergiliyorlar. Şimdi inanır mısınız Japonya'da Osaka şehrinde gezerken vitrinde üzüm gördüm. Oradaki üzümün bir kilosuna bir fotoğraf makinası almak mümkündür. Şaşırdım birdenbire, bizim müşküle üzümü aklıma geldi. Yahu dedim oraya biz sadece müşküle üzümü göndersek, ülkeyi fotoğraf makinasına boğarız. Çünkü Nikon fotoğraf makinasını bir alıyorsunuz 5 sene bir daha almıyorsunuz. Bu gün Japonya'nın yahut Almanya'nın elektronik cihazlar ve fotoğraf makinaları ile dünyayı nasıl birkaç yılda doyurduklarını gördük. İşte Türkiye'de bile artık transistörlü radyo-

lara, fotoğraf makinelerine yok bilmem teyplere bundan 5 sene evvelki heves yok. Bir kere aldık, kullanamadık attık kenara, yahut bir tanesi yetiyor. Şimdi bir Nikon fotoğraf makinasını hangi yılda yaparız kestiremiyorum. Fakat bir müşküle üzümünü makinalı bir tarımda çok daha kaliteli, çok daha iyi ve çok daha iyi pazarlama yöntemleri ile acaba dünya piyasasına sürsek, ki bugün bunu hemen 6 ayda yapabiliriz.

Ama gerçek bir sanayileşme ve bir Nikon fotoğraf makinası yapma yoluna kaç yılda geliriz onu bilemiyorum. Acaba yöntemimizin ilk adımı bu olsa hatalı mı adım atmış oluruz diyorum. Bu sanayileşme konusuna gerek halkımızı gerek teknisyenlerimizi yahut aydınlarımızı böyle bu bölgeye yöneltmek ve gerçek kaynaklarımızı ki biz bir tarım ülkesiyiz, örneğin bugün Avrupada % 60 ihraç ürünlerini, hayvansal ürünler olduğunu söylememe müsade edin. Ve bugün Ortak Pazarda duruyorsak hiç değilse ihracatımızın % 50'sinin tarımsal ürünler olduğunu ve alabildiğine bir sanayileşme içinde bulunan bir İngiltere'nin bundan ötürü de belki ekonomisi çökmekte olan ülke olduğunu da düşünmek bunları da tartışmak gerektiği kanısındayım.

Bu yüzden sanayileşmenin boyutları yahut ilk adımları, içerisinde neler vardır bunu saptamaya çalışalım. Türkiye yalnız tarımsal üretimin yapıldığı ve dışarda da pazarı olan bir ülke olsa, hiç de silâh yapmasak (zaten bu gün o Amerika'nın bize satmak istediği en son süpersonik uçakların yapımına hangi gün geleceğimize ilişkin bir tahmin yok ya) diye düşünüyorum. Biliyorsunuz Kayseri'de uçak fabrikası ihale edildi. Sayın Hava Kuvvetleri Komutanı da iki gün evvel bu işte bir aksaklık olacağını ama altı ay içerisinde ilk uçağın uçuşa çıkacağını söyledi. Şimdi ben anlıyamadım ki, bu daha yeni ihale edilmişken nasıl ilk uçak uçar, aksaklıklar da olduğu halde. Bir garip şeyler dönüyor benim anlamadığım.

Şimdi bu yüzden bizim ülkemizdeki sanayileşme hareketinin stratejisini hiç değilse ortaya koyarken bana öyle geliyor ki yine de bu derece şartlı bir şekilde çok kesin konuşmamakta yarar var. Acaba değerli arkadaşlarım beni bu konuda biraz hoş görecekler mi? Şimdi değerli kardeşlerim hava kirliliği üzerinde hakikaten çok teşekküllü bir konuşma yapma olanağını bulamıyorum. Benim başkentte başka görevlerim var. Çöp topluyoruz, kanal yapıyoruz. Bu konuları sizlerden öğrenmeye geldim doğrusu, o yüzden de böyle ara sıra sizlerle yüz yüze gelip karşılaştığımızda sizden alacaklarıma mahsuben vermek istiyorum. Sizden daha çok şey alıyorum, daha az şey veriyorum. Bu nedenle beni hoş görmenizi istirham edeceğim. Çok teşekkür ederim.

AÇIK OTURUM

ERHAN IŞIL

AYDIN KÖYMEN

YALÇIN KÜÇÜK

10 ARALIK 1975

ANKARA

TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞME OLGUSU İÇİNDE TEKNOLOJİ TRANSFERİ

Başkan (İHSAN KARABABA) : Sayın Erhan IŞIL, Sayın Aydın KÖYMEN ve Sayın Yalçın KÜÇÜK, Sanayileşme Olgusu içinde teknoloji transferinin yerini tartışacaklar. Sayın konuşmacılara ve ilginizden dolayı sizlere çok çok teşekkür ederiz.

Sanayinin gelişmesinde ve yönlenmesinde çok önemli rolü olan teknoloji transferinin tartışmaya açılması ve bu konunun daha açıklığa kavuşması ülkemiz yönünden büyük önem taşımaktadır. Konuyu üç ana başlıkta irdeliyeceğiz. Tartışmacı arkadaşlarımız görüşlerini bildirdikten sonra, konuyu tartışmaya açacağız; zamanımızın el verdiği oranda sayın dinleyenlerden sorularını, katkılarını ve görüşlerini isteyeceğiz. Sonra da sayın konuşmacılardan bu soruların cevaplandırılmasını rica edeceğiz.

Tartışmaya başlıyoruz, Türkiye'nin sanayileşme olgusu içerisinde teknolojinin yeri nedir? Sayın Aydın KÖYMEN bu konuda görüşlerinizi açıklar mısınız?

Aydın KÖYMEN : Türkiye giderek sanayileşen bir ülke. Nitekim 1,5 yıllık plan döneminde tarım kesimi yılda yalnızca % 3,1 oranına büyüdüğü halde, imalat sanayii % 9,6 oranında bir büyümeyi gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde yine 2.5 yıllık plan döneminde gayri safi milli hasıla artışının % 35 gibi en yüksek payını imalat sanayi gerçekleştirmiştir. Yine 3.5 yıllık plan döneminde ve dönemin son yılı olan 1977'de de sanayi kesiminin gayri safi yurt içi hasıla içindeki payının % 21'e ulaşacağı öngörülmüştür. Elimizdeki veriler 1977 yılında bu hedefe ulaşılmasının olanaksız olmadığını göstermektedir. Bu durumda herşeyden önce şu gerçeği kabüllenmemiz gerekiyor : Türkiye artık uzun yıllardan beri söylediğimiz, söylemeye alıştığımız gibi bir tarım ülkesi değildir. Türkiye bugün giderek sanayileşen bir ülke. İlk önce bu gerçeğin artık kabul edilmesi lâzım.

Bu sanayileşme olgusu içinde Türkiye sanayiinin nasıl bir bileşim gösterdiğine baktığımızda, sanayi kesiminde yaratılan katma değerin büyüklüğüne göre bir sıralama, en önde gelen sanayi kesiminin

gıda sanayii olduğunu göstermekte. Onu sırasıyla dokuma, pamuk ipliği, petrol ürünleri, kimya ve madeni eşya sanayileri izlemektedir. Şimdi, Türkiyenin sanayileşmekte olan bir ülke olduğu gerçeğinin üstüne, bu bilgiler bize şu ikinci gerçeği de gösteriyor : Türkiye sanayileşmektedir, sanayileşmektedir ama bu sanayileşme daha çok tüketim mallarına dönük bir sanayileşmedir. Demek ki şimdi elimizde iki gerçek var. Birincisi artık Türkiye az gelişmiş bir tarım ülkesi değil, fakat giderek sanayileşen bir ülke. İkincisi Türkiye sanayileşen bir ülke ama, bu sanayileşme içinde ağırlığı tüketim malları sanayii oluşturuyor.

Şimdi buraya kadar vardığımız sonuçlar, elimizdeki mutlak ve nisbi oranlara bakarak vardığımız nicel sonuçlar. Ama asıl merak edilecek husus bu sanayileşme olgunun nasıl bir nitelik gösterdiğidir. Yani bileşimin dışında bu sanayileşme olgusu nasıl bir nitelik gösteriyor? Acaba sınai üretim hangi koşullarda nasıl gerçekleşiyor? Kısaca bunları görmek istediğimiz zaman şu sonuçlara varıyoruz. Türk sanayiinde küçük ölçekli firmalar çoğunlukta, örneğin elimizdeki rakkamlara göre, 50 ila 100 işçi çalıştıran firmalar toplam işyeri sayısının % 78'ini oluşturuyor. 100 lia 1000 arasında işçi çalıştıran firmalar % 14,6'sını oluşturuyor. 100 den fazla işçi çalıştıran firmalarda % ancak 2,4'ünü oluşturuyor, imalat sanayinin içinde faaliyette bulunan firmalar arasında. Bu Türkiye imalat sanayinin birinci niteliği. İkinci niteliği de Türkiye sanayi dışa bağımlı bir sanayi. Şöyle ki, ithalatla yaşıyor bu sanayi. Yani ithalat yapamadığımız zaman sanayileşmekten de vazgeçmek gibi, sanayileşmeyi de durdurmak gibi bir sonuçla karşılaşıyoruz. Bütün önemli parçalar, bütün önemli hammaddeler dışardan geliyor; bu sanayi dışa bağımlı, dış kaynaklara bağımlı bir sanayi. İkinci niteliği bu Türkiye sanayiinin. Üçüncü niteliği de şu : Türkiye sanayi montajcı bir sanayi. Yapılan iş gayet basit. Dışardan getirilen parçalar ki bu parçalar teknolojik bakımdan büyük bir ilerilik gerektiriyor, bunlar dışardan ithal ediliyor ve burda birbirine birleştirilerek ortaya sınai ürün diye bir ürün çıkıyor. Bunlar mesela buzdolabı, çamaşır makinesi, radyo, otobüs otomobil gibi mallar. Bu mallar montaj sanayiinin en tam örneklerini oluşturuyor.

Türkiye sanayinin dördüncü niteliği de iç pazarlara dönük olması, dış pazarlara dönük olmaması. Tabii bu başta saydığımız 3 nitelik zaten bu sanayiin ancak iç pazara dönük olabileceği gerçeğini gösteriyor. Dışardan ithal ediliyor, burda monte ediliyor tamamen iç pazara sürülüyor yaratılan ürünler. İhracat çok kısıtlı. Ortaya hem

nitelik bakımından hem de maliyetler bakımından bu sanayinin ihracata yönelememesi diye bir sorun çıkıyor. Bunun böyle olduğunu 1975 yılındaki dış ticaret rakkamları da zaten açıkca gösteriyor.

Şimdi bunları böyle gördükten sonra şu soruyu soralım : Acaba üretim faaliyetinin amacı nedir? Niye üretim yapılıyor? Üretim faaliyetinin amacı yaşama düzeyinin yükseltilmesi. Yaşama düzeyinin yükseltilmesiyle birlikte, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartların hazırlanması. Dolayısıyla üretim faaliyetinin gayesi doğrudan insan mutluluğu. Şimdi bunun yolu nedir? Bunun yolu da sanayileşme ve dedik ki, Türkiye sanayileşen bir ülke.

Şimdi bir de şunları belirtmek lazım. Sanayileşme niteliği ve bileşimi ne olursa olsun sınai hasılanın artırılması demek değildir kesinlikle. İkinci olarak, sanayileşme nisbi bir kavram. Ölçüsü, sanayileşmiş ülkeler sanayilerinin niteliği. Buna göre sanayileşme tüketim malları üretmek değildir. Yatırım ve ara malları üretmek demektir sanayileşmek. Sanayileşme dışa bağımlılığın azalması, dünya pazarlarına girmek demektir. Sanayileşme teknoloji üretiminin ve yeni buluşların gelişmesi demektir. Oysa biraz önce saydığımız gibi Türkiye sanayii dışa bağımlı, bu nedenle iç pazara dönük bir sanayi. Öyleyse buradan da bir üçüncü gerçeğe geliyoruz. O da bir arkadaşımın çok beğendiğim tabiridir, şu : «Türkiye sanayileştikçe sanayileşemiyen bir ülkedir.»

Şimdi bunları böyle koyduktan sonra «acaba niye teknoloji transfer ediyoruz?», «Türkiye'de niye teknoloji üretemiyoruz?», «böyle bir sanayileşme olgusu içinde teknoloji üretmek için neler lazım?» bu gibi soruların sorulmasına gerek var. Sanayileştikçe, bu elimizdeki bilgilere göre Türkiye sanayileştikçe teknoloji transfer edecektir. Çünkü Türkiye sanayileştikçe sanayileşememektedir. Çünkü teknoloji bana göre (yanlışım varsa düzeltilir) bilimin ve tekniğin üretimde uygulanma biçimini gösteren ve sanayideki ilerleme ile birlikte gelişen bir unsurdur. Bir ülkedeki teknoloji birikimi üretimin niteliğiyle doğrudan doğruya bağlantılıdır.

Dolayısıyla Türkiye söylediğimiz gibi sanayileştikçe sanayileşemiyen, daha doğrusu, kısacası sanayileşemiyen, sanayileşme olanağına sahip olmayan bir ülke olduğuna göre, teknoloji üretmesi de söz konusu değil.

Çünkü Neden? Teknoloji üretimi ve teknoloji birikimi üretimin niteliği ile doğrudan doğruya bağlantılıdır. Sanayileşeceksiniz ki teknoloji üretebilesiniz; sanayileşmek için ilk önce teknoloji üretecek-

siniz sonra sanayileşeceksiniz. Böyle bir yaklaşım bence yanlıştır. Benim bu konuda söyleyeceklerim bu kadar. Bundan sonra herhalde söz vereceksiniz, Türkiye'de teknoloji düzeyi ve neden teknoloji transfer ediyoruz konularına cevap vereceğim.

Başkan : Sayın Yalçın KÜÇÜK bugüne kadar Türkiye'de teknoloji transferi yapıldı ve yapılıyor. Acaba bu transferler Türkiye'ye ne getirmiştir? Sanayiye katkısı ne olmuştur? Açıklamanızı rica edeceğim.

Yalçın KÜÇÜK : Benden önce konuşan Aydın KÖYMEN arkadaşımın bıraktığı yerden devam edecek olursak, durum şöyle : Teknoloji transfer ediyoruz, daha doğrusu teknoloji ithal ediliyor. Bugün Türkiye'nin sanayileşmesinde karşılaşılan sorunların çoğu, ithal ettiği teknolojiden doğuyor. Eğer Türkiye'de sanayi iç pazara yönelikse ve dış pazara çıkamıyorsa, eğer Türkiye'deki sanayi yüksek maliyetle çalışıyorsa bu doğrudan doğruya Türkiye'nin şimdiye kadar transfer ettiği, daha doğrusu ithal ettiği teknolojiden ileri geliyor. Bunu daha açmaya çalışayım.

Bunlardan bir tanesi şu : Belki son derece normatif olarak görülebilir, bir varsayım olarak kabul edilebilir. Şöyle bir söz vardır : «Türkiye'de veya başka bir ülkede büyük ölçekli sanayii savunmayan hiç kimse devrimci olamaz.» Uç noktasına kadar götürebilirsiniz. Neden büyük ölçekli sanayiyi savunmadan devrimci olunamaz? Büyük ölçek ile, işletmelerin, fabrikaların büyük ölçekli olması ile, teknoloji arasında doğrudan doğruya bir ilişki var.

Ancak büyük ölçekli işletmelerde, büyük ölçekli fabrikalarda ileri teknoloji dediğimiz teknolojiyi kullanabiliriz. Cumhuriyet döneminde ve daha gerilerde devamlı olarak teknoloji ithal ettik. Fakat kesinlikle ileri teknolojiyi ithal etmedik. Birinci nokta bu. Şimdi bu teknolojinin nasıl ithal edildiğini, ya da nasıl transfer edildiğini anlatmadan önce bunların sorunlarından söz edelim. Gerek 1930'larda, gerek 1960'lardan sonra kurulan bir takım tesislere bakalım. En önemlilerinden bir tanesi olarak Demir Çelik tesislerini, Karabük veya Ereğli Demir Çelik tesislerini ele alacak olursak, kurulduğu zaman bile bu tesislerin dünya maliyetlerinin, dünya fiyatlarının üstünde, daha pahalı üretim yaptıklarını görüyoruz.

Neden daha pahalı üretim yapıyorlar? Bunun tek sebebi Türkiye'nin demir çelik tesislerini kurarken ileri teknolojiyi ithal etmemiş olmasıdır. Burada iki tanım yapmak lazım. Tanımlardan bir tanesi «sanayileşme nedir?» öbürüde «teknoloji nedir?» Tanım yapmak zor, fakat belirli bir tartışmaya açıklık getirebilmek için mutlaka

bir tanım yapmak gerekir. Sanayileşme doğrudan doğruya işgücü veriminin artması, veya aynı anlama gelmek üzere iş gücünün daha çok enerji kullanması, veya aynı anlama gelmek üzere insan enerjisinin dışında enerji kullanma, veya aynı anlama gelmek üzere işgücünün daha fazla makina kullanması demek.

Sanayileşmenin önemli olması buradan ileri geliyor. Çünkü sanayileşme çeşitli üretim kollarında, hizmetler kesiminde ve hatta inşaat kesiminde ileri teknolojiyi, daha fazla makina kullanmayı, daha fazla enerji kullanmayı imkan dahiline sokuyor.

Sanayileşme doğrudan doğruya iş gücünün verimini artıracak bir iş alanı, bir uğraş olarak karşımıza çıkıyor. İkinci nokta olarak teknolojiyi tanımlamak gerekiyor. Teknoloji, emeğin yahut iş gücünün kullandığı yapay, doğal olmayan üretim araçlarını içeriyor. Bu iki tanımı birleştirdiğimiz zaman şu ortaya çıkıyor : Türkiye'de veya başka bir ülkede, son zamanlarda moda edildiği şekilde teknoloji transferi dendiği zaman, soyut bir transfer düşünülemez. Teknoloji, ancak başka birşeyle birlikte transfer edilebilir.

Teknoloji ancak belirli kategoriler içinde somutlaşmış bir şekilde ithal edilebilir. Daha somutlaştıracak olursak, teknoloji üretim araçlarında, makina şeklinde, sermaye şeklinde, somutlaşmış sermaye şeklinde ithal edilebilir. Bunun dışındaki teknoloji yaratmak veya bunun dışındaki teknolojiyi ithal etmek diye bir şey söz konusu olamaz. Çok ayrıntılı bazı noktalar var; tartışmak gerekirse bunları söyleyebiliriz. Fakat şu anda ayrıntıya girmeye gerek yok. Önemli olan şu : Başta üretim araçları olmak üzere her ithalatta teknoloji ithalatı vardır. Bunun dışında ise teknoloji ithalatı yoktur.

Demir çeliği kurarken teknolojiyi transfer ediyoruz, Pet - kim'i kurarken teknoloji transfer ediyoruz veya köye traktör götürürken teknolojiyi transfer ediyoruz. Bugün Türkiye'nin köylerine bir traktör gitmişse, dışardan bir teknoloji gelmiştir. Bizim teknolojimiz değildir. Bizim teknolojimiz karasabandır. 3 bin yıl kullandık şimdi o bitti.

Bittikten sonra yeni bir teknoloji getirdik, Türkiye'ye. Nasıl getirdik? Ancak traktör ithal ederek, daha sonra da traktörü yabancı sermaye ile Türkiye'de yaparak. Şimdiye kadar Türkiye'de ve benzeri ülkelerde teknoloji transfer edilmiştir. Benim buna bir itirazım yok. Çünkü, Türkiye gibi bir ülkenin teknoloji üretebileceğine ben imkan vermem. İmkan vermem dediğim zaman, Türkiye'deki kapasiteyi, Türkiye'deki teknik elemanların kapasitesini, küçümsemiyorum : Biz ülkede kapasite ne olursa olsun, İngiliz sanayi devri-

minden sonra sanayileşen hiç bir ülke, sanayisini belirli düzeylere ulaştırıncaya kadar teknoloji üretmemiştir.

Sovyetler Birliği teknoloji üretmemiştir. Modern sanayi örneği olarak kapitalist dünyada gösterilen Japonya teknoloji üretmemiştir, ithal etmiştir. Hatta Japonya'nın teknoloji ithal ve transferinde uyguladığı yöntemler mitoloji haline getirilmiştir. Japonya'nın Amerika'ya, Avrupa'ya casus göndererek teknoloji çaldığı mitolojisi yaratılmıştır.

Bunu söyleyenler, dünya teknolojisini ve dünyadaki sanayileşmeyi ancak 18. yüzyıl düzeyinde biliyorlar, demektir. Nitekim 18. yüzyılda teknoloji casusluğu, teknoloji transferi olmuştur. Bu yolda çok usta yöntemler uygulanmıştır.

Ama bugün olmasına imkan yok. Çünkü bu günün teknolojisi geçen yüzyılların teknolojisinden farklıdır. Dünya sanayii manifaktür aşamasından makina kullanan bir aşamaya geçtiği zamanda, teknoloji küçük ve bağımsız makinalardan ibaretti. Yeni yeni enerji kullanılıyordu, insan enerjisinin dışında. Bir casus, bir fabrikaya gittiği zaman teknolojinin bütününü görebiliyordu. Eğer usta, yetenekli bir teknisyen ise, bunu kafasına çizip memleketine götürüp uygulayabiliyordu. Veya çantasına koyabiliyordu, gemiye atabiliyordu, bir makineyi getirip kendi ülkesinde yapabiliyordu. Bugün dünya teknolojisinin ulaşmış olduğu aşama bunu yapmaya imkan vermez.

Bir fabrikaya giremezsiniz, bunu kaçıramazsınız, gümrükten geçiremezsiniz. Dolayısıyla, Türkiye gibi ülkelerde, kapitalistleşen ülkelerde, mutlaka, teknoloji ithalatı ve teknoloji transferi olacaktır ve bugün de yapılıyor. Bunu kabul edip, itiraz noktasını bulmak gerek. Teknoloji ithalatına değil, ithal edilen teknolojinin niteliğine itiraz etmek gerek. Türkiye'de sanayi, neden iç pazara yönelik? Çünkü yabancı sermaye ile gelen teknoloji bile geri bir teknoloji olduğu için sadece iç pazarı paylaşmak amacında. Yerli işbirlikçileriyle beraber. Neden iç pazarı paylaşmak amacıyla geliyor?

Çünkü getirdiği geri teknoloji, küçük ölçekli teknoloji, ancak çok yüksek bir maliyetle üretim yapabiliyor. Çok yüksek maliyetle üretim yapılmaması için de büyük teknolojiyi getirmek lazım. Ne demek büyük teknolojiyi, ileri teknolojiyi getirmek? En azından İskenderun demir çelik tesislerini kurarken 10 milyon ton kapasiteli demir çelik tesisleri kurmak lazım.

Bu takdirde dışarıya da ihracat yapabilirsiniz. Türkiye'nin bu tip mallarda dışarıya ihracat yapamamasının temel nedeni geri tekno-

loji ile pahalı üretim yapmasından ileri geliyor. Dar bir pazara hitap etmek için, Türkiye'nin pazarını paylaşmak için, geri teknolojiyi, küçük ölçekli teknolojiyi, getiriyorlar.

Bir hammaddede, iş gücünde kıtlık olması, bunun yarattığı çelişki veya belirli üretim süreçlerinin kendi içindeki dengesizliği, teknoloji üretiminin hareket noktası oluyor. Türkiye'ye geldiğimiz zaman, diyelim ki, demir çelik tesisleri kuracağız ve ileri teknolojinin uygulanması lazım. Şöyle bir sorun var ortada. Daha doğrusu şöyle bir çelişki var. Bir yandan üretimi artıracağız. Diğer yanda, Türkiye'de iki mal kıt. Biraz sonra Erhan Bey konuşacak, benden daha yetkili söyleyebilir. Türkiye'de demir çelik üreteceğiz diyorsunuz, ne kokunuz var ne kömürünüz var, ne de demir cevheriniz var şu anda. Türkiye'de yakında üretime açılacağı iddia edilen 3. demir çeliğin ne demir cevherinin sorunu çözülmüştür, ne de kok sorunu çözülmüştür. Türkiye'de 4. demir çelikte 5. si de 6. sı da bugünkü bilgilerin ışığı altında, bugünkü teknolojide, mutlaka her iki hammaddeyi ithal yoluyla kurulmak zorundadır.

Şimdi burada bir soru var. Türkiye için eğer teknoloji üretilecek olursa, kömür ve demiri daha az kullanan, daha doğrusu, birim kömür ve demir cevheriyle daha çok demirçelik üretecek bir teknoloji üretilmesi lazım. Bunun için çalışılması lazım. Temel sorunlarından bir tanesi bu. Ancak bunu yapmak için Türkiye'nin fazla çaba harcamasına gerek yok. Çünkü mevcut ileri teknolojiler, büyük ölçekte somutlaşan ileri teknolojiler, bunu yapabilirler.

Başkan : Sayın Erhan IŞIL, Dünyada teknoloji, dünya teknolojisi ve Türkiye için teknoloji transferi konusunda görüşlerinizi açıklar mısınız?

Erhan IŞIL : Çok teşekkür ederim sayın başkan. Sözlerime başlamazdan önce size, Makina Mühendisleri Odamıza, böyle bir topluluk önünde konuşmayı onur saydığımı söyleyeceğim. Kısa konuşacağım ama bazen uzuyor, eğer uzatırsam beni hoş görmeye çalışın sayın başkan.

Teknoloji transferi olayı bir takım büyüklüklerle ele alınırsa daha iyi anlaşılabilir kanısındayım. Bunun için bir kaç rakkam vermek isteyeceğim. Diğer sayısal değerlere de zaman zaman değineceğim. Bir iddiaya göre dünyada yıllık yeni mamul sayısı 35 bin raddesindedir. Heryıl için. Kimi yıl 45 bin olur, kimi yıl 55 bin olur, ama ortalama bu civardadır. Bunların içinde sadece 4 bin tanesinin ticari bakımdan yaşayabilir değer taşıdığı düşünülüyor.

Böyle bir oluşum içinde ve dünyada teknolojik aşamaların peş peşe sıralandığı bir ortamda teknoloji transferi şu rakkamlardan da anlaşılacağı üzere bizim küçükseyeceğimiz veya pek önem vermeyeceğimiz bir olgu değil. Bunu belirttikten sonra işin bir de ödemeler dengesine dönmek lazım. Birleşmiş Milletlerin hesaplarına göre az gelişmiş ülkelerin, sadece az gelişmiş ülkelerin yahut moda olan deyimle, gelişme yolunda olan ülkelerin teknoloji transferi için sanayileşmiş ülkelere ödedikleri para, içinde bulunduğumuz yıllarda yani 1970'lerin ortalarında 1,5 milyar dolardır. Bu, biraz sonra başka bir şekilde ele almak istiyeceğim, transfer muhasebesi olayından ayrıdır. Yani salt teknoloji transferi için ödenen bedel budur.

Yine Birleşmiş Milletlerin tahminine göre 1980 yılında teknoloji transferi yolunda gelişmekte olan ülkelerin ödeyecekleri para çok büyük bir artış göstererek 9 milyar dolara erişecektir. Bunları şu amaçla sizlere sundum. Bu sayılar, sık sık basınımızda, kamu oyunda hatta dünya kamuoyunda bilinen sayılar değildir. Hepimiz, şu veya bu kurumda teknoloji transferi için ödenen 100 bin dolar 200 bin dolar veya 80 bin dolarlık rakkamlara bakarak bir küçümseme eğiliminde olabiliriz. Halbuki konumuzun pek küçümsenecek bir yönü olmadığını sayılar açıkca gösteriyor ve kesinlikle ortaya koyuyor. Yahut da ben öyle sanıyorum. Gerçekten, 9 milyar dolarlık ödeme tahmini, çok büyük bir kaynak aktarmasıdır.

Dünyada teknoloji transferiyle alakalı olarak yine Birleşmiş Milletlerin ve uluslararası örgütlerin, bağımsız yazarların yaptıkları çalışmalara dayanmak lazım. Çünkü Türkiye'de yahut Hindistan'da bir bağımsız araştırmacının egemen olabileceği bilgiler çok kısıtlıdır. Buna karşılık uluslararası örgütler resmi bilgiler alabiliyorlar. Doğrulukları oranında tabii...

İlk olarak size sunmak isteyeceğim gözlem şudur. Ülkeleri, sanayileşme süreci içerisinde bulundukları yerler açısından ele alacak olursak, teknoloji transferinin sanayileşmiş ülkelerle sanayileşmemiş, az gelişmiş ülkeler arasında yapıldığı ortaya çıkar. Ancak bu, lüzumundan fazla bir coğrafi sınıflandırma oluyor. Gerçekte teknoloji transferi bir tarafta gelişme yolundaki ülkeler bir tarafta çok uluslu şirketler şeklinde görülmelidir. Teknoloji transferi konusunu, satıcı işletmeler açısından ele aldığımız zaman, hemen daima çok uluslu şirketler karşımıza çıkar. Bunu bilmemiz lazım.

Bir başka olgu daha var. Teknoloji ters transferi diye tabir edilen birşey; yahut daha çok sevdiğimiz, bildiğimiz bir deyimle, beyin göçü. Az gelişmiş memleketler bizim bu toplantıda ele alacağımız ma-

nada teknolojileri ithal ederler; fakat insan kafası, dimağı, beyni olarak da net ihracatçı durumundadırlar. Bu nedenle olaya teknolojinin ters transferi adını vermek hiç yanıltıcı değil ve zannediyorum milletlerarası literatürde de bu kesinlikle benimsenmiştir.

Ancak konumuz Türkiye'ye ve az gelişmiş memleketlere teknoloji transferi olduğu için, beyin göçü üzerinde zamanımızı almak istemiyorum. Bu bizim hepimizin biraz daha iyi bildiğimiz bir konudur. Parasal yönden ise teknoloji transferi daha değişik bir şeydir. Teknoloji transferi, sanayileşmiş ülkelerin birbirleri arasında çok daha büyük ölçüde alıp verdikleri birşeydir. Nitekim parasal değerler göz önüne alınacak olursa, teknoloji transferi için ödenen paraların üçte ikisinin sanayileşmiş ülkeler arasında üçte birinin de sanayileşmiş ülkelerden gelişme yolundaki ülkelere doğrulduğu görülür.

Teknoloji transferinde piyasa tekelci ve benzer tekelci karakterdedir. Buğday alış verişi, demir cevheri alış verişi gibi değildir. Aşırı derecede bir tekelci piyasanın içinde olduğunu bilmesi lazımdır. Bu konuya yaklaşan herhangi bir araştırmacının, veya üretimcinin. Teknoloji transferi salt emek açısından alınırsa aleyhte bir faktördür. Bunun böyle olduğunu biliyoruz. Yalnız ulusal karlılık açısından ele alındığı zaman teknoloji transferinin daha yararlı olduğu haller vardır bunlara biraz sonra değinmek istiyeceğim. Son olarak bir Hintli bilim adamı olan BARNHARD'ın bir model üzerinde yaptığı çalışmaya değinmek isterim. Bu çalışma, teknoloji transferinin yerli veya yabancı, daima sermayeyi kayırdığını kanıtlamış bulunuyor.

Söylediğim gibi bu, teknoloji transferine karşı çıkmamız için bir sebep değildir. Ulusal kârlılığımız, birçok hallerde teknoloji transferine buna rağmen taraftar olmamız gerektiğini bize gösterebilir. Demin teknoloji transferi için bir rakkam verdim, bir değişik rakkam daha vermek istiyorum ama bir çekingenlik içinde. Ünlü Ekonomist dergisine göre az gelişmiş memleketlerin sanayileşmiş memleketlere ödedikleri teknoloji transferinin yıllık bedeli 2 ila 6 milyar dolardır. Ekonomist dergisinin pek yanlış yazdığını görmedim, görenler de pek fazlamı, bilmiyorum. Onun için size sadece güvenilir bir bilgi diye sunmak istedim.

Teknoloji transferinin aracı genellikle sözleşmelerdir. Lisans,know-how, patent, adını ne koyarsanız koyun, ortada daima bir sözleşme vardır. Bu gibi anlaşmalarda dünya sahnesinde sayın başkan, görülen şey şudur. Lisansı veren veyahut teknolojiyi vereceğini söyle-

yen grup, biraz önce söylediğim gibi çoğu kez bir çok uluslu şirkettir. Bazı kayıtlamalar koyar.

Bunlara kısaca değinmek istiyeceğim, yalnız az gelişmiş memleketlerin tümü için geçerlidir bu, kayıtlamalar. Teknolojiyi veren çok uluslu şirket, çoğu kez bazı maddelerin bazı komponentlerin, bazı parçaların veya ticari adlarıyla söyleyelim, hammaddelerin kendisince sağlanması şartını koşar. Kendisi verecektir bunu. Bunun yedek parçaya kadar sirayet ettiği de görülür. Makina ve teçhizat zaten eldedir. O çok iyi bildiğimiz bir olay. Bu bağlılığın, yani bazı hizmetleri ve maddeleri teknoloji verenin sağlayacağına dair sözleşme hükmünün pratik bir takım sonuçları vardır. Birim maliyetlerimiz yükselir, ithalat ikamesi yapmak zorlaşır, ihracat yasakları bazen vardır, olmadığı takdirde de fiilen ihracat yasaklanır. Genel sonuç, iktisadi büyümenin kısıtlanmasıdır. Başka kısıtlamalara da tanık olur bu konular üzerine eğilen kişi. Biraz önce bahsettim, «Ben bu teknolojiyi size veriyorum fakat ihracat yapmayacaksınız». der. Ya da «Şu şu ülkelere ihracat yapabilirsiniz.» deyip işi bağlar. Konulan tüm veya ölçülü bir ihracat yasağıdır. Bir olaya rastladım Türkiye'de. İhracat yasağı yok görünüşte, fakat teknolojiyi veren çok uluslu şirket, «Dış pazara çıkabilirsin fakat yalnız benim dış satış örgütümle çıkabilirsin. Ne satarsan sana zahmet olmasın diye onu ben yaparım. Tabii kârını da ben alırım» demektedir.

Bir özel olay, fakat bunu gördük. İkame mallarına ihraç yasağı koyabilir, koyduğu görülüyor. Bir can sıkıcı durum, iç pazara verilecek olan bu mamulun (hizmetlerde pek fazla görülmez) ithalini yasak ettirir, ev sahibi ülkeye. «Biz veriyoruz, ithalini yasaklayın» der. Bunun tekelci kârlarına ve iç piyasada sömürmeye yol açacağını ayrıca belirtmeme gerek yok.

Özellikle yabancı sermaye ortaklığı varsa, tekelcilikten ötürü ev sahibi ülkenin maddi kayıpları daha büyük olur. Teknoloji alınırsa da aynı neticeyi verir fakat zarar daha kısıtlıdır.

Az gelişmiş memleketlerde başka bir gözlem daha dikkat çekici. Türkiye sahnesi için de geçerli bu. Belli bir üretim dalında tekelci durum yok veya benzer tekel durumu yok; 10 tane kuruluş üretim yapıyor. Bu 10 tane kuruluşun rahatça 8 tanesi ayrı ayrı lisans anlaşmalarıyla teknoloji transfer ederler. Bunun ekonomik terimlerle anlamı şudur (Kabul ediyorum yani, tek teknoloji alınır diye bir ısrarım yok amma ortada bir gerçek var, eğer taşıtlar için lastik yapıyorsanız 4 tane teknoloji transfer ediyorsunuz demektir). Bir mal

için 4 tane, bir mal için 10 tane, 15 tane, teknoloji bedeli ödeniyor. Bu yolun tıkanması elbetteki kabildir, fakat buna bilinçlenme gerekir. Bilinçli politikalar gerekir.

Aşırı örnekler de görülmüştür, teknoloji transferi alanında. Teknolojiyi veren veya lütfeden taraf kâr garantisi ister. Royalty garantisi ister. Vergi garantileri ister. Gümrük tarifesinde tavizler ister. Kur garantisi ister (petrol alanında ve çok lazımmış gibi son zamanlarda ortaya çıkan dövize çevrilebilir mevduat hesabıyla yapılan yatırımlarda durum budur. Kur garantisi vardır. Akıl alacak birşey değil, fakat vardır.) Yabancı uzman çalıştırma koşulunu ileri sürer. Bunun da tabii iç teknik güç'ün kendini inşa etmesine olumsuz tesiri ortadadır.

Az gelişmiş memleketlerde Birleşmiş Milletlerin yaptığı tesbitlere göre hükümet politikaları ya yoktur, ya yok denecek düzeydedir. Teknoloji transferi dilekleri, soyut bir olay olarak alınır, herkes bir tarafını kurcalar ve sonunda bir karar alınır. Toplu bir takım stratejiler, politikalar ve bunları gerçekleştirecek idari mekanizma yoktur.

Herhalde bu nedenle olsa gerek ki Birleşmiş Milletler yıllardan beri gelişme yolunda olan ülkeleri bu alanda politika formüle etme yolunda çabalarda bulunmaya davet eder. Az gelişmiş memleketlere yapılan teknoloji transferinin ilgili olduğu endüstri dallarını belirtmek isterim. Bu çok büyük ölçüde imalat sanayi kolundadır. İthalat ikamesi türündedir. Azgelişmiş memleketleri bir ölçüde temsil eden oranları size sunmak istiyorum. Teknoloji transferi yapılan yatırımların % 57'si modern sektör diye adlandırdığımız rafinerler, kimya sanayileri, aletler ve makineler kolundadır. % 26'sı geleneksel sektör diye adlandırılan, gıda, tütün, deri, ağaç, taş, cam, kağıt bu kategoridedir. % 17'si de kauçuk, demir, demir dışı metaller diye toplanan ve ilaçların bulunduğu diğer sanayiler grubundadır.

Demek oluyor ki teknoloji transferinin (benden önce konuşan sayın konuşmacıların belirttiği gibi) hitap ettiği yer iç pazardır. İç pazara yöneliktir, imalat sanayiine yöneliktir. İhracatı düşünmek biraz önce söylediğim sebeplerden ötürü, pek olmuyor. İhracatı kendisi yani teknoloji satan, şahsen trete ediyor, o meşgul oluyor. Geriye ithalat ikamesi yapıyor.

Bildiğiniz gibi hanımefendiler beyefendiler, sanayileşme yolundaki ülkelerin, gelişme düzeyindeki ülkelerin belli bir düzeyi yoktur. Bunların bir kısmı çok az sanayileşmiş, bir kısmı oldukça sanayileşmiş,

(Türkiye bunların içinde İsmail Hakkı AYDINOĞLU'nun deyimiyle yarı gelişmiş bir ülkedir) çeşitli gruplara bölünmektedir.

Çok uluslu şirketlerin teknoloji transferi yoluyla yaklaştıkları ülkeler daha fazla sanayileşmiş ülkelerdir. Burada bir olay daha dikkati çekiyor. İmalat sanayilerine ve ithalat ikamesine yönelen bu teknoloji transferlerinde çok uluslu şirketler ev sahibi ülkelerdeki yatırım ortaklıkları için uzun boylu parasal harcama yapmıyorlar.

Çoğunluğu elde tutmuyorlar, azınlıktadırlar, veya o ülkeler çoğunlukta olmalarına müsaade etmiyor. Habeşistan gibi çok az sanayileşmiş bir takım ülkelerde kesinlikle % 100'dür çok uluslu şirketin yerli ortaklıktaki sermaye payı. Daha ilerlemiş ülkelerde sermaye payı ne kadar sanayileşmişse o kadar düşüyor. Bir diğer nokta da, çok uluslu şirketlerin teknoloji transferi yaparken ortak oldukları yerli sermaye büyük ölçüde borçlandırdıklarıdır. Mesela İspanya'da Amerikan şirketlerinin filyallerinin tümü üzerinden yapılan bir ortalama % 60 oranında dış kaynak kullanıldığını gösteriyordu. Çok uluslu şirketlerle ilgilenen herhangi birimiz bileceğimiz gibi bu paralar faizin genellikle yüksek olduğu az gelişmiş memleketlere, genellikle düşük olduğu, sanayileşmiş memleketlerden gelir. Başka bir deyimle teknoloji transferi adı altında bir defa da borç verme ve faiz alma suretiyle faiz farklarının bir rantı da yarar sağlar. Buna da bir önemli olgu diye bakmak lazım.

Çok uluslu şirketlerin teknoloji transferi adı altında yaklaştıkları pazarlarda «aslan payını» aldıkları görülür. Yine Birleşmiş Milletlerin tespitlerine göre. İspanya'da (ki oldukça ileri derecede sanayileşmiştir), lastik ve kauçukta İspanya pazarının % 75'i, taşıtlarda % 60'ı, petrolde % 58'i, elektrik makinelerinde % 54'ü çok uluslu şirketlerin tekelindedir.

Fakat biraz önce belirttiğim gibi kullanılan bayrak, asil bir bayrak. Teknoloji transferi ediyoruz. Bundan bir süre önce Makina Mühendisleri Odamızın yaptığı bir toplantıda sayın Yalçın KÜÇÜK transfer fiyatlarına dikkatimizi çekmişti. Transfer fiyatları yahut transfer muhasebesi, adını ne koyacak olursak olalım, ben kendi hesabıma kolaylık için buna fatura şişirme diyeceğim.

Bazı kimseler buna fatura majorasyonu da diyebilirler. Olayın niteliği hiç bir zaman değişmiyor. Teknoloji transfer ederken bazı maddeleri sağlayacağını şart koşan çok uluslu şirket ki biraz önce söylemiştim, o maddeleri sağlarken fiyat yüksekliğini, ham maddelerini, parçalarını sağlarken fiyat yükselişini mükemmelen gerçek-

leştiriyor. Sayın KÜÇÜK'ün o gün verdiği Kolombiya örneğine ek olarak şunları söylemek istiyorum. İlaç sanayiinden verilecektir bu örnekler. Şili'de % 30 ila % 500 fatura şişirme var, Peru'da % 20 ila % 300, Meksika'da % 40 ila % 1669, İspanya'da % 100 ila % 800. Burada birşeye dikkati çekeceğim. Çok uluslu şirketler teknoloji transferi adı altında royalty, lisans ücreti, kar transferi gibi ödemeleri küçük tutma yolunu seçmiş olanlar gerektir. Görünüş o ki, gizli ve kayıtlara geçmeyen fakat dış ticaret açığı içinde toplamlarda görülen bir yeni transfer türü çıkmış. Belki o ülkedeki kamuoyunu rahatsız etmiyecek sessiz sedasız, oradaki yatırımla halledilecek bir çözüm bulunmuş. Çok ihtiyatlı davranmama müsade ederseniz bir ölçek kullanmak istiyorum. Az gelişmiş memleketlerin ithal ettikleri hammadeler, makina, teçhizat faturasının toplamı 36 milyar dolar. Burada vaki olabilecek % 10 luk (benim size sunduğum misaller bunun böyle olmadığını gösteriyor) % 10 luk bir fatura şişirmesi mükemmelen 3 milyar 600 milyon dolar civarında bir gereksiz transferin az gelişmiş memleketlerden sanayileşmiş memleketlere doğru akması sonucunu verir. Bu kanamayı bir tarafa bırakalım, ortaya bir başkaşey daha çıkıyor.

Bu kadar yüksek fiyatlarla yapılacak üretimin birim maliyetleri ne olacak, dış pazara çıkış gücü nasıl olacak? Ve az gelişmiş memleketler niçin yeterince ihracat yapmazlar, veya ihracatı artmaz? Önemli nedenlerden bir tanesi bu olsa gerek. Dolaylı olarak aldığım bilgiye göre, Birleşmiş Milletler teknoloji transferi açısından ülkeleri 4 grupta topluyor. Bunların birinci grubuna teknoloji ihtiyacını saptayabilen, ne istediğini tarif edebilen ve çeşitli teknolojiler arasında kendi teknik gücüyle seçim yapabilen ülkeler yeralır. Memnuniyetle belirtmek isterim ki Türkiye birinci gruptadır. 4. gruptada ne istediğini dahi tayin edemiyen kendisine bir tekım teknolojiler sunulduğu zaman bunları mukayese dahi edemeyen bir takım ülkeler yeralır. Bununla tesellimi arıyorum? Belki öyle. Bilmem, fakat üzerinde durulmaya, düşünülmeye değer bir olay diye kaydetmek istedim.

Bu inceleme sırasında Türkiye'miz için muhtemel bir stratejiye dair bazı öneriler geliştirilebilir mi diye düşündüm. Dikkat çekici bir belgeye rasladım. O'da Makina Yüksek Mühendisi Sayın Turgut AĞAR'ın bundan iki yılönce verilmiş bir tebliğidir. Ve gördüğüm kadarıyla bu konuda yapılmış çalışmaların en değerlilerinden biri, eğer en değerlisi değilse.

Stratejiyi ne şekilde çözelim konusuna girmeden önce bir usul ve esas noktasına değineceğim. Herhalde bunun başka yolu yoktur. Strateji

noktasının yeri, kalkınma planlaması ve kalkınma planlamasından bir aşama sonra da sanayileşme programlamasıdır. Bizim bunu gösteriyor, başka bir yer ben düşünemedim. Sayın KÜÇÜK'ten hiç değilse bir noktada ayrılacağımı sandığım nokta şudur: teknoloji transferi, yerli bilimsel araştırma, araştırma geliştirme, teknoloji üretme görevlerimizin bir ikame malı değildir. Olamaz.

Araştırma yapmak, geliştirme yapmak, bilimsel çalışmalarda bulunmak işini sanayileşmiş memleketlere görev olarak verip, parasını ödeyerek yeni teknolojileri almaya satın almaya devam edemeyiz. Çıkmaz bir yoldur, bir yerde biter. Bir halk deyimi ile «Taşıma suyla değirmen döndürmeye» benzer. Bu itibarla teknoloji transferi için ne söylersek söyleyelim, bu bizim üzerimize düşen dersleri çalışmamızı engelleyici değildir. Veya olamamalıdır. İstihdam sorununa da değineyim. Çok tartışıldı ve zannediyorum gereksiz tartışıldı. İleri teknoloji, istihdamı kısıtlar. Öyledir, değildir, haklı olan yönleri var, olmayan yönleri var, burada karara varmak, yani olay olay karara bağlamak daha doğrudur. Fakat ilke olarak benim formüle edebileceğim husus, Sayın Ergun TÜRKCAN'ın doktora çalışmasında çok veciz bir şekilde anlatılmış olan husustur. İstihdam sorununa çare, eskimiş, pahalılaşmış yani prodüktivitesi düşük teknolojileri transfer etmek değildir. Modern teknoloji transfer ederseniz. Ama efendim 2,5 milyon görünür işsizimiz var onu ne yapalım? Onun çaresi, daha yüksek düzeyde yatırım yapmak. Yoksa bir takım eski ara teknolojiler ve ara teçhizat malları ve makinalar satınalmak değil. Bu tarzda kendimizi geriliğe mahkum edemeyiz. İstihdam sorunu aklı başında bir şekilde, istihdamı artırıcı yatırımlarla, tutarlı yatırımlarla çözümlenebilir.

Başka bir kriter olarak, kalkınma hedeflerine uyumluluk konusunu ele alacağım. Sanırım bunun üzerinde tartışmaya gerek yoktur. Kalkınmaya uyumlu olmayan teknolojileri herhalde kısıtlamak veya gerektiği ölçüde yasaklamakta bir sakınca yoktur. Tam tersine tutarlılık vardır.

Bir iş için, belli bir malı veya hizmeti üretmek için teknolojiye ihtiyacımız varsa bunu hangi yolla sağlamalıyız? Kanımıca teknoloji alanındaki öncelikli sıralama şu olabilir. Yerli araştırma geliştirme ve teknoloji üretimi, bundan sonra eleman yetiştirilmesi, daha sonra taklit, kopya ve haber alma, sonra uzman getirme, sonra makina ve teçhizat satınalınması, sonra lisans, patent, know-how, proses satınalma ve en sonra da yalancı sermaye ortaklığı. Öncelikler nasıl sıralanırsa sıralansın, bir de çağın gerisinde kalmış veyahut çağ

dışı kalmış yöneticiler sorunu var. Bunlara en yukardan en aşağılara kadar istediğiniz mertebeyi tertip edin, bu çeşit yöneticilerle aklı başında teknoloji transferi yapılamaz. Mümkün değildir.

Teknoloji transferiderken bir diğer nokta(ki bana çok önemli görünüyor ve her zaman gerçekleştirilemiyor) ihracatı geliştirici teknolojilere yönelmek, birinci önceliği buraya vermektir. Ondan sonraki önceliklerde ithalat ikamesi yer alabilir. Bugün için biraz önce sizlere sunduğum gibi dünya paterni ithalat ikamesi üzerine kurulmuştur. Sebeplerini de anlatmıştım. Teknoloji transferinin imalat sanayiine yönelmesi lazım. O'da stratejide yer alabileceği düşünülen bir husustur. Modern sanayiler yine birinci öncelikte, diğer sanayiler ikinci öncelikte, geleneksel sanayiler üçüncü öncelikle yer alabilirler.

Moden sanayilerden bahsettiğimiz zaman diğer bir strateji düşüncesi olarak şunun üzerinde durabiliriz. Bazı ülkelerde, sanayileşmenin ilk aşamasında olan ülkelerde montaj sanayileri var. Birçok parça ithal ediliyor. Yerli katma değer çok küçük. Bu itibarla bir teknoloji transferi önerisini incelerken stratejimize bu yolda bir bölüm koymak zorundayız diye düşünüyorum. Üretimin yerli içerik oranı, büyük olmalıdır.

Kabil olduğu kadar büyük olmalıdır. Yalnız yerli içerik oranı deyince Sanayi Bakanlığının uygulamasını kastetmiyorum. Yani parasal olarak ne kadar pay aldığı, benim için daha az önemli. Teknik olarak yerli içerik, yerli muhteva önemli, buna bakmak zorundayız. Başka mülahazlar da var, bunlar zaten bilinen şeyler: Madde ve enerji ki bunlar çok önemli unsurladır. El emeği, tasarrufu sağlama, «ne kadar maddede tasarruf sağlıyoruz?» «ne kadar enerji tasarrufu sağlıyoruz?» en az hacim, ağırlık, eniyi kullanışlılık, kalite üstünlüğü, bu gibi testlere ihtiyaç var. Bunları yapısal bir hale getirmek zorundayız. Her teknoloji transferi olayında bu testleri yapma geleneğini kurmalıyız.

Biraz önce değinmiştim, eğer bir zorunlu çözüm olarak yabancı sermayeli ortağa, çok uluslu şirkete gerek varsa, o zaman çok uluslu ortakların iki noktada disipline edilmesi lazım. Bir tanesi sermayede çoğunlukta olmamalı, ikincisi sermayede azınlıkta olmakla beraber, çeşitli sözleşme hükümleriyle fiilen yönetim ve denetimde olmamalıdır. Bizim insanımız, burada daha egemen durumda bulunmalıdır. Ne kadar faydası vardır, ayrıca tartışılabilir.

Birde yine mecburen, bilgi sayar endüstrisi yahut adını siz koyun, başka bir konuda bir çok uluslu ortağa mecbur olursak onun görünüşte bile olsa kendisinden veya sermaye piyasalarından yabancı sermaye piyasalarından borçlandırma önerilerine çok büyük dikkat göstermek zorundayız. Şu bakımdan da lazımdır. Batılıların çok sevdiği bir söz vardır. «Yabancı sermaye bir memlekette yatırım - tasarruf açığına olumlu katkıda bulunur.» Eğer katkıda bulunuyorsa bulunsun, ne diye borçlandırıyor yani? Faizle borç vermek, yatırım tasarruf açığına olumlu katkıda bulunmak demek değildir.

Sayın başkan ben gerçekten çok önemli olduğu için bunu sona bıraktım; yoksa önemsiz olduğu için sona bırakıyorum. Transfer fiyatdırma; Eğer bir teknoloji transferi önerisinde şu şu kalemler menşe memleketten ithal edilecektir şeklinde bir hüküm varsa büyük bir titizlik göstermemiz için yeterli uyarı da meydana çıkmış demektir. Buna büyük bir özen göstermeliyiz. Aksi takdirde, ithal edilecek mallarda bol bol fatura şişirilmesini beklemek gerekir. Sanıyorum memleketimizde bu transfer fiyatlandırma yahut transfer muhasebe ne kaybettiğimizi, ne kazandığımızı saptamak kolay değildir. Ama bildiğimiz bir olaydır. Bunun böyle olduğunu sanıyorum kanıtlıyamazsak bile içimizden biliyoruz. Bir strateji buna herhalde çok önem vermek zorundadır. Devlet denetimi, kamu denetimi, çok gereklidir. Buna çok özen göstermek lazım.

Sayın Başkan, sözlerimin sonuna geldim, ara teknolojileri. Bu daha fazla konuşulmuş, fakat daha az gerçekleştirilmiş bir olaydır. Denilir ki «Gelişme yolundaki ülkeler henüz çok modern teknolojileri alabilecek yetenekte değillerdir. Bizde yani ileri ülkelerde de işte bir takım orta halli teknolojiler var. Bunları size verelim; bu teknolojinin gerektirdiği makineler, teçhizat, ekipman da zaten makul bir fiyatla verilir. Bu şekilde sanayileşirsiniz.» Türkiye belirli bir düşünüş içinde buna öteden beri karşı çıkmıştır. Bilinçli mi çıktı, bilinçsiz mi çıktı bu tartışmaya gerek yok.

Fakat bu yola giden, ucuza tamah eden «Bizim işimizi görür.» diyen memleketlerin belki zaman zaman çok büyük faturalar ödedikleri bol bol görülmüştür. Ara teknolojiler ve ara makinalar ve teçhizat konusunda benim arzedeceğim bu.

İyi bir çözüm bulunmuş bazı teknoloji transferlerine. Huzurunuzda kelimeleri söylemek istemiyorum ama fikri tesbitte kolaylık olacak. Bana iğrenme hissi veriyor, şu anahtar teslimi lafı. Anahtar teslimi uygulamasında Türkiye'nin belli bir tecrübesi vardır.

Anahtar teslimi denildiği zaman, % 40 ortalama pahalı alırız biz, anahtar teslimde. Aldığımızı bu ölçüde pahalı alırız. Sonra da mantığımda bir türlü bir izah tarzı bulamadım, bir açıklama yapamadım. Bir işi anahtar teslimi alıp ta teknoloji transfer ettiğini söylemek nasıl olur? Anlaşılır birşey değil bu. Bu itibarla, bir anahtar teslimi yöntemini bize önerdikleri zaman, strateji üzerinde çalışacak olanın pek dikkatli olması lazım. Burada yabancı dilde kelimeleri kullanmak istemiyorum. Ama çok alışılmış bir deyim olduğu için bir defa değineceğim : Package, yani paket tabiri kullanılır. «Yatırım bir bütündür, bunu topuyla alın, pakettir tamamdır, biz size işler halde bunları veririz». denilir. «Teknik gücü olan memleket paketi çözmeyi bilir, «sözü de buradan geliyor. Teknik gücü olan ülke, kendisinde bulunanı zaten bilir. Dışardan alacağı teknolojilerin de hangilerini, hangi ülkelerden, hatta firmalardan alabileceğini saptayabilir. Ondan sonra müzakereye oturur. Önemli olan, bu düzeye ulaşmaktır.

Yurdumuzda bir de buna idari mekanizma eklemek gerekir. Bütün bunları yapmak lâzım, lâzım, lâzım... Peki kim yapacak? Bu doğal bir sonuçtur, doğal bir sorudur. Anladığım kadarıyla az gelişmiş memleketlerde bunlar olmadığı gibi birçoğunda idari mekanizma da yoktur.

Bizde var, veya bir bakıma yok. Çok uzun konuştuğum için bu gereğe değinmekle yetineceğim. Bu konuya tekrar döneceğim, çok teşekkür ederim.

Başkan : Sayın dinleyiciler, bir konuşmacımız daha vardı. Fakat sayın Tülay ÖNEY, kuruluşu müsade etmediği için bu tartışmaya gelememiştir. Bilginize sunarım. Sayın KÖYMEN, Sayın IŞIL konuşmalarında Türkiye'de teknoloji üretimini belirtti. Şimdi bugünkü sanayide teknoloji uygulamaları ve teknoloji üretimi hakkındaki görüşlerinizi açıklar mısınız?

Aydın KÖYMEN : Şimdi sayın başkan beni zorluyor. «Neden teknoloji üretemiyoruz?» konusu üzerine konuş diyor. Ancak, bence daha önce bir takım önemli noktalar var, bu noktaların anlaşılması lazım. Tek mesele transfer edilen teknolojinin doğurduğu sonuçlar falan değil. Yani bunun önünde meseleler var. Yani teknoloji transferi ne gibi sorunlar yaratmıştır? Bu çok önemli birşey. Fakat buna geçmeden önce bir takım sorunlar var ki bunların açıklığa kavuşması lazım.

Başkan : Benim amacım bu konuyu bütün yönleriyle açıklamanız. Konuya engel olan şeyleri...

Aydın KÖYMEN : Benim konuşmam ilk konuşmamın devamı niteliğinde olacak ve sonunda da teknoloji transferi ne gibi kötülükler yaratmıştır onları da söyleyeceğim.

Başkan : Hayır, benim demek istediğim bugünkü uygulama tarzı nedir?

Aydın KÖYMEN : İlk başta söylemiştik, Türkiye sanayileşme olgusu içinde olan bir ülkedir; fakat sanayileştikçe sanayileşememektedir. Kullanılan teknolojide geridir. Şimdi bunu bir ölçelim, bakalım ne derece geri bunu bir görelim. Bu ölçme işini, teknoloji düzeyinin ölçülmesinde en geçerli yöntem olan işçi başına verimlilikle yapmak mümkün.

Benim yaptığım bir araştırma var. Türkiye - AET ilişkilerini incelerken yapmıştım. AET ülkeleriyle Türkiye'deki teknoloji düzeyi arasındaki farklılık. Biraz eski bir yıl, 1968 yılına ait rakkamlar, fakat yeterli olanı verir. Şöyle : Federal Almanya'da işçi başına verimlilik, çalışan işçi başına verimlilik, 9403 dolar. Danimarka'da çalışan işçi başına verimlilik 7184 dolar, Belçika'da aynı rakkam 4983 dolar, Lüksemburg'ta işçi başına verimlilik 7889 dolar, İtalya'da 5473 dolar, Hollanda'da 5470 dolar, İrlanda'da 4376 dolar ve Türkiye'de işçi başına katma değer 3066 dolar. Görülüyorki, Türkiye imalat sanayiinde kullanılan teknoloji ortak pazar ülkelerine oranla ve diğer ülkelere oranla son derece geri bir teknolojidir. Demiştik ki, teknoloji bilimin ve tekniğin üretimde uygulanma biçimini gösteren ve sanayideki ilerleme ile birlikte gelişen bir unsurdur. Bir ülkedeki teknoloji birikimi, üretimin niteliğine doğrudan doğruya bağlıdır. Türkiye'nin sanayileşmenin neresinde olduğunu söylemiştik. Sanayileşemediğini söylemiştik. Acaba Türkiye istenilen biçimde sanayileşebilir mi ve dolayısıyla teknoloji üretebilir mi, teknoloji transfer etmekten yavaş yavaş vazgeçebilir mi? Türkiye acaba bugünkü durumda teknoloji transferinde özgür karar verme olanağına sahip midir?

Şimdi bu soruların cevaplarına bakalım. Bir kere Türkiye istenilen biçimde sanayileşemez, dolayısıyla Türkiye bu günkü durumda teknoloji transferinde özgür karar verme olanağına hiç bir zaman sahip olamaz. Niye? Çünkü Türkiye emperyalist-kapitalist sistem içinde yer alan bir ülkedir ve bu sistemin yarattığı bir takım koşullar vardır. Siz şimdi hem bu sistem içinde yer alacaksınız hem de bu sistemin gerektirdiği koşullara uymayacaksınız. Böyle bir şey

olmaz bir kere. Sistemden çıkarsınız, kapitalist ve emperyalist sistemden çıkarsınız, ondan sonra teknoloji transferine ilişkin bir takım yanlışlıkları düzeltirsiniz.

Ama hem sistemde kalacaksınız, hem de bu sistemin yarattığı koşullara uymayacaksınız. Böyle birşey olmaz. Nedir bu sistemin yarattığı koşullar?. Bu sistem içinde gelişmiş sanayileşmiş ülkeler var, yine bu sistemin içinde az gelişmiş ülkeler var Türkiye gibi. Bunlar arasında bir iş bölümü var.

Sanayileşmiş ülkeler yatırım mallarını üretecekler, Ay'a falan gidecekler, o yönde çalışmalarını yapacaklar, siz de onlardan arta kalan işleri yapacaksınız. Yani pamuk ipliği üreteceksiniz, gömlek falan üreteceksiniz, böyle rakı, makı, bunları yapacaksınız, onlar bunları yaptığı zaman siz yapmıyacaksınız : onlar bıraktığı zaman siz yapacaksınız. Şimdi bu iş bölümü içinde sizin zaten onların düzeyine sanayileşme açısından erişmeniz söz konusu değildir. Eğer erişmeniz söz konusu olursa o zaman iş bölümü ortadan kalkacak, dolayısıyla sistem büyük bir yara alacaktır. Bu iş bölümünün dayattığı bir teknoloji var : Orada da pamuk ipliği üretilebilir, orada da sizin ürettiğiniz şeyler üretilebilir. Ama orada kullanılan teknoloji sizde kullanılan teknolojiden mutlaka ileri olmalıdır. İş bölümü bunu gerektirmektedir.

Şimdi nasıl olur? Siz aynı teknolojiyi kullanıp pamuk ipliği üreteceksiniz, o adam aynı teknolojiyi kullanıp pamuk ipliği üretecek, ve siz o kullandığınız teknolojiyi o adamdan almış olacaksınız. Siz o zaman bu sistem içinde biribiriyle rekabet eden ülke durumuna gelirsiniz. Halbuki sistem bunu istemiyor. Sistem bir takım ülkelerin sömürülmesini gerekli kılıyor. Dolayısıyla, siz bu sistemin içinde kaldıkça geri bir teknoloji düzeyinde kalmaya ve sanayileşememeye mahkumsunuz demektir.

Bu bağımlılık mekanizması nasıl işliyor? Teknolojik bağımlılık mekanizması nasıl işliyor? Sayın IŞIL'da belirttiler. Lisanslar var, patentler var ve bunlar yabancı sermaye yatırımları yoluyla işliyor. Veyahut yatırımın dışında anlaşmalar oluyor, bu teknolojiler geliyor. Şimdi bakın, iyi teknoloji falan alalım diyorsunuz? Ne üretiyorsunuz ki iyi teknoloji alacaksınız?

Aldığınız teknolojiyle şunları üretmişsiniz. Omo, İpana, Persil, Tursil Kutularının altında yazar hepsinin, bilmem ne lisansıyla üretilmiştir diye. Şimdi bunun ileri teknolojisini falan alıpta ne yapacaksınız? Omu mu üreteceksiniz? Yani, ilk önce bu soruna bir çözüm

bulmak lazımdır. Ne demiştik? Teknoloji üretim biçimiyle yakından ilgili bir konudur. Siz yatırım malları üreteceksiniz ki ileri teknoloji kullanma olanaklarınız olacak, ileri teknolojiyi de bu süreç içinde yavaş yavaş kendiniz üretmeye başlıyacaksınız. Bir de teknik hizmet ithali sorunu var. O da çok önemli, bu teknolojik bağımlılık mekanizması içinde. Bu da yine krediler ve yabancı sermaye yatırımları yoluyla Türkiye'ye geliyor.

Kredi alıyorsunuz, şart koşuluyor. Deniliyor ki teknisyeni kredi aldığın ülkeden getireceksin, şu kadar maaşla istihdam edeceksin falan.... 1963 - 1970 yılları arasında dışarıya 6,5 milyar Türk lirası transfer edilmiş teknik hizmet ithali için. Şimdi bütün bunlardan sonra şurada bir kısır döngü ile karşılaşıyorsunuz. Tabii ki varsayımınız bu sistemdir. Türkiye kapitalist bir ülke ve Türkiye emperyalist - kapitalist sistem içinde yer alan bir ülke. Bunu varsayım olarak kabul ettiğimizde şöyle bir kısır döngü ile karşılaşıyorsunuz. Oda şu : Dışa bağımlısınız, dışa bağımlı olduğunuz için sanayileşemiyorsunuz, sanayileşemediğiniz için teknolojik bakımdan gerisiniz, teknolojik bakımdan geri olduğunuz için teknoloji transfer ediyorsunuz, teknoloji transfer ettiğiniz için geri teknoloji alıyorsunuz, teknolojik bakımdan geri kalıyorsunuz, teknolojik bakımdan geri kaldığınız için sanayileşemiyorsunuz, sanayileşemediğiniz için de yine dışa bağımlı oluyorsunuz.

Bugün böylece Türkiye bir kısır döngü ile karşı karşıya ve teknoloji transferi konusu da bu kısır döngünün en önemli halkalarından birisidir. Benim bu konudaki görüşlerim böyle. Şimdi sayın IŞIL teknolojiyi veren ülkeler kayıtlamalar getiriyor dediler. Hakikaten öyle. Bende bundan bir kaç yıl önce bir kamu görevlisiydim. Gittik Sanayi Bakanlığında bu patent, lisans anlaşmalarını falan tetkik ettik. Hakikaten sayın IŞIL'ın belirttiği gibi açık hükümler var. Şu kadardan fazla ihracat yapılamaz. Şu ülkelere ihracat yapılamaz, üretim kapasitesi şu olmasına rağmen üretim kapasitesinin şu yıl içinde ancak yüzde şu kadarı kullanılabilir gibi üretme diyor.» Bunun gibi bir sürü kısıtlamalar koyulmuş. Yalnız ben sayın IŞIL'ın strateji konusunda söylediklerine bir noktada katılmıyorum; tabii doğru şeyler söyledi kendisi, yalnız şu noktayı gözden uzak tutmaması gerektiği inancındayım.

Şimdi örneğin dediki, öyle bir strateji kullanmak lazımki, teknoloji transferi, imalat sanayine dönük olsun, ihracatı artırıcı olsun, insanımız yönetiminde egemen duruma gelsin. Yani sonunda işi idari mekanizmaya getirdi. Şimdi idari mekanizma iyi olsa ne olur, ol-

masa ne olur. Bunları nasıl gerçekleştirirsiniz? Bunları gerçekleştirmek için, yani bunlar tek başına alındığı zaman gerçekleştirilmesi imkansız soyut öneriler, çünkü kapitalist olmaya devam ettikçe, bu sistem içinde yer almaya devam ettikçe bunları yapamazsınız. Yapmaya kalktığınızda düzeni falan değiştirme yoluna gidiyorsunuz demektir. O zamanda başka birşeydir.

Ama siz hem kapitalist yoldan kalkınalım, hem ben bu ülkelerle ilişkilerimi devam ettireceğim hem de teknoloji transferi imalat sanayiine dönük olsun diyeceksiniz. İhracatı artırıcı olsun, insanımız yönetimde egemen olsun. Bunlar olmaz. Bunlar birbirleriyle bağdaşmayan şeylerdir.

Ancak sayın IŞIL'ın önerileri karşı bir düzende yerine getirilmesi mümkün olan önerilerdir. Bu düzende Sosyalizm, Sosyalizm'den başka teknoloji sorununa çözüm getirecek, bu soruna da çözüm getirecek başka bir düzen söz konusu değildir.

Şimdi sayın KÜÇÜK'ün söylediği birkaç şeye değinmek istiyorum. Şimdi Türkiye gibi bir ülkede teknoloji üretilemez dedi, teknoloji transfer edilmelidir dedi. Gerçekten bugün Türkiye'de teknoloji üretmek demin söylediğim sebeplerden dolayı söz konusu değildir. Ama acaba başka bir sistem olsa Türkiye'de teknoloji üretilemez mi? Ben bunu merak ediyorum. Sayın KÜÇÜK'ten, rica edeceğim ve bir kaç örnek vermek istiyorum. Bakın şöyle olaylar gördük ve sayın KÜÇÜK acaba onlara ne der merak ediyorum.

Ben yine kamu görevlisi iken bir ihracat pazar araştırmasına girdim. Türkiye'de PTT'nin bir santral fabrikası var. Bu fabrika Northern Electric lisansıyla bu üretimi gerçekleştiriyor. İhracat söz konusu değil. Fakat orada Türk teknisyenler var. Dediler ki, «Aslında biz kapasite bakımından ürettiğimizi ihraç edebilecek durumdayız. Ayrıca kendimiz burada bu lisansın dışında bir teknoloji uygulayarak maliyetlerin % 30 daha düşük olduğu bir telefon santral tipi ürettik. Bunu ihraç edebiliriz. Fakat PTT Genel Müdürlüğü bize emir verdi dediki, bu fabrikaya Northern Electric lisansıyla çalışmak mecburiyetindedir, bunun dışında siz öyle kalkıp da teknoloji uygulayıp kendi başınıza birşeyler yapmayın ve biz bu üretimi durdurduk».

Şimdi bunun gibi olgularda var. Yani bunun gibi kısıtlamalar da var. Türkiye'de birşeyler yapılıyor, yani yeni teknolojiler, maliyeti düşürecek verimliliği artıracak teknolojiler üretilebiliyor. Bunun

bir kaç misali var. Fakat yine bunlar içinde bulunduğumuz mekanizma tarafından istenilmeyen ve beğenilmeyen şeyler.

Bu konuda acaba sayın KÜÇÜK ne der, ve sayın KARABABA ne der, kendisi bir teknik elemanımız ve teknik elemanlarımız hep Türkiye'de teknoloji üretilebilir diye söylerler. Acaba kendisi ne der, ben bunları merak ediyorum. Benim şimdilik söyleyeceklerim bu kadar. Eğer bir sorunuz varsa cevaplandırırım.

Başkan : Teşekkür ederim. Şimdi söz sayın KÜÇÜK'ün.

Yalçın KÜÇÜK : Sadece geniş salonlarda değil böyle dar salonlarda da benim söylediğim sözlerin çoğu, işitilmez. Fakat halkımız gayet yetenekli ve iyimser, işitmediği ve anlamadığı sözlerin çoğuna da ilginç der. Şimdi biraz daha bağırarak konuşmaya çalışacağım. Bir çok şey soruldu, bu sistemin içinde görebildiğim kadarıyla anlatmaya çalışacağım. Bir tanesi gayet açık. Ortaya çıkan durumda biz teknoloji ithal ediyoruz. Aynı zamanda geri teknoloji ithal ediyoruz. Bunu Aydın KÖYMEN rakkamlar vererek söyledi. Gittikçe de ortalama olarak geri teknoloji ithal ediyoruz. Son 25 yıl, Türkiye'de imalat sanayiinde ve genel olarak sanayileşmede oldukça boyutlu adımların atıldığı yıllar oldu. Fakat elimizdeki Devlet İstatistik Enstitüsünün rakkamlarına göre 1950 sanayi sayımı ile 1970'lerde yapılan son sanayi sayımı arasında geçen 20 yılda 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde, çalışan işçi başına kullanılan elektrik enerji miktarının çok az değiştiğini veya değişmediğini görüyoruz.

Demek ki, 20 yıl içinde çalışan başına elektrik enerjisi ortalama olarak Türkiye'de değişmiyor. Veya çok az değişiyor. Bunun anlamı, çok basitçe, Türkiye'de son 20 yıl içinde önemli bir teknolojik ilerleme olmadığıdır. Çünkü teknolojik ilerleme dediğimiz olayını bir yere oturtmamız gerekirse bunu kullanılan enerjiye bağlamamız lazım.

Birçok örnek verildi. Aslında biz teknoloji ithal ederken zaman zaman teknoloji de ithal etmiyoruz. Madde ithal ediyoruz, isim ithal ediyoruz, Pepsi - Cola'yı yapmak için, Coca - Cola'yı yapmak için bir deha olmaya lüzum yok. Burada teknoloji ithalatı değil bir marka ithalatı söz konusu.

Erhan Bey, sıralamada en sonuna koydu ama, kesinlikle yabancı sermayeye karşıyım. Erhan Bey yabancı sermayeyi önerdi anlamında söylemiyorum. Ama sıralamanın en sonunda da olması eğer bugün yaptığımız tartışmayla bağdaştıracak olursak buna çok ge-

rekli görünmüyor. Çünkü yabancı sermaye ile ileri teknoloji gelmiyor, örnekleri var. İleri teknolojiyi iyi teknoloji getirmek içinde yabancı sermayeye gerek yok.

Türkiye'deki devrimci pratik içinde bazı kavramlar rakamlaştı. 141 - 142 gibi. Buna benzer bir de % 49, % 51 tartışması oldu. Yabancı sremaye gelsin ama, % 49'u onlarda olsun % 51'i bizde olsun. Bunun hiç bir anlamı yok. Erhan bey örneklerini verdi. Yabancı sermaye için, Habeşistana giderken % 100 alıyor, gelişmiş ülkelere daha düşük oranla gidiyor, dediler. Doğrudur. Çünkü sanayileşme geliştiği müddetçe çok çeşitli işletmeler olur. İşletmelerde çok çeşitli olduğu zaman bir işletmeyi kontrol etmek için % 51'e ihtiyaç yok.

Bugün Standard Oil of the Jersey'in en büyük hissesinin payı bir yüzde 10 çevresinde. Hepinizin bildiği gibi ITT denilen, Şili'deki oyunları yapan dev şirkette en büyük hisse sahibinin payı % 5 - 6 dan fazla değil. Türkiye'de de başlıyor. Şimdi Türkiye'de en büyük sermaye gruplarından bir tanesi Türkiye'nin en büyük bankalarından bir tanesinin % 30 hisse senedini elinde topladığı zaman bankayı kontrol edebiliyor. % 51'e lüzum yok. Sanayi ve ekonomi geliştiği müddetçe kendi içinde % 51'i almadan da bunu kontrol edebiliyorsunuz. Onlar o yüzden daha dikkatli giriyorlar. Japonlar şimdi yabancı sermayede hiç bir yerde % 50 istemiyor. % 20 ile de girebiliyor.

Şimdi Köymen'in gayet güzel açıkladığı gibi kapitalist sistemin içinde çeşitli işletmeler var. Ancak bu işletmelerin ötesinde bir bütünlük var, Kapitalizm demek, sanayileşme demek; sistemin bir ölçüde kenetlenmesi demek, Organik olarak ve ekonomik olarak. Bu hale geldiği zaman, % 20 ile, 15 ile, hatta lisansla bile bir işletme kontrol edilebiliyor.

Kapitalistleşme sürecinin gelişmesinin ötesinde bir teknoloji ürettiğiniz takdirde başkasına hizmet ediyorsunuz. Ama KÖYMEN'in verdiği örnekler, PTT örneği var.. Bunlar çok büyük olaylar değil. Mutlaka olur ve bunların yapılması da gerekli. Bunlarla birikim olacak. Fakat asıl birikim, makina yapan sanayide olmak zorunda. Çünkü teknoloji yaratmanın motoru, makina yapan sanayi.

Bunun adaptasyonu uyarlanması ve küçük küçük katkılarla verimi artırmak her zaman yapılır. Bütün sosyalist ülkelerde bugünde yapılıyor. Ama demir çelikte, otomotiv sanayi ve benzeri sanayilerde en ileri teknolojik düzeye gelinceye kadar herhangi bir teknoloji

üretme çabası olmuyor. Burada bir nokta daha var, bununla bağımlı. Erhan bey haklı olarak üzerinde durdu, anahtar teslimi denilen hikaye. Yalnız bunda da önemli bir olayı gözönüne almak lazım. Anahtar teslimi dediğimiz olay bugün Türkiye'ye girmiştir. Hem de özel sektöre girmiştir.

Bu gün Türkiye'de kapitalistleşme süreci içinde ve özel sektör içindeki tekelleşme aşamasında anahtar teslimi işler yapılıyor. Bugün Türkiye'de özel sektör, 600 - 700 milyon liralık bir tesisi anahtar teslimi olarak kurabiliyor. Ama nasıl kuruyor? Bütün bunlara yabancı sermaye ile işbirliği ile giriyor. Onunla beraber, onun teknolojisini kullanarak. Bir anlamda teknoloji transfer ediyor. Bu nerede kalıyor? Özel sektörde kalıyor.

Bugün belli başlı yapım kollarında özel sektör kamu kesiminden çok daha fazla teknoloji birikimini sağlayacak düzeye geldi. Bu da sistemin bir sonucu. Ben şöyle özetleyeceğim, Türkiye'de, çok genel olarak söylemek gerekirse, düzeni değiştirmediğiniz takdirde bu sorunun çözümüne ulaşmanız imkansız.

Başkan : Şimdi tartışmaya dinleyicileri de katalım. Soru sormak isteyen, yahut görüş belirtmek isteyen arkadaşlarımız var mı?

DİNLEYİCİ — Dediniz ki Sovyetler Birliği'nde 1955'lere kadar dışardan teknoloji alıyordu. Bu zamana kadar bilimsel araştırmalar yapılıyormuydu? Biz yaparmıyız, yapamazmıyız? Aslında bunun çözümü bizim bilimimize dayanıyor. Bizim bilimimiz varsa yaparız, ileri bir düzende yapabiliriz. Benim asıl sormak istediğim o değil. Benim asıl sormak istediğim, tarihini pek hatırlıyamıyacağım. Rusya'dan sanayileşmemizle ilgili bir heyet geliyor ve bu heyet galiba Celal Bayar'a, ya da mali işlere bakan başka birine, tüketim sanayi kurulmasını, yani bugün Türkiye'de yapılanı tavsiye ediyor. Neden acaba?

Yalçın KÜÇÜK : 1930'larda, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye ne önerdiğini bilmiyorum. Yalnız 1932 yılında Türkiye'de bir sanayileşme planı var. Burada tüketim araçları sanayiine öncelik ve ağırlık verildi. Dünya bunalımı içinde Türkiye, tüketim araçlarına öncelik tanıyor. 1930'ların bunalımında böyle bir olay var. Fakat aynı zamanda biliyorsunuz, ikinci 5 yıllık planla birlikte Türkiye de ağır sanayi kurulmaya çalışıldı.

Türkiye'ye ne önerdiğinin ötesinde bir nokta açık. Bütün sosyalist ülkeler sanayileşme sürecine ağır sanayi denilen makina sanayini kurarak girdiler, bununla başladılar. Ben burasını fazla tartışmam.

Çünkü şu anda fazla önemli değil. Fakat daha önemli olan asıl sorun şu : Bugün Sovyetler Birliğinde 10 milyon ton kapasiteli demir çelik üretilirken Türkiye'de 2 veya 4 milyon tonluk tesisler, Sovyet yardımı ile kuruluyor.

Aydın KÖYMEN : Benim sayın konuşmacılara cevaplandırmaları için yönelttiğim ve aynı zamanda kendi konuşmamda da tereddüt doğuran bir sorun var. Şimdi ilk önce bilimsel araştırmamı yapacağız teknoloji için, yoksa bunlar sonradan mı olacak, üretim biçiminin gelişmesiyle mi olacak. Aslında bu konuda bir şüphe var. Bu bilimsel bir sorun, acaba araştırma geliştirme çalışmaları mı teknolojik gelişmeyi yaratacaktır, yoksa teknolojik gelişme üretim biçimimizin doğal bir sonucumudur? Böyle bir ikilem her zaman mevcut ve böyle bir soru hep soruluyor zaten...

DİNLEYİCİ : Yalçın bey konuşmalarında bugünkü düzen içinde Türkiye'de bir teknoloji transferinin gereğine değindi : daha sonra ise Erhan bey Türkiye'de bir teknoloji üretimin gereğine, akabinde Türkiye'de teknoloji transferine ve bunun bir sıralamasını yaptı, en sonunda da yabancı sermayeyi kattı. Yalçın bey bu görüşe katılırmıydı acaba? Sadece yabancı sermayeye itirazları oldu? Yani eğer bugünkü mevcut düzen içinde teknoloji transferi olacaksa bu şekildemi olacaktır?

Yalçın KÜÇÜK : Şu noktayı tekrarlıyayım. Bugünkü düzen içinde bir teknoloji transferi zaten oluyor. Bu düzen devam ettiği müddetçe durdurmanıza imkan yok. Bu oluyor. Benim itiraz ettiğim nokta şuydu. Yabancı sermayenin Türkiye gibi ülkelere sokuluşunda bir kaç tane gerekçe vardır. Planlar derki, ileri teknoloji getirdiği için yabancı sermaye girecektir. Bunu bu şekilde söylemiyor. Yabancı sermaye ileri teknoloji getirdiği ölçüde Türkiye'ye girecektir diyor. Bunun arkasında yatan, yabancı sermaye ileri teknoloji getirirse Türkiye'ye girecektir : bir de ihracat yaparsa, ondan sonra finansman Türkiye'nin tasarruf açığını kapatacak bu yüzden. Yani 3 tane açık kapı bıraktı teorik olarak. Pratikte açık kapıların sayısı artıyor.

Fakat yabancı sermayeler bütün bu gerekçelere rağmen Türkiye'ye ileri teknolojiyi getirmiyor. Örnekleri ortada. İşte deterjan sanayiinde otomotiv sanayiinde var. İkinci nokta, ileri teknolojiyi ithal etmek için yabancı sermayeye lüzum yok. Yabancı sermayesiz de ileri teknoloji ithal edilebilir. Bu düzen içinde edilebilirmi, edilemezmi o ayrı. Ama örnekleri var. Petro - Kimya tesisleri en ileri

teknolojilerden bir tanesi. Yapısı itibariyle Petro - Kimya biraz daha ileri bir teknoloji.

DİNLEYİCİ : Sayın Küçük teknoloji transferinin sanayileşmede kesinlikle yeralması için, devletçe dış ticaretin devletleştirilmesinin gereğini söyledi. Ben bu devletçiliği hangi anlamda söylediğini öğrenmek istiyorum. Çünkü Türkiye'de önemli bir devletçilik uygulanıyor.

1923 den buyana ancak devlet sınıfsal çıkarlar, daha doğru deyimiyle kapitalizmin aksayan yönlerini kapatmak amacıyla müdahale yapıyor. Sizin devletçilikle sizin görüşünüz ne idi?

Yalçın KÜÇÜK : Nerde böyle bir toplantıya katılsam bu soru karşıma çıkıyor. Bu sorunun müsaade ederseniz tarihçesini anlatayım. Bizim Türkiye'mizde 1960 dan sonra daha etkinlik kazanan ilerici pratikte, hep devletçilik savunuldu. Devlet işletmesi özel sektörden daha iyidir. Her ne kadar çok devlet işletmesi kurarsanız o kadar daha iyi olacak, dendi. Hatta bu pratik içinde Türkiye'de ki devlet işletmelerini bir sosyalist düzenin nüvesi şeklinde değerlendirenler de oldu. Bu bir nokta. Bilinçlenme düzeyimiz ve bazı düşüncelerimiz, Türkiye'nin gelişmesinden de hızlı. Şimdi yeni bir bilinçlenme düzeyine ulaşıldı. Devlet işletmelerinin de kapitalist sistemin sömürü sisteminin içinde bir yeri olduğu anlaşıldı.

Onu anladıktan sonra hemen devlet işletmelerinin karşısına geçildi. Bugün Makina Kimya ile Koç'un veya Sabancı'nın tesisi arasında hiçbir ayırım yapılmıyor. Siz böyle yapmıyorsunuz demiyorum, ama genel olarak böyle. Bence böyle bir ayırım yapmak gerek. Devlet işletmesi genel mekanizma içinde yine kapitalist sermayenin sömürü düzeninin devamını sağlar, fakat bunu bir ölçüde sınırlar. İkincisi, bundan daha önemlisi, özel tekellerin siyasal egemenliğini sınırlar. Bu bence çok önemli. Eğer demokratikleşme istiyorsak, bunun bir aşaması, tekellerin siyasal ve ekonomik egemenliğini kırmaktır. Bu ekonomik egemenliği kırmada, ekonomik sömürü mekanizması içinde ne kadar çok özel tekellerin yararına olursa olsun, devlet işletmelerine düşen bir yer var.

Uzatmadan, hemen dış ticarete geçtiğimiz zaman, eğer bir nebze bütün akışı kontrol altına almak gerekiyorsa mutlaka dış ticaretin devletleştirilmesi gerekir. Bütün bu teknoloji transferinden dolayı dışarıya akan kaynakların durdurulması için. Ama buna ilave edeceğimiz bir nokta şudur : Bu düzen olduğu gibi devam ettiği müd-

detçe herhangi bir iktidarın dış ticareti devletleştirmesi, çok küçük bir olasılıktır.

DİNLEYİCİ : Türkiye'deki sanayinin özelliklerinden bahsedilirken iç pazara yönelik geri teknoloji kullanıldığı söylendi. Acaba bu yapıya bugünkü düzen içinde gümrük vergileri değiştirilmesinin tepkileri çok çeşitli midir?

Erhan IŞIL : Böyle bir toplantıda meseleyi sadece önemli yahut önemli görünen yönleriyle ele almaya çalıştık. Bütün yönleriyle ele almaya olanak yok. Bu ayrı bir çalışmayı gerektiriyor. Gümrük tarifesi bu toplantı için hazırlanırken benim aklıma geldi. Aslında az bildiğimiz bir konu değil. Belli bir disiplin içinde belli bir çerçeve içinde tutmak amacıyla birde bu fikrimden vazgeçtim. Bildiğinz gibi gümrük tarifesi ileri memleketlerde hammadde veya hammaddeler kategorisinde 0/0 raddesindedir. Mamul olma derecesi büyüdükçe tarifenin yükseltilmesi istikametindedir. Maalesef Türk tarifesi böyle değildir. Türk tarifesinde o kadar büyük çarpıklıklar vardır ki bir genelleme yapmaya izin verirseniz, hammaddelerde Türk tarifesinde yüksek, mamul olma derecesi kategori büyüdükçe düşük oluyor.

Böyle bir tarife ile (tarifeye bir çok yazar dış ticaret politikasının aracı diye bakar ki bu doğrudur). Böyle bir tarifeyle özlediğimiz sanayileşme olmaz, tarifenin katkısı küçük değildir. Daha büyüktür. Gerçekleşmesi olanaksızdı zaten. Tasavvur buyurun, siz emeğinizi enerjinizi, doğal kaynaklarınızı seferber ediyorsunuz, bilginizi seferber ediyorsunuz ve gümrük tarifesi kalkıp size diyor ki, «Olabilir ama Avrupa'dan getirdiğiniz zaman daha ucuz vergilendirmek istiyorum.» Demir - çelik çok tipik bir örnektir .Konuyu yaymak istemiyorum. Aynı şekilde gördük. Tarifenin çarpıklığı yetmiyormuş gibi, bir de gümrükleri sıfıra indiriyor, yıllarca. Böyle bir ortamda beni hoşgörün, sanayileşmemizin gümrük tarifemiden ötürü olumsuz etkilenmemiş olmasına imkan yok. Açık bir şekilde etkileniyor. Bunu eski tesislere de götürmek mümkündür, Entegre sanayilere, büyük ölçekli sanayilere döndüğümüz zaman vergi bir Demokles kılıcı gibi ezmeye başlamıştır. Demokles kılıcı hiç değilse asılı idi, bu bayağı ezdi.

Bunlar tabii politikadaki tutarsızlıklarımızın, bilgisizliklerimizin veya dürüst olmayan insanlarımızın bize hediyeleridir. Teşekkür ederim.

Yalçın KÜÇÜK : Ben size bir sual sorayım, hangi gümrükten bahsediyorsunuz? Bunu böyle sorayım da, iyice anlaşılsın. Çünkü çalışırken üzerinde bir takım oranlar çıkarttım. Cephe hükümetinin maliye bakanının 1976 yılı bütçe konuşmasındaki tablolarda verildi. 1975 yılında gümrük vergisi tahsilatı 4 milyar 650 milyon lira bekleniyor. 1976 da 6,5 milyar. Gümrük ithalatlar alınıyor, ve 1975 yılı ithalatı 5,5 milyar lira olacak, 5 milyar derseniz bu 80 milyar TL. sı olacak. Dolayısıyla 4,5 milyar dolar gümrük alıyorsunuz. Dolayısıyla Türkiye'de iktisatçılar zaman zaman ortalamalara bakarlar, gümrük oranı % 4 - % 5 düzeyinde.

Türkiye bugün, gümrük alınmayan bir ülke haline gelmiştir. Fiili gümrük oranı, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın uyguladıkları ortalama oranın çok defa altına düşmüştür. Gümrük pek o kadar önemli değil. Başka kontrol mekanizmaları var. O ayrı bir konu. Yani gümrüğün ötesinde, kotalardan oluşan ve bir de Türkiye'de ithalatın büyük ölçüde hammadde olmasından doğan bir takım başka duvarlar var. Ama gümrük artık Türkiye'de bir duvar olmaktan çıkmıştır.

— Bu ithal ikamesi politikasının buna bir etkisi olmuşmudur, olmamışmıdır? Merak ettinizmi?

DİNLEYİCİ : Sayın IŞIL ülkeleri teknoloji transfer etmelerine göre ve bunun üzerinde karar vermeye göre Birleşik Milletler istatistiklerine göre sıralamaya soktu ve Türkiye'nin de teknoloji transferinde karar verme durumunda olduğunu ve birinci grupta olduğunu söyledi. Halbuki benim bildiğim kadarıyla kapitalist - emperyalist düzende insiyatifin kesinlikle dışımızda olacağı. Sayın IŞIL bunu söylediğine göre bunun böyle olduğunu neye dayanarak söylüyor. Yani teknoloji transferinde karar vermede insiyatifin elimizde olduğunu.

Erhan IŞIL : Kendimi yanlış ifade etmiştim, bundan dolayı özür dilerim. Karar verme yetkisine veya sahip olduğumuz anlamında bir beyanda bulunmadım. Benim arzum şu oldu, memleketlerin çeşitli teknik düzeyleri itibariyle tasnif edildiklerini, bu tasnif içerisinde birinci grup ki en iyi durumda olan grup, bunun çinde Türkiye'nin yer aldığını söyledim. Şimdi biraz ayrıntıya gireyim birkaç cümle ile, Türkiye şu teknolojiyi transfer etmek istiyorum dediği zaman edebilir anlamında değil, çünkü bir evvelki konuşmamda da değindim, bu pazar zannettiğimizden çok daha tekelci bir pazar. Monopolistik bir pazar. Bu nedenle şu saat kayışını imal etmek için teknolojiyi ithal etmek istiyorum dediğiniz zaman edemeyebilirsi-

niz, insiyatifiniz yoktur. Çok uluslu şirketler, bu saat kayışının sizin tarafınızdan üretimi için gerekli teknolojiyi kendi çıkarlarının doğrultusunda olursa verirler, bu anlamda insiyatiften bahsettim.
DİNLEYİCİ : Türkiye teknolojiyi kuracak gücü parasal yönden mi bulamıyor yoksa, teknik yönden mi? Sayın konuşmacılar bunu biraz açıklığa kavuştururlarsa memnun olacağım.

Aydın KÖYMEN : Şimdi yatırım malları üretiminin yani üretim araçları üretiminin gerçekleştirilememesi teknolojik gerilikten değil. Yani teknolojik bakımdan geriyiz, onun için biz bunları üretemiyoruz. Yok böyle bir şey. Sayın KÜÇÜK'ün de belirttiği gibi teknoloji ithalatı mümkün, teknolojiyi ithal ederseniz üretim araçlarını yatırım malları üretebilirsiniz. Fakat, Türkiye'nin böyle bir tercih yaptığını gösteren ciddi veriler yoktur. Çünkü Türkiye'nin böyle bir tercih yapabilmesi, böyle bir tercihin yapılabilmesi için herşeyden önce dışa bağımlılıktan kurtulması gerekiyor.

Ancak bu gerçekleştirildiği takdirde böyle bir tercih söz konusu oluyor, geçerlilik kazanıyor. Yoksa deminde anlattığım gibi hem kapitalist yoldan kalkınacağız diyorsunuz, hem yabancı sermayeye prim veriyorsunuz ve bununla birlikte onun yarattığı koşulları kabul ediyorsunuz, hemde yatırım malları üretemiyoruz diye şikayet ediyorsunuz. Bu sistem içinde Türkiye'nin böyle bir sorunu yok. Üretim araçlarının üretilebilmesi için biraz evvelde ifade ettiğim gibi düzenin değişmesi lazım. Bu düzen değiştiği zaman Türkiye'nin bu yöndeki tercihi bir anlam kazanacaktır, bir geçerlilik kazanacaktır.

DİNLEYİCİ : Aydın bey ülkeler arası işbirliğinden söz ettiler. Dünya ekonomisini bir bütün olarak alırsak, ileri teknoloji kullanan ülkelerin sürekli olarak dışarıya geri teknoloji ihraç etmişler, hiç bir zaman kendi kullandığı teknolojiyi ihraç etmiyecektir. Böyle bir durumda sosyalizm ne gibi bir...

Aydın KÖYMEN : Şimdi ben bu soruya sayın IŞIL'ın teknoloji transferi konusunda izlenecek stratejiyi açıklarken belirttiği ilkeleri ele alarak başlıyacağım. Sayın IŞIL şunları söyledi : Teknoloji imalat sanayiine yönelmelidir, ihracatı artırıcı olmalıdır, insanımız yönetimde egemen durumda olmalıdır, İdari mekanizma bütün bu tedbirleri uygulayabilecek bir yeterliğe bir niteliği kavuşturulmalıdır.

Şimdi bunlar gerçekleştirildiği takdirde herhalde Türkiye'nin bugünkü biçimde teknoloji transfer etmesinden dolayı ortaya çıkan

sorun da bir ölçüde giderilecektir. Ben dedim ki bütün bunların uygulanması istenen arzulanan şeydir ve teknoloji transferinde uğradığımız zararı asgariye indirebilecek şeylerdir. Ancak bütün bunların uygulanması böyle bir sistem içinde söz konusu değildir.

Çünkü sistemin kendisi bizatihi bunların uygulanmasını istememektedir. Ancak başka bir düzene geçildiğinde bu tedbirleri uygulama olasılığı söz konusu olabilir. Bu tedbirleri teknoloji transferinden dolayı ortaya çıkan sorunları ve bu sorunları asgariye indirecek, zararları önleyecek tedbirler olarak görüyorsak, bu tedbirlerin uygulanabilmesi için bize düzen değişikliği, yani sosyalizm bir noktada bir ümit vermektedir. Bir olasılık sağlamaktadır. Bu birinci soru. Yine biraz evvel söylediğim gibi, teknoloji bilim ve tekniğin üretimde uygulanma biçimini gösteren ve sanayideki ilerleme ile birlikte gelişen bir unsurdur. Bir ülkedeki teknolojik birikim üretimin niteliği ile doğrudan doğruya ilgilidir. Şimdi üretimin niteliği nedir ve demin de bahsettiğim gibi Türkiye'nin tercihi nedir?

Türkiye tüketim malları üretmeyi tercih etmiştir. Böyle bir tercih yapmıştır. Türkiye ekonomisinin, Türkiye'de ekonomiye egemen olan güçlerin tercihi budur. Siz şimdi eğer düzeni değiştirebilirseniz, bu tercihi bir kenara atabilirsiniz. Ancak o zaman Türkiye sanayileşme yolunda, yani üretim malları üretme yolunda bir tercih yapma durumuyla karşı karşıya kalır. Bu tercihi yaptığınız zaman, buna başladığınız zaman bu yolda ilerlemenizle birlikte teknoloji üretimi konusuda sizin için söz konusu olacaktır.

Erhan IŞIL : Kalkınma, bir ulusun ekonomik ve sosyal açılardan daha yukarı değerlere doğru beraberce hareketi, beraberce yükselişidir. Ama bu anlaşılamadı uzun süre. Bilim adamları kendilerini ebedi gerçekleri araştırmakla görevlendirdiler. Üretim onlar için hakir bir şeydi. Bu dediğim 18., 19. yüzyıla kadarki olaydır. Aynı düşünüş, birçok gelişme yolundaki ülke için hala geçerli. «Bilim, bilim içindir.» Sözü hala doğru sanılıyor. Böyle değildir. Bilim, üretime, kalkınmaya, iktisadi büyümeye, askeri üstünlüğe ya da uzayın fethine katkıda bulunur. Katkının türünü, o ülkenin, o ulusun, ulusal tercihleri belli eder. Bu nedenle, bilim politikasının, bilim adamının, ulusal toplumun amaçları açısından görevleri ve sorumlulukları vardır. Bir örnek vereyim. Afrika'da Dakka üniversitesi yaklaşık 200 milyon dolara kuruldu. İlk verdiği doktora tezi ise VIII. Hanry'nin boşanmasının İngiltere Kilisesi üzerindeki etkileri konusunda idi. Böyle bir bilimsel araştırmanın o ülke halkına ne sağlayacağı ortadadır, açıktır. Yurdumuzda da, uygulamalı veya salt bi-

limsel araştırmanın, ulusal kalkınma hedeflerimizle uyumlu olması gerekir kanısındayım.

Aydın KÖYMEN : Konumuz teknoloji transferi ve sanayideki yeri. Sosyalizme geçilecektir ve geçilincede ağır sanayi kurularak bu mesele halledilecektir, bunu hiç kimse söyleyemez. Sosyalizm, böyle bir olanak yaratır, bu yönde tercih yapmanıza olanak sağlar. Belki belli bir zaman süreci içinde bu gerçekleştirilebilir, bu olanağı sağlar sosyalizm. Yoksa Mozambik'te şu olduğu zaman, falan yerde bu olduğu zaman, hemen o ülkelerde ağır sanayi kurulacaktır, tek sorun budur, bunu hiç bir kimse söyleyemez.

Başkan : Sayın Erhan IŞIL şimdiye kadar ortaya çıkan görüşlerin ve sorulan soruların ışığı altında katacağınız görüşler varsa açıklamanızı rica edeceğim.

Erhan IŞIL : Çok teşekkür ederim sayın başkan. Gayet kısa konuşmaya özen göstereceğim. Durum şu efendim. Ben dünyada teknoloji transferini tesbit edebildiğim kadar, karakteristik değerlerini burda konuklara sunmaya çalıştım. Şimdi teknoloji transferinde bugün yapısal bozukluklar, arzu edilmeyen çirkinlikler var. Bunların bir çözümü olarak ne gibi alternatifler aranır, strateji önerilerim hariç, ben bunun üzerinde durmadım. Bugünkü koşulları bir veri kabul ettim. Şimdi soruyu şu tarzda soruyorum kendime. Sosyalist planlar içinde bu sorunlar daha küçülürmü, veya çok daha küçülürmü? Sakıncaları azalırmı?

Gayet tabii azalır. Ancak ben bunu sosyalist bir açıdan meseleyi değerlendirmek şeklinde yapmamıştım. Ülkelerin kapitalist veya sosyalist olup olmamaları benim de sizlerin de kontrolumuzun dışında. Kendi karar verebilecekleri şeyler.

Benim katılmak istediğim hususlar varmı şeklindeki sorunuza cevaben belirtmek isteyeceğim şey, kendimi tekrar dahi pahasına olsa, «Gayet tabii öyledir.» şeklindedir. Tüm sosyalist bir planlama içinde bu sakıncaların boyutları çok çok küçülür, kaynakların kullanımı çok daha optimum dengelere itilebilir. Bunu belirttikten sonra demir çeliğe ve bir kaç noktaya açıklık getirmek için çok kısa değineceğim. 3. demir çeliğin hikayesi, zannettiğimiz gibi yahut bizim gördüğümüz gibi, yahut bize gösterildiği gibi değil. Bunun içinde kapalı kapıların arkasında geçen bir takım hikâyelerin etkisi çok. Ben bir takım endüstri kollarını gayet iyi hatırlıyorum, karınca kararınca bunların kurulması için çaba gösterdiğimiz vakit, birçok kimsenin teşvikçi olduğunu gördüm. Yalnız ben saf bir kimse oldu-

ğum için, bu teşvikçilerin bu sanayilerle kurulsun diye değil, kurulmasın diye uğraştıklarını neden sonra öğrendim.

Elektronik sanayi bunun tipik bir örneğidir. İsterseniz örnekleri çoğaltabilirim fakat zamandan tasarruf edeceğim. İskenderundaki 3. demir çeliğin hikayesini belki biliyorsunuz. 400 bin tonla başladı bunun ne kadar büyük bir kötülük teşkil ettiğini merak ederim hala. Hiç ilgisiz bir takım insanların etkisiyle, zorlamaları ile bu demir çeliğin kapasitesi yılda 2 milyon tona ve sonra 4 milyon tona göre planlandı. Pekala, bu tür büyükçe bir kapasite niçin zamanında istenmedi veya düşünülmedi?

Amma bütün bu hikayeyi değerlendirirken İstanbul'da dönen ve yazılı olmayan başka hikayeleri de bilmek lazımdı. Özellikle İstanbul'da. Bunları neden sonra öğrendik.

Bir diğer noktada sayın KÜÇÜK'ten ayrılıyorum. Demir ve Çelik fabrikasının, bildiğim kadarına göre, kömür meselesi halledilmemiştir. Demir cevheri Hasan Çelebi oldu olacak inşallah diye gidiyor.

Fakat ayrıldığım nokta şu. Demir çelik yapımı için kömür ve demir cevherinde ille yerli tedarike mecbur değiliz. Bundan 25 yıl önce İtalya demir çelik yapacağım diye ortaya çıktığı zaman Avrupa ülkelerinin maskarası olmuştu. Ama kimin maskara olduğunu İtalyanlar ispat ettiler. Japonya'da demir cevherini ve kömürü Avusturalya'dan Pasifik Okyanusunu boydan boya geçerek gider, bildiğiniz olaylar. Buna rağmen dünyanın demir çelik otoritesidir. Demek oluyor ki bu işte teknolojik üstünlük önemli. 80 bin ton, 100 bin ton gros-tonluk gemilerin aborda olabileceği bir rıhtımınız varsa demir çelik fabrikasının prodüktivitesi ona göre oluyor. Başka bir deyimle demir cevheri Brezilya'dan getirilip İskenderun'da ekonomik olarak demir çelik yapılabilir. Meğerki yönetiminiz, kurallarınız ve teknik personeliniz o güçte olsun. Çinde bunun başka bir türlüsü denendi. Sayın KÜÇÜK işaret etti, başka bir arkadaşımız işaret etti, bir taraftan büyük ölçekli demir çeliği yaptılar, bir taraftan da binlerce küçük küçük fırında demir ürettiler. Bunların hepsi hesap meselesidir. Hangi açıdan bakarsak bakalım arkadaşlar bir çeşit hesap hatasındayız. Onu o türlü de yapmak mümkündür, bu türlü de yapmak mümkündür; birleşik olarak da yapmak mümkündür.

Aydın Beyefendinin işçi başına üretim rakkamlarında tabii ulusal rakkamlar olarak benim itiraz edebileceğim birşey yok. Yalnız bir

değişik görüş getirebilir miyim diye düşünüyorum. Zannederim işçi başına üretimden söz ettiler, Almanya'da Danimarka'da vs. Rakkamlar o memleketlerin sanayileşme paternine paralel olarak yüksek çıkar.

Türkiye'de de düşük çıkar, ama bunu teşebbüs seviyesine indirdiğiniz zaman durum aydınlaşıyor. Etüd ettiğim için bildiğimi sanıyorum. Bir bisiklet lastiği yapan fabrikada üretim nedir? 45 liraya satılan bir lastik. Buna karşılık elektrik motorları yapan bir fabrikada üretim nedir, 2000 liraya satılan bir motor. 300lira ile 7000 lira arasında. Gayet tabii aynı sayıda işçi ile çok daha değişik ölçekler elde ediyorsunuz. Eninde sonunda bisiklet ve motosiklet lastiği işi Türkiye'deki tüketime dönüktür. Ne kadar bisiklet sahibi vardır ona bakmanız lazım. Ama elektrik motoruna geldiğiniz zaman sanayileşmemiz, sorununu ortaya çıkarır. Çünkü bu makinelere dönüş kuvvetini veren bir yaratıktır. O da size Türkiye'nin sanayileşmesi, sanayileşmemesi veya mütevazi sanayileşmesi, yahut çarpık sanayileşmesi hakkında bir takım göstergeler veriyor.

Bu itibarla top yekün sanayi modeli üzerinde Aydın beyin söylediklerine katılıyorum. Ancak, sanayilerin yapısını teker teker incelediğimiz zaman daha değişik şeyler çıkabilecektir. Bu misalleri onun için verdim. Yabancı sermaye konusuna değindikten sonra benim sözlerim bitecek sayın başkan.

Bana yabancı sermaye taraftarlığı izafe edilmedi. Sayın KÜÇÜK debunu söylemedi zaten . Düşüncem de öyledir. Olaki bizim için memleketimiz için çok stratejik bir üretim dalında (böyle bir örnek bildiğimden değil) yani bilgi sayarları afaki bir misal olarak zikrettim. Yabancı sermaye olmadan biz bu üretime giremiyoruz. Böyle bir dar boğaza, tıkanıklığa girersek o zaman listenin sonunda konuşulur. Bunun da faydaları ile sakıncaları bir çeşit maliyet - fayda analizi, bize ne yapmamız lazım geldiğini gösterir.

Azınlık noktasında bir incelik var. Yabancı sermayenin azınlıkta oluşu, % 49 da oluşu sorunu. Sayın KÜÇÜK'ün söylediklerine harfiyen katılıyorum. Şu manada ki, çok azınlıkta olmalarına rağmen, lisans anlaşmalarıyla yönetimde söz hakkı elde ediyorlar.

Memleketimizde incelediğim bir örnek, Teknoloji transferiyle uzaktan yakından ilgili olmaksızın garip bir durumu ortaya koydu. Bizim Ulusal Hava Yolu işletmemizde yakın zamana kadar bir başka hava yolunun satmış olduğu uçaklardan ötürü yönetim kurulu üyeliği vardı. Nerde teknoloji transferi? Uçaklar bize satılmış, fakat

yönetim kurulunda sandalye almışlar. Öyle bir durumki adam yatırımınızı, uçuş programımızı, her şeyimizi biliyor. Bilmek durumunda. Bütün raporlar eline geliyor. Dramatik bir misaldir kabul ediyorum. Ancak şu amaçla verdim. Lisans anlaşmalarına o tarzda hükümler monte edilir, edilmiştir (nitekim Birleşmiş Milletler bunu açık açık ortaya koydu). Çok uluslu şirket, sermayede azınlıkta olmasına rağmen kontrolu elinde tutmakta. Yönetimde etken. Ereğli demir çelikte böyle olmadı mı, hala öyle değil mi? Bunları önlemek lazımdır. Yoksa salt %49 yahut % 19 böyle orana gövenerek bir takım önemli yatırımlarımızı üretim dallarımızı dış alemin bir manada egemenliğine gayet tabii bırakamayız. Sözlerim bundan ibaret çok teşekkür ederim.

İhsan KARABABA : Teknik elemanlarımız kendi çabaları ile bilgilerini artırarak belirli bir düzeye erişmişlerdir. Ve çalışma alanlarından dolayı Türkiye'nin sanayileşmesinde çok etkin görevleri var. Bu nedenle de gerçekleri yakından görmek, tanımak olanaklarına sahipler. Bu onlara sanayileşme stratejisindeki aksaklıkları ve sömürüyü gösterdi. Daha detaya girerek sanayi dalları üzerine eğilmeye başladılar. Çalışma sahalarında olumlu örnekler vermeye başladılar; bunun somut örneklerini görüyoruz. Bunlardan dolayı teknoloji transferinde, Türkiye'nin sanayileşmesinde ve daha çok yerlerde söz sahibi olmak istiyorlar. Bu söz kendilerine verilmiyor. Bunun örnekleri var. Meselâ Azot Sanayiinde çok mükemmel bir teknoloji geliştirilmiştir. Diğer sanayiini kuran ülkeler bunu almak için yoğun çaba sarfediyorlar. Diyorlarki işe gelelim, yardımda bulunalım, parada istemiyoruz sizden, eleman gönderelim, azot sanayiini geliştirelim.

Bu teknolojik gelişmeyi alıp tekrar bize satmak amacındadırlar. Bu gelişmeden telaşladılar. Bunun dışında Makina konusunda bazı arkadaşlarımızın geliştirdiği teknikler vardır. Ankara'da çalışan arkadaşlarımız çok güzel makinalar geliştirdiler. Ayrıca grup çalışmaları var, başarılmıştır. Bunlardan biriket konusunda yapılan bir tanesi uygulanmak üzeredir. Eleştiriler var fakat başarılmıştır. Sonra fosfat zenginleştirilmesi geliştirilmiştir. Uranyum zenginleştirilmesi, «Sarı Pasta» bunlara örnek. Fakat bu geliştirilen teknolojilerin Türkiye'de kurulması veya üretime geçme olanağı varmı, yokmu, sayın konuşmacıların ortaya koyduğu gerçekler ve bu gün Türkiye'deki egemen güçler, bu tip sanayileşmeden çıkarlar uman kimseler, bunun komisyoncusudur, bilmem %kaç karı emeksiz kazananlar bir çok durumlarda önlenemiyen sahtekarlıklar; onun için

gelişen bu teknolojilerin uygulanma olanağı çok çok az oluyor. Bütün konuşmacılar bütün örnekleri verdiler. Bunun dışında birşey yoktur Türkiye'de.

Teknik elemanlar ülke sorunlarının çözümünde kenara itilmek isteniyorlar.

Daha değişik bir ortamda, bizim kanımız o ki; Türkiye kısa zamanda bu büyük sanayiler için yaratılan teknolojiler bütünüyle gerçekleşmese bile Türkiye'nin ihtiyacı olan sanayi dallarında başarılı uygulamalar yapabilecek durumdadırlar. Bunun örneklerini daha arttırmak istemiyorum.

KONFERANS

YAVUZ BAYÜLKEN

10 ARALIK 1975

İSTANBUL

TÜRKİYE'DE MOTOR SANAYİ ve GERÇEKLERİ

SANAYİ YAPISININ ANALİZİ

Özel olarak motor sanayiini incelemeden önce, ülkemizin ekonomik durumuna, sanayi sektörünün yapısına ve montajcılık niteliğine gözatmakta yarar olduğu kanısındayız. Motor sanayii, tüm sanayi sektörü içinde, sadece bir olgudur ve sanayileşme politikasının bütünü içinde ele alınmadıkça fazla bir anlam taşımamaktadır. Sanayiimizin bugünkü yapısı derinliğine analiz edilmedikçe, dışa bağlı olması durumu bilinmedikçe ve ana girdilerinin ithalata dayalı olduğu ortaya konulmadıkça, herhangi bir sanayii dalının oluşturulması, yada oluşturulmaması üzerinde tartışma yapmak yersiz olacaktır.

Şimdi ülkemiz ekonomisinin özellikle son yıllardaki gelişimine ve sanayi sektörünün ekonomideki yerine değinmek istiyoruz. 1975'lerde, Türkiye sanayileşme sürecine girmiş ve ekonomide tekelleşme eğilimleri hızlanmıştır. Gayri-safi milli hasıla içinde sanayi sektörünün payı giderek tarımı gerilerde bırakmakta, sınaî üretim hacmi geçmiş on yıla oranla büyük artışlar göstermektedir. Özellikle gıda ve tekstil alt sektörlerinde büyük ölçekli üretim birimleri kurulmakta, modern denebilecek teknolojiler büyük işletmelere girmekte ve 500'ün üstünde işçi çalıştıran fabrikalar, «atölye tipi» imalâthanelerin yerini almaktadır. Bütün bunlara koşut olarak, ülke çapındaki dev holdinglerin oluşumu tamamlanarak sanayi sektörünün çeşitli alt kesimlerinde «zincir üniteler» kurulmakta ve yerli tekellerin entegrasyonu ekonomiye damgasını vurmaktadır. Geçmişin kent yada taşra tüccarları, toprak sahipleri ve ithalâtçıları, çok uluslu şirketlerle ilişki kurarak, yada diğer dış tekellerle bütünleşerek, ya doğrudan yabancı sermaye ortaklığı içinde, veya patent, know-how lisans anlaşmaları yaparak tüketim mallarına dönük sanayii işletmeleri kurmaya yönelmektedirler.

İç ve dış tekellerin ortaklığı; sanayi ve ticaret kesimlerinin bütünleşmesi ile tüm ekonominin büyük çapta denetim altına alınması, üretim-dağıtım-tüketim üçlüsünün istenen biçimde oluşturulması olgusunu doğurmuştur. Dolayısıyla 1975'lerde Türkiye, çok uluslu

şirketlerin ve onlara bağlı yerli tekellerin ekonomik ve siyasal iktidara ağırlığını koyduğu ve ülkenin sosyo-politik gelişiminde söz sahibi olduğu bir dönemi yaşamaktadır.

Belirlenen sanayileşme olgusu bizi yanılgılara ve yanlış değerlendirmelere götürmemelidir. Ülkemiz, bir dizi teknolojik gelişmenin uygulamaya konduğu, elektronik, kimya ve makina imalât dallarında hızlı atılımların yapıldığı çağımızda, halâ tüketim malları ve ara mallar üretiminin sanayi sektöründe ağırlıkta olduğu ve yatırım malları üretiminde bir adım ileriye atamayan ülkelerden biri durumundadır. O halde sanayimizin tekel niteliklerini burada, zamanımızın darlığını bilerek ve ele alacağımız konuyu dağıtmadan kısaca vermeye çal şalım.

● Türkiye'de imalat sanayii içinde tüketim malları üretimi egemen durumdadır. 1960'dan bu yana sanayimizde yatırım mallarına dönük yapısal bir değişim olmamıştır. Bugün tüketim malları sanayii, toplam imalat sanayimizin % 52,3'ünü, ara mallar sanayii % 33,2'sini, yatırım malları ise sadece % 14,5'ini oluşturmaktadır. Böylece, çoğunlukla tüketim mallarına dönük bir sanayileşmenin varolması, geniş halk tabakalarını güçlerinin üstünde bir tüketime zorlamakta ve aynı zamanda bunun bedeli, hammadde girdisi ve yatırım malları ithalatının giderek artması ve dış ticaret açığının hızla büyümesi ile ödenmektedir.

● Sanayimizde «tekelleşme» başlamıştır. 1963'den, yani planlı devreden yola çıkarsak, son oniki yıl içinde dış tekellerle bütünleşme yolunda olan yerli işbirlikçiler dev holdingler ile ekonomiye egemen olma durumundadır. Çok uluslu şirketlerin denetimi ve karar mekanizması ile işleyen iç tekelleşme küçük ölçekli işletmeler aleyhine olan bir ekonomik büyümeyi ortaya çıkarmakta, imalat sanayii üretiminin % 70'i beş holding tarafından direkt, ya da dolaylı olarak denetlenmektedir. Ülkemizde mali kurumları da elinde bulunduran (İş Bankası, Akbank, Yapı ve Kredi Bankası, v.s. gibi) yerli tekelci sermaye kredi mekanizmasını kendi lehine işletmekte ve böylece ülkemizdeki çarpık sanayileşmeyi arzu ettiği biçimde yönlendirebilmektedir. 1963 yılında sanayi kredileri tüm kredilerin sadece % 18'i iken, 1974'de bu oran % 29'a yükselmiştir. Dağıtım hizmetlerinin de iç tekellerin elinde olduğu gözönüne alındığında; toplam kredilerin (1974 yılında) % 57'sinin kullanımı sadece bu alanlarda yoğunlaşmaktadır. Çalışan sınıflardan toplanan tasarruflar, onların sırtına bindirilecek yükleri artıran bir sanayileşmeyi körükleyen yerli tekelci sermayenin cebine aktarılmaktadır.

● Sanayimiz, finansman kaynakları, yatırımları, üretim hacmi ve dağıtım hizmetleri ile tamamen bağımlı niteliktedir. Çok uluslu tekellerin ülkemizdeki egemenliği giderek artan biçimde süregelmekte, 1975 yılı yabancı sermaye yatırımlarının sadece imalat sektöründeki payı % 25'in üstüne çıkmış bulunmaktadır. Bu oran 1964 yılında % 6,4 idi ve bu oniki yıllık gelişimin, uluslararası normların çok üstünde olduğu bilinmektedir. Bir başka veri ortaya koymak gerektiğinde, imalat sanayinde yabancı sermayenin toplamın % 45'ini, madencilikte ise % 93'ünü denetlediği bir gerçek olmaktadır. Çok uluslu tekeller 1974 yılında ülkeye getridikleri sermayenin % 139,5'ini kâr transferi olarak dışarıya götürmüşlerdir. Bu sadece madalyonun görünür yüzü olmaktadır. Sanayiimiz hammadmesi ve yatırım malları ithalatı ile de dışa bağımlı olduğundan, gayrı resmi kâr transferi milyarları bulmaktadır. Tüketim malları üreten sanayi tesislerinin hammaddeyi en az % 50 fazla fiatla ithal edebildikleri ve bu durumun ekonomimize çok pahalıya mal olduğu bilinmektedir. Sadece lastik sanayiinde bu yoldan yabancı sermaye 40 milyon lirayı dışarı çıkarmıştır. Yabancı sermaye egemenliğinin, en fazla taşıt araçları, lastik, elektrik makinaları, ana kimya ürünleri ve makina imalat sanayiinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Taşıt araçlarında bu oran % 42'nin üstüne çıkmakta, ana kimya ürünlerinde ise yabancı sermayenin payı % 50'yi aşmaktadır. Sanayiimizin bu niteliği, karar verme yetkisinin kimlerin elinde olduğunu belirlemekte ve ülkemizin siyasi ve ekonomik yönden bağımlı duruma gelmesinin temel nedenlerinden birini ortaya koymaktadır.

● Sanayiimizin bugünkü durumu, daha doğru belirlemek gerekirse, sanayileşememe olgusu, dış ticaretimizin yapısından da açıkça görülmekte, kabaran ithalata karşılık, cılızlaşan ihracat değerleri, sanayinin dışa bağımlı montajcı niteliğini somut olarak vurgulamaktadır. Önce kısa olarak dış ticareti kısaca inceleyelim, sonra yapısını belirlemeye çalışalım. 1963 yılında ithalatımız sadece 688 milyon dolar, ihracatımız 368 milyon dolar iken, (yani dış ticaret açığı 320 milyon dolar) 1975'in ilk dokuz ayında 3,561 milyon dolarlık ithalata karşılık, ihracat 992 milyon dolar, (yani dış ticaret açığı 2,569 milyon dolar)'dır. 1975'de bu açığın 3,5 milyara ulaşabileceği resmi kurumlarca açıklanmakta, bu durum «sanayileşme» adı altında dış ticarette belirginleşen iflası açıkça belgelemektedir. Yabancı sermaye payının % 30'un üstünde olduğu sanayi alt sektörleri gözönüne alındığında; lastik ve petro - kimya ürünleri, taşıt araçları, elektrikli ev aletleri ve diğer kimyasal ürünler için 1975

yılının ilk beş ayında 525 milyon dolarlık ihracat yapılmıştır. Burada ihracat gelirleri, ithalatın sadece % 6'sını oluşturmaktadır. Aynı dönemde toplam ithalat 1,885 milyon dolar, toplam ihracat ise 533 milyon dolar olduğuna göre, sözkonusu sanayi kollarının toplam ithalattaki payının % 28 olmasına karşılık, ihracattaki payı ancak % 6,2'yi bulabilmiştir.

Bu durum bir yandan, sanayimizin ve yabancı sermayenin gerçek niteliğini göstermesi yönünden, diğer yandan yabancı sermayenin «döviz getirici» yatırımlar yapma imajının yıkılması açısından ilginç ve somut bir örnek olmaktadır.

İthalatımızın bileşimi incelendiğinde, sanayimizin hammadde girdileri ile, tesis kurmak için getirttiğimiz yatırım mallarının ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. Yani kurduğumuz tüketim malı üreten sanayi üniteleri hammadde ve makina - donanım yönünden tamamen dışa bağımlı durumdadır. Sanayiimizin montajcı niteliğini vurgulamak istediğimiz yanı da budur. Somut bir örnek verelim;

1975 yılının ilk beş ayında, 1974'e oranla ortaya çıkan 520 milyon dolarlık artışın % 80'ine yakın kısmını, demir - çelik ürünleri, kimya sanayii, makina imalat sanayii ve elektrikli aletler sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Gerisi içindeki payda ise, ham petrol, oto lastikleri, v.s. vardır. Bir diğer deyişle, çarpık sanayileşme sonucu ortaya çıkan ekonomik büyüme, sanayiimizin dışa bağlı montajcı niteliği, sürekli olarak dış ticaret açığımızı büyütmekte, ithalatımız bu nedenle giderek şişmektedir. Montajın en belirgin olduğu taşıt araçları sanayiinde (ki, yabancı sermaye payı % 42 olmaktadır) 1975 yılı ilk beş aylık ithalatı 108 milyon dolardır. İhracat ise sadece 4,6 milyon dolardır. İhracat/ithalat oranının % 4,2 olması bu yürekler acısı oyunu bir kez daha sergilemektedir.

Zamanımızın kısıtlı bulunması örnekleri artırmamıza engel olmaktadır. Bu konuda son olarak bir tablo vererek, dışa bağımlılığın giderek arttığı gerçeğini noktalayacağız. Bu tabloda ithalatın gayrı safi milli hasılaya göre bulunan oranı sözkonusu olmakta ve oranların artışı dışa bağımlılık en çarpıcı göstergelerinden birini de belgelemektedir.

Yıllar	GSMH İçinde İthalat Yüzdesi
1964	6,70
1965	6,70
1966	6,73
1967	6,36
1968	6,10
1969	5,77
1971	8,50
1972	9,20
1973	9,51
1974	12,37

Sanayi yatırımlarında ve sınai üretim hacmında kamu kesiminin payı giderek azalmakta, özel kesim dış tekellerin tam desteği (finans, teknoloji, yabancı eleman, teknik yardım, v.s.) ile stratejik önemdeki yatırımları da ele geçirmektedir. Son yıllarda izlenen bir diğer olgu da, kamu yatırımlarının azalmasına koşut olarak, aynı zamanda nitelik değiştirmesidir. Genel olarak özel sektörün yatırım yaptığı alanları teşvik edici, onların tercihlerini evetleyici ve o alanların gelişimini sağlayıcı yatırımlar öncelik kazanmaktadır.

Birkaç somut örnekle bu durumu belgeleyelim. İmalat sanayiinde kamu sektörünün payı 1950 yılında % 50,5 iken, bu oran giderek azalmış ve 1973 yılında % 36,7'ye kadar inmiştir. 1975 yılında 32,9 milyarlık bir kamu yatırımının gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. En iyimser tahminle, bu yatırımın yapılabilmesi için 6 milyar liralık bir dış borçlanmaya gereksinme duyulmaktadır. İşin bu yanı bir tarafa itilirse; Nisan başı itibarıyla sadece 3,7 milyar liralık bir yatırımın yapılabildiği ve gerçekleşme oranının % 13,4 olarak saptandığı bilinmektedir. Yıl sonuna kadar bu oran % 60'a ulaştığında, iyimser bir gerçekleşme ortaya çıkacaktır. Kamu yatırımlarının rakamsal yönü bu denli iç kapayıcı olmaktadır kısaca.

Bir de olayın nitelik değişimi üzerinde duralım. 1974 yılında kamu yatırımları 34 milyar lirasına bağlanmış ve programa göre % 86 oranında bir gerçekleşme sağlanmıştır. Burada en fazla yatırımın 8,8 milyar lira ile ulaştırma sektörüne yapılması ve imalat sektöründe yatırım bedelinin ancak 7,6 milyar lirasına ulaşması özellikle önem taşımaktadır. Olay, otomotiv - montaj sanayiinin üretimleri ve özel kesimin (özellikle yabancı sermayenin) bu alana olan yatırımları gözönüne alınarak incelendiğinde, ilginç bir «bütünleş-

me» belirgin duruma gelecektir. Sanayileşmede «belirli politik» tercihler yapıldığında, özel kesime «sanayileşme» yolunda öncelik ve ayrıcalık tanındığında, devletin hangi alanlara fon akıtacağı da - zorunlu olarak - açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Karayolu ulaşım sisteminin geliştirilmesine dönük yatırımlar, binek arabası ve diğer karayolu ulaşım araçlarının üretilmesine koşut bir artış eğilimini de peşin olarak belirlemektedir. Böylece kamu yatırımları zorunlu olarak imalat sanayii dışında, özel sektörün istemleri doğrultusuna kaydırılmakta ve çalışan sınıflardan toplanan vergiler, yerli tekellerin yatırımlarına aktarılmaktadır.

● Sanayileşme politikası, ya da bugünkü sanayi modeli, yatırımların dengesiz dağılımını ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan belirli bölgelerde alt yapıyı zorlayacak biçimde işletmeler yoğunlaşırken, diğer taraftan geri yörelerde, birkaç tesis, aşırı bir teşvik mekanizması çalıştırılarak ancak oluşturulabilmektedir. Somut örnekler ve rakamlarla bu durumu belgelemek de olanaklı görünmektedir. 1968 - 1975 arasında toplam yatırımların % 42,3'ü Marmara Bölgesinde, % 19,0'ı Akdeniz Bölgesinde ve % 11,9'u Ege Bölgesinde yoğunlaşırken, Doğu Anadolu'ya % 1,7 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine % 2,8 oranında yatırım yapılmıştır. Yani gelişmiş bölgelerde toplam yatırımların kabaca % 75'i toplanırken, geri yörelerde sadece % 25'i oluşturulmaktadır. Bu pay içinde % 20'yi de Karadeniz ve İç Anadolu Bölgeleri almaktadır.

Kaynak aktarımının hangi bölgelerden, ne biçimde yapıldığı da böylece açık seçik belirlenmiş bulunmaktadır. Başka bir örnek tesis (yatırım) sayısı ele alınarak verilebilir. 1968 - 1975 döneminde oluşturulan 700 yatırımdan 342'si Marmara'da, 94'ü Akdeniz'de, 73'ü Ege'de, 89'u ise İç Anadolu'da yapılmıştır. Doğu Anadolu'da 23, Güney Doğu'da 20 tesis kurulmuştur. Sadece oransal olarak ele alındığında, toplam yatırım sayısının takriben % 72'si gelişmiş yörelerde (Marmara, Ege ve Akdeniz), gerisi ise az gelişmiş bölgelerde olmaktadır.

Ülkemiz sanayiinin genel yapısını ve niteliklerini kabaca inceledikten sonra, şimdi bu bütünsellik içinde, motor sanayiinin oluşturulması üzerine sağlıklı olarak tartışabiliriz.

MOTOR SANAYİİ : YENİ BİR KÂR ALANI

Motor sanayiinin kurulmasına ilişkin tartışmalar, 1960 yılından bu yana süregelmektedir. Taşıt araçları üretiminin montajcı niteliği ve dışa bağımlı yapısı içinde yerli imalat oranı dondurulma noktasına

ulaşırken, bu sanayi dalını oluşturma istemleri giderek yoğunlaşmıştır. Aslında konu hiçbir zaman bir bütün içinde ele alınmamış, «Motor sanayii» sözcüğünün imgesi kafalarda büyültülmüş, bu olayın tekellerin kararı doğrultusunda çözümlendiği bilinmezlikten gelinmiştir. Nitekim olayın tarihsel gelişimi incelendiğinde konu söylediklerimizi doğrulamaktadır.

Taşıt araçları üretimi, yani otomotiv - montaj sanayii 1963'lerde ilk kez oluşmaya başladığı an «sürükleyici», «kalkındırıcı», «atılım yapıcı» bir sanayi olarak nitelendirilmiş, motor ve aktarma organları yatırımlarının da hemen yapılabileceği umulmuştur. İlk kez 1968 yılında başlayan çalışmalar, çok uluslu tekellerin sümürü politikasına uygun düşmediğinden kararname dahi imzalandığı halde gerçekleşme durumuna gelmemiştir. Perkins, Eaton - Yale girişimleri, bu somut örneklerin en önemli olanlarıdır. Perkins sözkonusu yatırımdan, iki yıl bekleme devresinden sonra vazgeçmiş, son kararı «tekellerin» verebileceğini, emperyalist - kapitalist sisteme bağlılığın bu sonucu doğal olarak getirebileceğini açık biçimde göstermiştir.

Özel kesimin (yabancı sermayeye dayalı olarak) bu girişimi başaramaması, yeniden o «denenmiş politikanın» yürürlüğe konmasını zorunlu kıldı. 1972 yılı programında M.K.E. Kurumu'na görev verildi ve motor sanayii ile aktarma organları yatırımını kurma öncülüğü sözkonusu kuruma yüklendi. Devletin bu yatırım için 2,2 milyon liralık kaynak sağlaması yeterli olmadı, yeniden tilki oyunu tezgaha konarak, proje suya düşürüldü. Daha sonra Koç Holding'in öncülük ettiği, kapasitesi 30.000 Ton/yıl olan motor bloku dökümhanesi, devletin de desteği ile gerçekleşme aşamasına girdi. Uzun pazarlıklardan sonra kuruluş yeri saptandı ve yatırımın ön hazırlıkları tamamlandı. Bu arada, bugün kararnamesi imzalanan TÜMASAN'ın statü taslağı, 1974 yılında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca DPT'ye gönderildi.

Ancak, 1973 yılı programına 60.000 adet/yıl (tek vardiya) asgari kapasiteli motor tesisi konmasına karşın, sermaye çevreleri çeşitli yollardan düşük kapasiteli yatırımlara tercihlerini belirterek yeniden engellemeye giriştiler. Aslında dev tekeller henüz bu alandaki sömürünün bitmediğini ve ithal yoluyla tatlı kârların devamını arzulamakta, henüz talebin kârlı bir tesis kapasitesi oluşturmadığını bilmektedirler. Bu arada yıllık programlarda kapasite sürekli değişmekte, oyun devam etmektedir. 1975'lere gelindiğinde; durum biraz daha değişiktir.

Burjuvazinin darboğazları 1975 yılında montaj sanayiini belirli bir noktaya, bir donma noktasına getirmiştir. Dünya emperyalist - kapitalist sisteminin bunalımlarını derinden duyan ülkemiz sermaye çevreleri atıl kapasite, doymuş iç pazar, pahalı maliyetler ile tam bir çıkmazdadır. İşte tam bu anda Ulusal Savaş Sanayii kurulması istemleri ön plana çıkmaktadır. Buna koşut olarak ortaya konulan motor ve dişli kutusu sanayii kurulmasına ilişkin projeler salt bir raslantıdan oluşmamaktadır. İlkel teknolojili, cüce ölçekli ve dışa bağımlı otomotiv - montaj tesislerinin darboğazları, tıkanmaya doğru giden «yerli imalat oranları» ve atıl kapasiteleri, ancak Ulusal Savaş Sanayii kurulmasına dönük atılımlarla çözüme kavuşacak motor sanayii adı altında yedi ayrı yerde oluşturulacak işletmeler ülkeyi güllük gülüstanlık (!) yapacaktır. Bütün bunlar tekellerin ve yerli işbirlikçilerinin problemleridir. Bizim için asıl önemli olan, motor sanayiinin ülkemize ve halkımıza ne kazandıracağı, sanayileşmeye gerçekten katkıda bulunup bulunmayacağı olgusudur.

Bu noktada otomotiv - montaj sanayiinin niteliğine ve dünya standartlarına kısaca gözatmak zorunlu olacaktır. 1975 yılında taşıt aracı üretimi yapan 24 firma mevcut bulunmakta, bunun altısı traktör, onbiri kamyon - kamyonet - minübüs, dördü otobüs ve üçü binek otomobili montajı yapmaktadır. Bu tesislerde yabancı lisans, yada know - how ile üretim yapılmakta, kabaca 60 tipte araç imalatı sözkonusu olmaktadır. 1960 yılında 15.800 olan traktör üretimi, 1974'de 25.640'a yükselmiş, kamyon - kamyonet ve minibüs üretimi 11.500'den 26.700'e çıkmış, binek arabası montajı 1970'de 3.600 iken 1974'de 60.000'e ulaşmıştır.

Türkiye'nin 1973 üretimleri ele alındığında, firma başına binek arabası üretimi 15.618 adet, ticari taşıt üretimi 1865 adet olmaktadır. Aynı değerler 1965 dünya standartlarında takriben 100.000 ve 20.000 civarında oluşmaktadır. Bu da ülkemiz otomotiv sanayiinin ilkel kapasite değerlerini belirlemektedir. Bugün dünyada ancak 350 - 400 bin binek arabası imalatı yan ekonomileri rantabl kılmakta, bunun altında ise imalat maliyetleri yükselmektedir. Ekonomik olmayan ünitelerde üretim, pazarın sınırlı oluşu ve ilkel teknoloji maliyetleri artırmakta, tekel fiatlarının oluşması ile de satış fiatları sürekli yükseliş göstermektedir. Bu durumda motor sanayii nasıl bir gelişim gösterecektir.

● Motorun en önemli parçaları dövme ve döküm olmaktadır. Motor bloku, karter, krank mili, ekzantrik mili, piston, v.s. bunlar arasında sayılabilir. Bu parçaların yurt içinde ekonomik olarak üreti-

mini yapabilecek tesisler bugün için mevcut değildir. Kurulu işletmelerden bazıları bunları taslak olarak ithal edip, işlemektedirler. Bir kısmı ise asgari tekno - ekonomik kapasitenin altında çalışmakta, yüksek maliyetlerde üretim yapmaktadırlar. Bu parçaların hepsi belirli bir üretim kapasitesinin altında rantabl olmamakta, örneğin bir krank milinin dövme yada temper dökümü 100.000 binin altında ekonomik olarak üretilememektedir.

● Motordaki elektrik donanımları (marş motoru, dinamo, v.s.), yakıt donanımları (yağ pompası, filtre, v.s.) donanımlar yan sanayii tesislerinde yapılabilir görünmekte, ancak bu işletmeler de % 40'a varan ithal girdileri ile dışa bağımlı bulunmaktadırlar.

● Bugün 100.000 adet/yıl üretim kapasiteli bir motor tesisi asgari tekno - ekonomik kapasiteyi gerçekleştirmekte, bunun altında bir tesis, rantabl, ekonomik bir üretim yapamamaktadır. Türkiye'de toplam talep bu rakama erişse bile, 60 tip değişik aracın yapılmış olması, herşey bir yana bırakılsa dahi, asgari kapasiteyi olanaklı kılmayacak, dolayısıyla iç talebin dışında bir yönelim bulunmadığından proje gerçekleşemeyecektir. Kaldıki yukarıda, sanayimiz ve özellikle taşıt araçları sanayimiz için açıklanan gerekçeler motor sanayiini de dışa bağımlı olmak durumunda bırakacaktır. Asgari % 40'a yakın ithalat yapılacak, dünya fiatlarının çok üstünde üretilecek motorlar, montaj taşıt araçlarının ve diğerlerinin satış fiatlarını daha da artıracaktır.

SONUÇ

Burada «Motor Sanayii» denilen olay, sanayileşme modelimiz ortaya konularak ve ülkemizin egemen sınıflarının temel politik tercihleri ele alınarak incelenmeye çalışılmış, teknik bilgilerden ötede konu bir bütün içinde belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak bu biçimde bir yaklaşım bize doğru çözüm getirebilecek, olgunun kafamızda billurlaşması olanaklı olabilecektir. Aksi halde salt teknik bir analiz mekanik, dar kalıpsal düşünceden öteye geçemeyecektir.

Otomotiv - montaj sanayiinin bugünkü durumu, doğru bir yaklaşımla incelenmedikçe ve «dışa bağımlı bir motor sanayii» ilkesi ön planda yeraldıkça, dış ticaret açığını daha da artıracak, bu çözüm halkımızın sırtına, sanayileşme ve kalkınma adına yeni yükler bindirecek ve önemli bir sanayi kesimini iç ve dış tekellerin sömürü ve talanına bırakacaktır.

PANEL

TEBLİĞ SUNANLAR :

GÜNAY BOLAZAR

SADUN AREN

7 ARALIK 1975

ANKARA

TARTIŞMACILAR :

NADİR AKGÜL

İCEN BÖRTÜCENE

GÜREL TÜZÜN

TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞME OLGUSU

Yavuz BAYÜLKEN : Odamızın düzenlediği sanayi haftasında ilk toplantı niteliğinde olan bu paneli, sayın Teoman ÖZTÜRK yönetecekler. Panel'e tebliğ ile katılacak olanlar sayın Sadun AREN, sayın Günay BOLAZAR. Tartışmaya katılacak olanlar sayın Nadir AKGÜL, sayın İcen BÖRTÜCENE ve sayın Gürel TÜZÜN. Şimdi panel'i açıyoruz. Teşekkür ederim.

Teoman ÖZTÜRK : Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği Makine Mühendisleri Odası'nın düzenlediği Türkiye'de Sanayileşme Olgusu toplantısını açıyorum. Kısaca toplantının yöntemi konusunda bir açıklama yapacağım. İki konuşmacımız var, «Sanayileşme ve Bazı Sorunları» başlıklı konuşmasıyla sayın Prof. AREN, «Sanayileşmemizin Gelişimi İçinde İncelenmesi» başlıklı tebliği ile Makine Mühendisleri Odası Başkanı sayın Günay BOLAZAR. Konuşmaların yapılmasından sonra 3 arkadaşımız bu konulardaki görüşlerini söyleyecekler, tartışma biçiminde. İktisatçı sayın Nadir AKGÜL, sayın İcen BÖRTÜCENE, sayın Gürel TÜZÜN. Bu ilk tartışmaların bitiminden sonra konuşmacıların tartışmalara ilişkin görüşleri varsa onları alacağız, daha sonra tartışmacılara bir söz verme durumu daha var, eğer vaktimiz kalır ise ki kalacaktır tahmin ediyoruz. Salonu'da tartışmaya açacağız. Ancak salondan tartışmaya katılmak isteyen arkadaşlarımın, tartışma konularını veya sorularını bize yazılı olarak vermeleri gerekiyor. İlk sözü «Sanayileşme ve Bazı Sorunları» adlı tebliği sunmak üzere sayın Prof. Sadun AREN'e veriyorum.

SANAYİLEŞME VE BAZI SORUNLARI

Prof. Sadun AREN

I. Tek başlarına ve soyut olarak incelendikçe anlaşılmaları güç olan olaylar, doğal gelişmeleri içinde ve diğer olaylarla ilişkileriyle birlikte ele alındıklarında kendilerini çok daha anlaşılır bir biçimde ortaya koyarlar. Bundan ötürü biz de, Türkiye'de sanayileşmenin bugünkü durumu ve sorunlarını ortaya koyabilmek için, sanayileşme sürecini, en ana ilişkileri içinde de olsa, bir bütün olarak kısaca gözden geçireceğiz.

II. Hareket noktamız sanayici müteşebbistir. Bu zat elinde birikmiş olan sermayeyi işletebilmek için bir sınai işletme kurar. Bu işletmede üretim işçiler tarafından ve kâr elde etmek, yani pazar için yapılır. Demek oluyor ki, bir sınai teşebbüs için sermaye, emek ve pazar olmak üzere 3 unsur gereklidir. Bu üç unsur birbirlerinden kopuk değil, tersine birbirleriyle bağlantılıdırlar. Yani birisi gelişirken öbürleri de gelişir.

Sanayicinin daha çok üretim yapması için, ürettiği malları satabilmek olanağına sahip olması gereklidir. Satamayacak olduktan sonra üretim yapmanın elbette ki, hiçbir anlamı yoktur. Bunun tersi de doğrudur. Eğer satmak ve kâr etmek olanağı varsa, bu sefer de sanayicinin üretimini artırmaması düşünülemez. Bundan ötürüdür ki, kapitalist yoldan sanayileşmenin itici gücü, kapitalistlerin kâr hırsıdır. Kapitalist, sermayesinin bir kısmını sermayesini büyütmek için kullandığından, sermayenin devamlı olarak büyümesi, kapitalist gelişmenin (sanayileşmenin) temel bir yasasıdır.

Kapitalist sanayici satışlarını artırabilmek ve kârını çoğaltabilmek için devamlı olarak pazarını genişletmek ister ve yeni pazarlar arar. Pazar olması için mubadele, mubadele olması için de işbölümü gereklidir. İşbölümü olmayan, yani bütün ihtiyaçlarını kendileri karşılayan kapalı köy ve aile topluluklarından meydana gelmiş olan bir memlekette bir pazarın varlığından söz edilemez. Bu memlekette,

kapalı ekonomiler dışa açılıp bir işbölümüne girdikleri ölçüde bir pazar da oluşur. Sanayici kapitalist mallarına pazar bulmak ve bu pazarı devamlı olarak genişletebilmek için, memleketteki geleneksel kapalı ekonomik yapıyı sarsar, ve onu gittikçe gelişen bir işbölümüne girmeye zorlar. Örneğin bir tekstil sanayicisi, köylülerin kendi kumaşlarını bizzat kendilerinin dokumalarını önlemeye ve bunun yerine satmak üzere başka bir mal üretmelerini sağlamaya çalışır.

Açıktır ki, memlekette iş bölümü, yani pazar gelişirken, sınai gelişme için gerekli iş gücü de serbestleşir. Tıbbın gelişmesi sonucu nüfus artışının hızlanması da bu konuda yardımcı olur. Bundan ötürü, iş gücü, sanayileşme sürecinde tahdit edici bir faktör olarak karşımıza çıkmamıştır. Tersine, Batıda da bizde de, sanayileşme süreci boyunca daima bir yedek sanayi ordusu bulunmuştur. Diğer taraftan, bir pazar oluştukça ve onun için üretim yapıldıkça, sermaye birikiminin de kendiliğinden meydana geleceği açıktır.

Demek oluyor ki, sanayileşmede tahdit edici unsur pazarın büyüklüğüdür. Diğer taraftan biliyoruz ki, bir memlekette pazarın genişlemesi, o memleketin geleneksel ekonomik ve sosyal yapısının değişmesine bağlıdır. Yani toplumun geleneksel yaşama biçimi ve varolan işbölümü değişip geliştiği ölçüde bir pazar oluşmaktadır. Oysa açıktır ki, bir toplumun bu biçimde değişmesi yavaş gelişen çok yönlü bir olaydır. Yavaşlık özellikle başlangıçta daha çok sözkonusudur. Zamanla değişme temposu da hızlanır.

Pazarın büyüklüğünün, iş bölümünün yanısıra, bireylerin üretim güçlerine (zenginliklerine) de bağlı olduğu bir gerçektir. Ancak bunun da, tıpkı işbölümü gibi, toplumun genel değişme ve gelişmesinden bağımsız, kendi başına bir unsur olmadığı unutulmamalıdır. Yani bireyler zengin oldukları için pazar geniş ve bundan dolayı da sanayileşme hızlı olmaz, fakat sanayileşme süreci içinde bireyler de zenginleşirler.

Demek oluyor ki, sanayileşme süreci boyunca toplumun geleneksel yapısı değişir, iş bölümü (üretilen mallar) ve yaşayış düzeni, sermayenin büyüme gereksinmelerine elverişli bir biçim alır. Bu oluşum sürecinde memlekette faaliyet gösteren ayrı ayrı sanayiciler birbirleriyle çatışırlar. Çünkü her biri diğerinin daha çok kâr etmesine, dolayısı ile daha hızlı büyümesine engel olur. Bu çatışma (rekabet) sonucunda zayıf sermayeler ezilir, yutulur, kuvvetliler büyür. Böylece zamanımızdaki büyük tekeller meydana gelir.

Sermaye tekelci aşamaya gelince, yurt dışına taşmaya, yurt içindeki serüvenini, şimdi bir de yurt dışında sürdürmeye başlar. Zaten sermaye, daha tekelci - emperyalist aşamaya gelmeden evvel, yabancı pazarlara mal ihraç ederek büyümesine yeni olanaklar sağlamış ve buralarda da, yurt içindekilere benzer yapısal değişiklikler başlatmıştır. Sermayenin bu emperyalist aşamasında, ticaretin yoğunlaşması yanısıra, sermayenin de bizzat bu az gelişmiş memleketlere yatmaya başlaması, bu sefer de bu memleketlerin, sermayenin çıkarlarına uygun bir biçime sokulması anlamına gelir.

Kapitalist gelişmenin temel yasası, yani sermayenin devamlı büyümesi zorunluğu, tekeller çağında da geçerlidir. Bunun için tekeller arası rekabet ve bunun sonucunda tekellerin daha da büyümeleri zamanımızda da devam edegelen olaylardır. Ancak, zamanımızda, dünya sosyalist sisteminin büyük bir güç olarak ortaya çıkmasından beri, bu büyük tekellerin faaliyetlerinde başka bir unsur da rol oynamaya başlamıştır. Bu unsur, dünya sosyalist sisteminin rekabeti karşısında, kapitalizmi yaşatmak ve geliştirmek görevinin de bu dev tekellerce ve onların bağlı oldukları devletlerce yüklenilmiş olmasıdır. Diğer taraftan biliyoruz ki, mevcut ekonomik kaynakların en verimli bir biçimde kullanılabilmesi, ancak, bütün bu kaynakların tek bir yönetim altında toplanmaları ile olanaklıdır. Böyle olunca, dünya kapitalizminin tek bir yönetim altına alınması süreci, tekellerin kâr hırslarının yanısıra, bu nedenle de hızlanmıştır. İşte bütün bunlardan ötürü ve son yıllardaki bunalımın ürküntüsüyle de, dünya kapitalist sistemi daha bilinçli bir iş bölümü ve planlama dönemine girmiş görünmektedir.

III — Dünya kapitalizminin gelişme sürecini ve bugün varmış olduğu aşamayı kısaca gördükten sonra, şimdi Türkiye'ye dönebiliriz. Türkiye ciddi bir sanayileşme çabasına Kurtuluşla birlikte girmiştir. Bu tarihte, emperyalizm memleketin geleneksel yapısında bazı değişiklikler yapmış ve kendisi için, küçük de olsa, bir pazar oluşturmuş bulunuyordu. Bu nedenden ötürü, gelişmekte olan sanayi dalları için ilk sorun, bu hazır pazarı dışarıya karşı kapatmak olmuştur. Bu ancak 1929 da yapılabilmiştir. Çünkü Lozan Antlaşmasına ek bir protokol gereğince 5 yıl, yani 1929'a kadar gümrük duvarlarımızı yükseltmek olanağından yoksun bırakılmıştık. Ama vakti gelince koruyucu gümrük tarifelerini yürürlüğe koymakta hiç gecikilmedi. 1930'dan itibaren başlatılmış olan döviz kontrol düzeni de, iç pazarı korumak bakımından, çok etkili ek bir araç olmuştur. Yerli sanayiimiz için dış pazar tamamı ile kapalı idi. Gelişmiş ka-

pitalist memleketlerle dış pazarlarda rekabet etmemiz sözkonusu değildi. 1930 büyük dünya bunalımı, tekeller arası rekabeti daha da keskinleştirdiği için, bu durumu iyice perçinlemişti. Yerli sanayiimiz için sadece iç pazar vardı. Bu pazar küçüktü. Büyümesi de, toplumsal gelişmeye bağlı olduğundan, yavaş oluyordu. Bundan ötürü, kurtuluşu izleyen yıllarda sanayileşmemiz de yavaş olmuştur. Ancak ne varki, günümüze yaklaştıkça, değişme hızlandığından, sanayileşmemizin de hız kazandığını görüyoruz. Bu hızlanmada, dünya kapitalizminin yeni iş bölümü gereği olarak tekstil gibi bazı hafif sanayi dallarını az gelişmiş memleketlere bırakmasının da payı vardır.

Yabancı sermayenin imalat sanayiine gelişi de iç pazarın büyümesini izlemiş, buna bağlı olmuştur. Gerçekten, kurtuluştan önceki yarı - sömürge döneminde, hiçbir kısıtlama olmadığı halde, imalat sektörüne önemli miktarda yabancı sermaye gelmemiştir. Yabancı sermayenin nisbeten büyük miktarlarda gelmiş olduğu demir yolları ve belediye hizmetlerinin ise oldukça geniş bir müşteri kitlesi vardı. Yabancı sermayenin bu uzak duruşu, İzmir Kongresinde yapılan ve zaman zaman tekrarlanan davetlere rağmen yakın zamanlara kadar devam etmiştir. 1950 den sonra yabancı sermayeyi teşvik kanunlarına rağmen, yabancı sermayenin gene de memlekete büyük bir akın yapmaması, ancak iç pazarın yeterince büyük olmaması ile açıklanabilir.

Bugün sanayiimizin yapısı ile ilgili olarak çok sözü edilen ve yakınılan montajcılık konusunda, esas olarak, iç pazarın küçüklüğü ile açıklamak olanağı vardır. Bunu göstermek için otomobil sanayiini örnek olarak alabiliriz. Memlekette üç ayrı firma, üç ayrı araba yapmaktadır. Bunların motorları, dişlileri, çeşitli parçaları birbirinden farklıdır. Böyle olunca her biri için pazar, 15 - 20 bin arabalıktır. Bu büyüklükteki bir pazar için arabanın bütün parçalarının içerde yapılması ekonomik değildir. Aynı durum ilaç sanayii ve diğer montajcı kuruluşlar için de geçerlidir. Böyle olunca, bir sanayiin, örneğin otomobil sanayiinin, montajcı olarak mı, yoksa tam olarak mı kurulması arasında bir tercih yapmak sözkonusu değildir. Çünkü montajcılık zorunludur. Tercih ancak bu sanayiin kurulması ile kurulmaması (ve yerine başka bir sanayiin kurulması) arasında olabilir.

Pazar evvela tüketim malları için oluşur. Bunun için sanayileşme de tüketim malları sanayiinden başlar. Yatırım mallarına olan talep, (pazar) tüketim talebine bağlı olarak, daha sonra oluşur, bu-

nun için yatırım malları sanayii de daha sonra kurulur. Bu kapitalist sanayileşme sürecinin doğal sırasıdır. Batıdaki sanayileşme bu sırayı izlemiştir. Bizde de aynı sıranın izlendiğini görüyoruz. Yatırım sanayiinin tüketim sanayiinden evvel, yani, henüz ürünleri için yeterli bir pazar oluşmadan evvel kurulması, ancak, planlı sosyalist bir ekonomide olanaklıdır.

IV — Buraya kadar memleketimizdeki sanayileşme sürecinin batıdakine benzeyen yanları üzerinde durduk. Oysa, kapitalizmin emperyalist aşamasını yaşamakta olduğu çağımızda, aynı yoldan kalkınma çabasına girmiş olan bizim gibi az gelişmiş memleketler, sanayileşme konusunda, bazı özel sorunlarla da karşılaşırlar. Bu sorunları üç ayrı başlık altında inceleyebiliriz.

1 / Teknoloji Sorunu :

Bugünün gelişmiş memleketleri, sanayileşme süreçleri içinde teknolojilerini de geliştirmişlerdir. Yani oralarda teknoloji ve sanayileşme bir arada yürümüştür. Örneğin, o zamanlarda ve şimdi de bu memleketlerin nasıl imal edilmiş olduklarını bilmedikleri bir mal dünyada mevcut değildir. Oysa Türkiye için böyle birşey söylenemez. Kullandığımız birçok malların nasıl imal edildikleri Türkiye'de bilinememektedir. Bu teknolojik gerilik, memleketin sanayileşmesinde bağımsız bir sorun, bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bütün unsurları hazır bile olsa, sırf teknolojisinin bilinmemesi, bir malın Türkiye'de üretilmesine engel olmaktadır. Yabancı sermayeyi teşvik etmenin temel nedeni bu teknoloji konusuna bir çözüm getirme kaygısıdır. Bundan ötürü bugün Türkiye için modern teknolojiyi özümleyebilmek ve bazı alanlarda da yeni teknolojiler geliştirmek başlıca bir sorundur.

2 / İşletme Ölçeğinin Büyüklüğü ve Tekelcilik Sorunu :

Batıda sanayileşmenin ilk dönemlerinde işletmeler küçük ölçekliydiler. Bunlar, yukarıda gördüğümüz gibi, zaman içinde birbirleriyle rekabet ederek büyümeye başlamışlar ve bugünkü dev boyutlarına erişmişlerdir. Bu aynı gelişimin Türkiye'de tekrarı olanaklı değildir. Bugün artık çeşitli fabrika ve tesisler, modern teknolojinin zorunlu kıldığı, belli ölçeklerin altında yapılamazlar, yapılırlarsa, ekonomik olmazlar, böyle olunca, Türkiye'de sanayileşme, daha başlangıçtan itibaren, sanayicilerin büyük sermaye sahibi olmalarını gerektirmiştir. Oysa tanımı gereği, Türkiye gibi memleketlerde az sayıda ellerde büyük sermaye birikimleri yoktur. İşte bu durum sanayileşmemizin karşısına özel bir sorun olarak çıkmakta ve onun

gelişmesini frenlemektedir. Türkiye'de devletçilik uygulamasının 1930'larda olduğu gibi bugün de, temel nedeni budur.

Büyük ölçek sorununun bir çözümü Devletçilik ise, diğer çözümü de bazı sanayicileri hızla zenginleştirip büyük tekeller oluşturmaktır. Özellikle 1950'den sonra hız kazanmış olan bu politika sonucu, bugün memleketimizde hatırı sayılır büyüklükte tekeller oluşmuştur. İmalat sanayiimizin modern kesimi, büyük ölçüde, yabancılarla da işbirliği halinde çalışan bu tekellerin elindedir. Burada tekel sözcüğü ile, sadece bir malın üretimindeki egemenliği değil, fakat çeşitli sahalarda da çalışan büyük sermaye sahipliğini belirtmek istiyoruz. Tekelcilik kapitalist gelişme sürecinin kaçınılmaz bir sonucudur. Fakat bizim burada belirtmeye çalıştığımız husus, bunun Türkiye'de sun'i olarak, aşırı devlet desteği ile yaratılmış ve yaratılmakta olmasıdır.

3 / Dışa Bağımlılık Sorunu :

Evvela sözkonusu edilen bağımlılık kavramları üzerinde duralım. **Birinci kavram,** dünyadaki işbölümü ve ihtisaslaşma dolayısı ile, bir memleketin diğer memleketlere muhtaç olmasını ifade eder. Burada muhtaç olunan malların niteliği - yani tüketim malı, hammadde, ya da yatırım malı olması - sorunu değiştirmez. Bu anlamda olarak bütün memleketler birbirine bağımlıdırlar. Dolayısı ile bu bağımlılık kavramının özel bir anlamı yoktur.

Diğer bir bağımlılık kavramı, bir memleketin cari ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmek için dış finansmana muhtaç olmasını ifade eder. Yani bu anlamda bağımlı bir memleketin yarattığı milli gelir geçimine yetmiyor demektir. Türkiye 1950'lerin ortalarından 1960'ların sonlarına kadar böyle bir bağımlılık dönemi yaşamıştır. Bu tür bağımlılık, egemen olan devletin arzularına boyun eğilmesini sağlamak için, esas olarak, bu devlet tarafından sun'i bir biçimde yaratılır. Ayrıca bu tür bağımlılıktan, gelişerek ya da dayatılan yüksek yaşamdan vazgeçilerek, kurtulmak olanaklıdır.

Nihayet üçüncü bir bağımlılık kavramı, bir memleketin kendisi ile ilgili konularda karar verme yetkisinin, az veya çok, fiilen yitirmiş olmasını ifade eder. Bugün Türkiye dünya kapitalist sisteminin bir parçasıdır. Bu sistem ileri kapitalist memleketler ve bunlara bağlı tekeller tarafından yönetilir. Türkiye'nin bu yönetimdeki söz hakkı çok azdır. Sözkonusu bu yönetim nekadar planlı ve sıkı olursa, yani dünya kapitalist sistemi nekadar bütünleşirse - ki Türkiye de bu bütünleşmede yeralacak demektir - bizim söz hakkımızda, ken-

di ekonomimiz hakkında bağımsız karar verme gücümüz de o kadar azalır. Anlamlı ve önemli olan bağımlılık kavramı budur. Gerçekten, bugün artık memleketimizle ilgili ekonomik konularda karar verme yetkisi, önemli ölçüde, kapitalizmin milletlerarası kuruluşlarına - İMF, İBRD, AET ve ila - geçmeye başlamıştır. Açıkca görüldüğü üzere gelişip sanayileşmek suretiyle bu bağımlılıktan kurtulmak olanağı da yoktur. Tersine gelişip sanayileştikçe bağımlılık daha da artacaktır. Yani kapitalist dünya sistemi içinde kalındıkça kurtuluş yoktur, tersine bağımlılık pekişecektir. Kurtuluş ancak sistemin dışına çıkmakla mümkündür.

Bu konuşmada, esas olarak, Türkiye'deki sanayileşme sürecinin kapitalist sistemin kurallarına uygun bir çizgi izlediğini ve bugünkü sorunların da, gene aynı sistemin doğal bir sonucu olduğunu belirtmek istedik. Bunu, kapitalist sistem içinde, sanki daha iyi bir sanayileşmenin olanaklı olduğunu düşünenlere karşı yaptık. Gerçekten, bazı kimseler, eğer sermayedar sınıfımız daha bilgili ve uyanık olaydı, sanayiimiz bugünden daha ileri bir düzeyde ve daha sağlam bir yapıda olurdu diye düşünmektedirler, ya da düşünebilirler. Bu düşüncenin temeli yanlıştır. Yani Türkiye'deki sanayiciler - elbetteki danışmanları ile birlikte - yeterli derecede bilgili ve uyanıktırlar. Bunu görmek için 1923 İzmir İktisat Kongresinin kararlarına bakmak bile yeter. Bu kararlar sanayileşmek için gerekli bütün unsurları içermektedir.

Demek oluyor ki, sanayimizin tüketimi - ve burada da lüks tüketime - yönelik olmasından, montajcı olmasından, tekelci olmasından, yabancı sermayeye açık ve dışa bağımlı olmasından yakınanlar, bütün bunları planlı sosyalist bir sanayileşmeye geçmenin gerekçeleri olarak gösterirler ise tutarlı davranmış olurlar. Yoksa hem bunlardan yakınmak, hem de kapitalist sistemi esas almak (bütün bu sorunların kapitalist sistem içinde çözülebileceğini sanmak) tutarsızlık olur.

VI — Son olarak, özellikle son yıllarda sanayileşmemizin hızına olumsuz yönde etki yapan bir unsurlardan, şu sıralar güncel de olduğu için, sözetmek uygun olacaktır. Bu, döviz kuru politikasıdır. Türkiye'de 1930'dan beri uygulanan döviz kuru politikası, Türk parasının değerini olduğundan daha yüksek tutmak esasına dayanır. Zaten bunun içindir ki bir döviz kontrol sistemi de kurmak gerekmiştir. Türk parasının değerinin yüksek tutulması, ithalatı teşvik edici, buna karşılık ihracatı baskı altında tutan bir etki yapar. Sınai mamul ihracı bakımından bu etkinin, yakın zamanlara kadar fii-

len büyük bir önemi olduğunu sanmıyoruz. Çünkü bu dönemde ihracatı önleyen başka unsurlar vardı. Ama sanayileşme belli boyutlara ulaşınca ve dış pazarlarda bazı olanaklar belirince, artık döviz kuru politikası da önem kazanmaya başlamıştır. Gerçi ihracatta vergi iadesi usulü döviz kuru politikasının bu olumsuz etkisini bertaraf etmek için alınmış bir tedbirdir ama, uygulamasındaki çeşitli güçlük ve sakıncalardan ötürü, sorunun döviz kuru politikası yoluyla çözülmesinin daha doğru olacağı anlaşılmaktadır.

Teoman ÖZTÜRK : Teşekkür ederiz. Şimdi söz «Sanayimizin gelişimi İçinde İncelenmesi» başlıklı tebliği ile sayın Günay BOLAZAR'da.

PANEL

SANAYİLEŞMEMİZİN GELİŞİMİ İÇİNDE İNCELENMESİ

Günay BOLAZAR

GİRİŞ

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme süreci incelendiğinde biribirinden farklı iki yol izlendiği görülür. Bunlardan biri kapitalist sanayileşme yöntemidir.

Kapitalist sanayileşme yönteminde itici güç sermaye sahiplerinin kâr etme istekleridir. Kapitalist yoldan sanayileşmenin gerçekleşebilmesi için sermaye sahiplerinin sanayileşmeye yönelik yatırımlardan elde edecekleri kârların diğer alanlarda elde edeceklerinden daha yüksek olması gerekir. Günümüzde sanayi yatırımlarından elde edilecek kârların yüksek olması, modern teknolojilerin kullanıldığı prosesler ile üretim yapan tesislerin kurulmasına bağlıdır. Modern teknolojilerin kullanılabilmesi için de üretim kapasitesinin belirli bir düzeyin üzerinde olması gereklidir. Belirli bir sayının üzerinde üretim yapma zorunluluğu beraberinde pazar bulma zorunluluğunu da getirir.

Kapitalist yoldan sanayileşen ülkelerin sanayileşme süreçlerinin ilk dönemlerinde en ilkel teknoloji ile yapılan üretimler dahi alıcı bulabiliyor, büyük kârlar bırakabiliyordu. Bu gün kapitalist yoldan sanayileşmek isteyen gerikalmış ülkeler için bu şans yitirilmiştir. ilkel teknoloji ve düşük kapasiteli tesislerde üretim yaparak uluslararası dev tekellerle yarışmak olasılığı yoktur. Bu tekellerin ürettiği malları pazarlamak çok daha tatlı kârlar getirmektedir.

Geri kalmış ülkelerde sanayileşme adı altında yapılan işlerin çoğu montajcılık, ambalajcılık gibi yollarla, dev tekellerin ürettiği malları yurt içinde pazarlamaktan başka bir şey değildir. İç pazardaki talebin modern teknoloji kullanmak için gerekli sayının altında olduğu, dış pazarların ise çoktan paylaşıldığı günümüzde, geri kalmış bir ülkedeki sermaye sahiplerinin, temsilcilik, montajcılık, ambalajcılık gibi yollarla, dev tekellerin ürettiği malların pazarlamasını yaparak tatlı kârlar elde etmesinden doğal ne olabilirki? Sermaye sahiplerinin, kârlarını bir yana itip, sanayileşme gayretleri içine girmelerini gerektirecek neden varmı?

Sanayileşmede izlenen diğer yol Sosyalist Sanayileşme yoludur. Sosyalist sanayileşme yönteminde halk kitlelerinin gereksinmeleri, modern teknoloji yöntemlerinin gerekleri, planlayıcıların seçenekleri ve ülkenin yatırım olanakları belirleyici etkenlerdir.

Kapitalist kalkınma yöntemini seçen geri kalmış ülkelerde gelir dağılımındaki dengesizlik nedeniyle geniş halk kitlelerinin tüketimlerinin sınırlı olması, mutlu bir azınlığın ise lüks tüketim maddelerine gereksinme duymaları sonucu mal üretilmesi için gerekli pazarın oluşması, dengeli gelir dağılımı nedeniyle geniş halk kitlelerinin daha fazla tüketim yaptığı sosyalist kalkınma yolunu seçen ülkelere göre çok daha güçtür.

Sanayileşme için ayrı bir yol olarak sunulmak istenen karma ekonomi ise aslında, geri kalmış ülkelerde, sermaye sahiplerine daha fazla kâr sağlamak amacına yönelik, kapitalist kalkınma yönteminin bir uzantısından başka bir şey değildir. İç pazarın, yatırımı kârlı duruma getirdiği alanlarda, gerekli alt yapı yatırımları ile ham madde üretimi gibi zarar getiren işlerin devlet eliyle yapıldığı, özel sektöre işin büyük kârlar getiren yanının devredildiği karma ekonomi, bu niteliği ile, klasik kapitalist kalkınma yönteminden daha kapitalist bir yöntemdir.

ÜLKEMİZİN BUGÜNKÜ SANAYİLEŞME DÜZEYİ

Cumhuriyetin ilanından buyana muasır medeniyet seviyesine ulaşma, nurlu ufuklar, görülmemiş kalkınma, sanayiin sıçrama noktasına gelmesi, sanayi patlaması, az gelişmiş ülke olmaktan kurtulup gelişmekte olan ülke düzeyine gelme konularında çok söz söylendi. Sonunda nereye vardığımızı görmek için ülkemizin sanayileşme düzeyini diğer ülkelerle karşılaştırarak değerlendirmek gerekir. Gelişme hızımızı saptayabilmek için diğer ülkelerin gelişme çizgilerinide gözönüne alarak değerlendirme yapılmalıdır.

1970 yılında kişi başına düşen milli gelir yönünden bazı ülkelerin durumu tablo 1'de gösterilmiştir.

TABLO 1 : Kişi başına milli gelir ($)

Ülkeler	Kişi başına milli gelir	Türkiye'nin kaç katı olduğu
A.B.D.	4274	12
Fransa	1606	4,4
Batı Almanya	2698	7,4
Türkiye	362	

Görüldüğü gibi Amerika'da kişi başına milli gelir Türkiye'dekinin 12 katıdır.

Ülkemizi eskiden beri gelişmiş ülkeler arasında ön sırayı alan yukarıdaki ülkelerle karşılaştırmanın doğru olmıyacağı söylenebilir. Bu nedenle bir zamanlar sanayileşme düzeyi Türkiye'ninkine yakın olan Bulgaristan, Yugoslavya ve Filipinler ile karşılaştırma yapmak yararlı görülmüştür.

Bu ülkelerin sanayileşme düzeyinini belgeleyen çeşitli veriler Tablo 2'de gösterilmiştir.

TABLO 2 : Sanayileşme düzeyi (1970)

	Bulg.	Yug.	Tür.	Filip.
Sanayide çalışan işçilerin toplam işgücüne oranı (%)	43,4	40	14	15,9
Gayri safi milli hasıla içinde sanayı sektörünün payı (%)	58	48	24	21
Teknik okul öğrencilerinin toplam nüfusa oranı (%)	3,23	2,45	0,46	0,24
Kişi başına yıllık çelik tüketimi (kg)	273	167	27	35
Kişi başına yıllık elektrik tüketimi (KWh)	2301	1288	245	229
Kişi başına gelir ($)	873	404	362	342
Kişi başına günlük et tüketimi (gr)	109	85	39	23
100.000 kişiye düşen doktor sayısı	182	95	44	38
100.000 kişiye düşen yatak sayısı	1111	555	196	139
1.000 kişiye düşen otomobil	—	35	4	8
Yıllık nüfus artış hızı (%)	0,5	1	2,5	3

Tabloya kısaca bir göz atalım :

- Sanayide çalışan işçilerin toplam işgücüne oranı Bulgaristan'da % 43,4, Yugoslavya'da % 40, Türkiye'de % 14, Filipinler'de % 15,9'dur.
- Gayrisafi milli hasıla içinde sanayi sektörünün payı Bulgaristan'da % 58, Yugoslavya'da % 48, Türkiye'de % 24, Filipinler'de % 21'dir.
- Kişi başına düşen yıllık çelik tüketimi Bulgaristan'da 273 kg, Yugoslavya'da 167 kg, Türkiye'de 27 kg, Filipinler'de 35 kg. dır.
- Kişi başına düşen yıllık elektrik tüketimi Bulgaristan'da 2301 KWh, Yugoslavya'da 1288 KWh, Türkiye'de 245 KWh, Filipinler'de 229 KWh. dır.

Tablonun tüm rakamlarını sıralamaya gerek yok. Gelişmişliğin sosyal yönden karşılaştırılmasında da benzer sonuçlar görülmektedir. Amerika, Fransa gibi ülkeler bir yana bırakılsa bile, ülkemiz, Bulgaristan ve Yugoslavya ile karşılaştırıldığında, sanayileşme konusunda söylenen söylevlere rağmen hiçte iç açıcı bir düzeyde olmadığımız anlaşılmaktadır. Bu konuda Filipinler ile Türkiye büyük bir benzerlik içinde görülmektedir.

BAZI ÜLKELERDE SANAYİLEŞME DÜZEYİNİN GELİŞİMİ

Başlangıçta ülkemize yakın düzeyde olduğu için örnek olarak aldığımız Bulgaristan, Yugoslavya ve Filipinler için sanayileşme düzeyini belirleyen tüm verilerde eski yıllara ait değerleri bulamadık. Bulabildiğimiz iki önemli veri, kişi başına yıllık çelik tüketimi ve kişi başına yıllık elektrik tüketiminin 1938 yılından 1970 yılına kadar değişimi, bu konuda bazı yargılara varmamıza elanak verecek yeterliktedir.

1938 yılından 1970 yılına kadar kişi başına yıllık çelik tüketimi grafik 1'de, ayni yıllar için yıllık elektrik tüketimi ise grafik 2'de gösterilmiştir.

Grafik 1 incelendiğinde şu gerçekler görülmektedir :

- 1938 yılında Bulgaristan'da kişi başına yıllık çelik tüketimi Türkiye'dekinin 1,9 katı, 1970 yılında ise 10,1 katıdır.
- Bu yıllar arasında kişi başına yıllık çelik tüketimi Türkiye'de % 170, Bulgaristan'da % 1337 artmıştır.
- Yıllık çelik tüketiminde 1938'de Türkiye Filipinler'den 1,9 kg/kişi yüksek iken 1970'de Filipinler'den 8 kg/kişi geriye düşmüştür.
- 1960 - 1970 arasında yılda kişi başına düşen çelik tüketimindeki artış Türkiye'de 0,5 kg, Bulgaristan'da 16,3 kg'dır.

Bu dönemde Bulgaristan'daki artış Türkiye'dekinin 32,5 katıdır.

- 1938 yılında Bulgaristan'da kişi başına yıllık elektrik tüketimi Türkiye'dekinin 1,9 katıdır. 1970 yılında ise 9,3 katıdır.
- 1960 - 1970 arasında kişi başına yıllık elektrik tüketimi artışı Türkiye'de 14,4 KWh, Bulgaristan'da 170,6 KWh'dır. Bu dönemde Bulgaristan'daki artış Türkiye'dekinin 11,8 katıdır.

Bir ülkenin gelişmişlik durumunu belgeleyen önemli verilerden iki tanesi de doktor başına ve yatak başına nüfustur. Bu göstergeler, 100.000 kişiye düşen doktor sayısı ve 100.000 kişiye düşen yatak sayısı olarak grafik 3 ve grafik 4'te 20 yıllık gelişme süreci içinde

Grafik : 1
KİŞİ BASINA DOŞEN
YİLLIK ÇELİK TÜKETİMİ (kg.)

1938 - 1970 ARTIŞ ORANI %

1938 - 1970 arasında
ortalama yıllık artış (Kg./kişi)
Bulgaristan 7,9
Yugoslavya 4,7
Filipinler 0,8
Türkiye 0,5

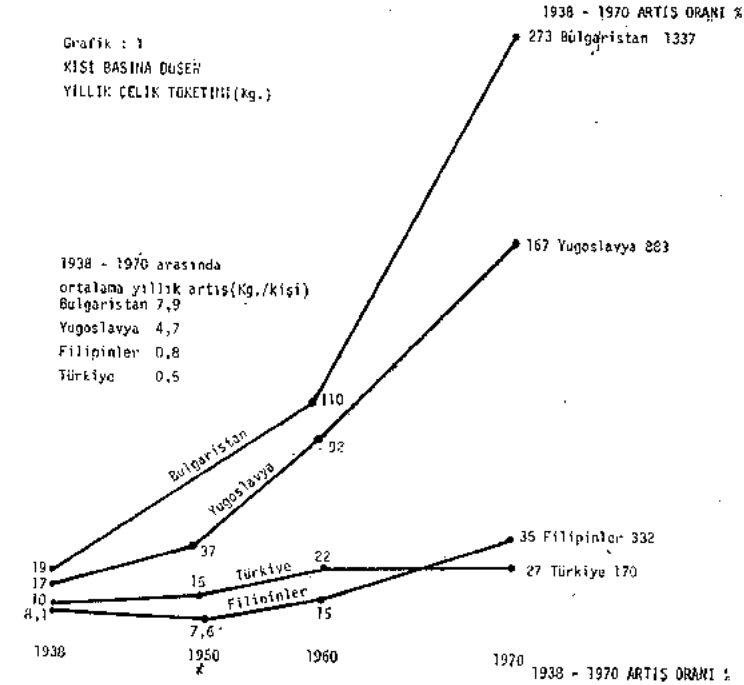

Grafik : 2
KİŞİ BAŞINA DOŞEN
YILLIK ELEKTRİK TÜKETİMİ (KWH)

1938 - 1970 ARTIŞ ORANI %

1938 - 1970 arasında
ortalama yıllık artış (KWH/Kişi)
Bulgaristan 70,9
Yugoslavya 38,4
Türkiye 7,1
Filipinler 6,8

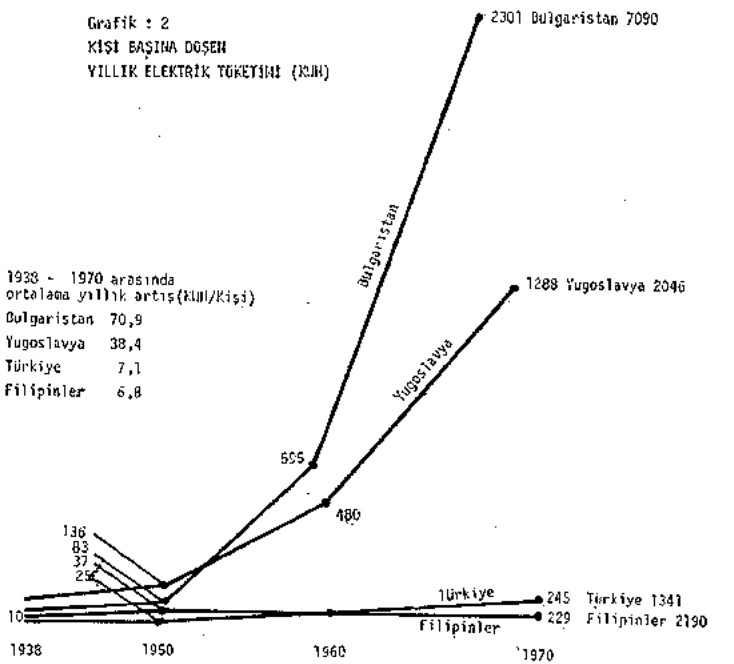

Grafik : 3
SAĞLIK HİZMETLERİ
100.000 kişiye düşen doktor sayısı

1950 - 1970 arasında
Ortalama Yıllık Artış
(Doktor/100.000 kişi)

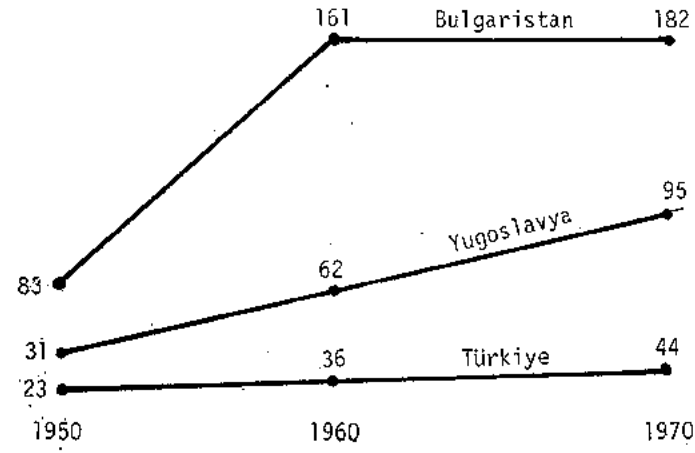

Grafik : 4
SAĞLIK HİZMETLERİ
100.000 Kişiye düşen yatak sayısı

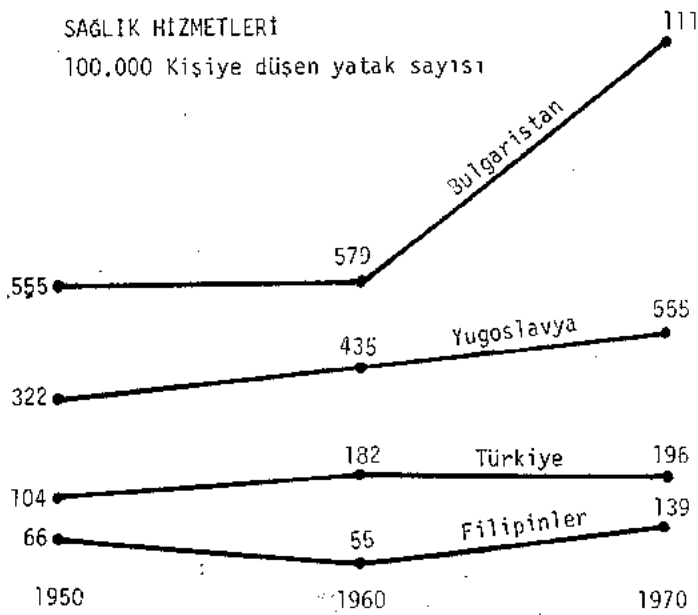

1950 - 1970 arasında
Ortalama yıllık artış
(Yatak/100.000 kişi)

Bulgaristan	27,8
Yugoslavya	11,6
Türkiye	4,6
Filipinler	3,6

gösterilmiştir. Bu grafiklerin incelenmesinden elde edilecek sonuçlar yukarıdaki sonuçlar doğrultusundadır.

Bazı ülkeler gruplarında kişi başına gelirdeki gelişme tahminleri tablo 3'te gösterilmiştir.

TABLO 3 : Bazı ülkeler gruplarında kişi başına gelir artış hızları (D.İ.E. 50. yıl raporu)

Ülkeler Grubu	Kişi başına gelir 1958	Kişi başına gelir 1978	Yıllık Ortalama Artış ($)	1958 - 1978 arası artış oranı (%)
Gelişmiş Ülkeler	1930	2053	6,1	6,3
S.S.C.B. ve Doğu Avrupa	440	2194	87,7	399
Güney Amerika	210	451	12	115
Azgelişmiş Ülkeler	108	171	3,1	58

Bu tablodaki tahminlere göre, 1958 - 1978 arasında kişi başına milli gelirdeki yıllık artışlar Azgelişmiş Ülkelerde 3,1 $, Gelişmiş Ülkelerde 6,1 $, Güney Amerika Ülkelerinde 12 $, S.S.C.B. ve Doğu Avrupa Ülkelerinde 87,7 $ dır.

SONUÇ

Buraya kadar, D.İ.E. ve Birleşmiş Milletler istatistiklerine dayanarak yaptığımız karşılaştırmalardan şu sonuçlar çıkarılabilir.

- Ülkemiz, 32 yıldır parlak kalkınma söylevlerinde söylenenlerin tersine, hiç te iç açıcı bir gelişme gösterememiştir.
- Ülkemiz gibi, kapitalist sanayileşme yöntemine bel bağlamış olan Filipinler'in durumu da bizimkinden daha parlak değildir.
- Başlangıçta ülkemizin sanayileşme düzeyine yakın olan Bulgaristan ve Yugoslavya, bu dönem içinde, Filipin ve Türkiye ile kıyaslanamıyacak bir gelişme göstermişlerdir.
- Gelecek yıllarda kişi başına düşecek milli gelir artışlarına ilişkin tahminler, S.S.C.B. ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Azgelişmiş Ülküler, Güney Amerika ve Gelişmiş Ülkeler arasında önemli gelişme farkları olacağını göstermektedir.

Görülüyorki sanayileşme sorunu özünde bir politik tercih sorunudur. Bu politik tercihi yapacak olan yer kuşkusuz politik iktidardır. Çıkarları, dev tekellerin çıkarları ile özdeşleşmiş işbirlikçi sermaye çevrelerinin egemen olduğu politik iktidarların ülkenin sanayileşmesini sağlıyacak kararları almasını beklemek tutarlı bir yaklaşım değildir.

Teoman ÖZTÜRK : Teşekkür ederiz. Konuşmalar bitmiş oluyor, şimdi 3 tartışmacı bu konuyu tartışacaklar. Zamanın geçişini göz önüne alarak 15 - 20 dakika ile sınırlamalarını istiyeceğim. Söz sayın Nadir AKGÜL'ün.

Nadir AKGÜL : Ben genel olarak tebliğin konusuyla ilgili, ama özel olarak Türkiye'de kalkınma ve sanayileşme girişimlerini sınırlayan önemli etkenlerden söz etmek istiyorum. Şimdi Türkiye'de ve dünyada da çok söylenen, iktisat kitaplarında yazan, planlarda yer alan bir konu var. Deniliyorki kalkınmada kullanılan bazı önemli araçlar esas olarak kalkınmayı ya da sanayileşmeyi sınırlayan etkenler olmaktadır. Bundan çok şikâyet edilmektedir. Söz gelimi denilirki Türkiye için, Türkiyede dış ticaret açıkları sürekli büyüyor. Dış ticaret bu yapısal bozukluğundan ötürü Türkiye'de sanayileşme ve kalkınmayı sınırlayan önemli bir faktördür. Türkiye'de gelir, tasarruf ve bunlara dayalı olarak yatırımların düzeyi düşük bir noktada bulunmaktadır. Bunlar Türkiyede sanayileşmeyi sınırlayan etkenlerdir.

Bunlar gerçekten de böyledir. Ama meseleyi belli araçları, elleri ayakları olmayan araçları, salt kalkınma yada sanayileşmeyi sınırlayan etkenler olarak ortaya koymak gerçekten anlamsız birşeydir. Çünkü bir dış ticaretin eli ayağı yok; bir tasarruf düzeyinin eli ayağı yok. Bunlar neden böyle? Kalkınmayı sınırlayan faktörler olarak öne sürülen noktalar; hemen hemen tümüyle o ülkede geçerli olan üretim ilişkilerinin ortaya çıkardığı sonuçlardır. Yani araçlar kendi başlarına birer sınırlayıcı etken değildirler. Bunlar tek tek ele alınır, incelenebilir, ortaya konabilir. Ama sürekli o ülkede uygulanan, kalkınma yada sanayileşme yöntemiyle ilinti kurularak irdelenebilir ve böyle de yapılmalıdır.

Bu konuda zannediyorum plan uygulamaları en güzel ve ilginç örnektir. Şöyle ki; biliyorsunuz planlama uygulamaları kalkınma ve sanayileşme düzeyinde etkin bir biçimde kullanılabilen bir araçtır. Ama kuşkusuz o ülkelerde yürürlükte olan, yani planlamadan beklenen amaçlar, o ülkede yürürlükte olan üretim biçiminin niteliğiyle yakından ilgilidir. Söz gelimi kapitalist olmayan bir uygulamada, sosyalist bir toplumda planlama gerçekten kalkınmanın en etkin araçlarından birisidir.

Ama kapitalist yoldan sanayileşme yolunda planlama ancak ve ancak zengin yaratmanın bir aracı olabilir. Bunun yüzlerce örneğini Türk planlarından vermek olanaklıdır. Bizde planlamanın öngördüğü hedeflerle varılan sonuçlar tümüyle hiçbir zaman uyuşmamıştır. Çok güzel bir örnek binek otomobillerine ilişkin olarak verilebilir. Plan bir yıl için A kadar öngörmüştür, binek otomobili üretilsin diye. Bu bazı yıllar A/2 ye kadar düşebildiği gibi bazı yıllar için 2A kadar yüksek noktaya ulaşabilmektedir. Bunu çok doğal karşılamak gerek. Çünkü kapitalist bir toplumda planlar ön görmüyor, ön göremiyor. Onlar yanlızca kapitalizmin yasalarına uygun biçimde tahminlerde bulunabiliyorlar. Ve dolayısıyla kapitalist toplumlarda da kapitalizmin dengesizliklerini üretim düzeyini tahmin etmek güç, mümkün değil. Kapitalist toplumlarda üretimin düzeyini belirleyen şey, Sn. Aren'in de belirttiği gibi hiç bir zaman üretim kapasitesi olmuyor. Hiç bir zaman üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi olmuyor. Bir tek şey belirliyor üretimin düzeyini, O da pazar. Şimdi ben bu araçlardan bir bölümünü tek tek ele alıp fazla ayrıntılara girmeden üretim biçiminin niteliği ile ilişkilendirerek kısaca açmak istiyorum.

Bunlardan birincisi Türkiye'de gelir, tasarruf ve yatırım üçlüsünün küçük bir noktada bulunmasıdır. Bu, 2,5 yıllık planda, yıllık programlarda üzerinde çok durulmuş bir konudur ve kesinlikle yanlış biçimde konulmuştur. Türkiye'de kalkınma ve sanayileşmeyi sınırlayan en önemli etken, genel gelir ve tasarruf düzeyinin düşük olması denilmiştir. Şimdi burada kastedilen eğer çalışan kimselerin, yani halkın gelir düzeyi ve buna dayalı olarak tasarruf düzeyi ise bu doğru birşeydir. Yani çalışan kitlelerin gelir düzeyleri çok düşük bir noktada ve buna dayalı olarakda tasarruf hacimleri sıfıra yakın bir noktada bulunmaktadır. Zaten böyle olduğu içindir ki Türkiye'ye geri kalmış bir ülke diyoruz.

Ama Türkiye'de sabit sermaye teşekkülü, yani tasarruf hacmi ve buna dayalı olarak da yatırım hacmi için bunlar söylenirse bunlara katılmak mümkün değil. Çünkü gayri safi milli hasıla ile, gayri safi sermaye teşekkülü ve yatırım hacimleri karşılaştırıldığı zaman sürekli iki katına yakın sabit sermaye teşekkülü ve yatırımların hacminde artış görüyoruz. Bence yatırımların niceliğini tartışmak fazla anlamlı birşey değil. Önemli olan yatırımların niteliğini tartışmaktır. Kalkınma yolunda olan geri kalmış bir ülkede eldeki paraların küçük oluşundan başlangıçta fazla şikâyet etmemek gerekiyor demektir. Bu şikâyet fazla anlamlı şikâyet değil. Asıl şikâyet edilmesi gereken nokta, bu parasal konuların hangi alanlara, hangi

amaçlara kimler tarafından yatırıldığı noktasıdır. Eğer siz bu hareketi özel girişimcinin eline bırakır iseniz onun tek kaygısı vardır. O da sürekli kâr etmektir.

En kârlı alanlara yatırım yapmanın ekonomiyi en hızlı bir biçimde büyüteceği sanılır. Kesinlikle böyle değildir. Özellikle günümüzde geri kalmış ülkelerde genellikle ekonominin en kârlı alanları ekonominin en az sürükleyici olan kesimleridir. Bundan ötürüdür ki Türkiye'de bunun örneklerini çok gördük. Çok kısa sürelerde bu ekonomi bunalımlara düşebiliyor. Çünkü adam gidiyor, konserve fabrikası kuruyor. Bunu doğal karşılıyoruz. Çünkü onun amacı kârdır. Sanayicimiz böyle dayanıklı tüketim mallarına yönelince çok kısa süreler içinde iç pazar doymuşluğuna ulaşıyor. Gerek ölçek açısından gerek teknoloji açısından. Zaten dış pazar söz konusu değil. O büyük gümrük duvarlarıyla korunuyor zaten. Şimdi iç pazarın kısa sürleerde doymuşluğa ulaşması halinde sakın sanılmasın ki insanların gereksinimleri iyi karşılanıyor. Yani Türkiye'de bugün kişi başına 2 kilo şeker düşüyor ise bu 2 kilo şekeri yeterli gördükleri için değil. Bunu da belirleyen yine gelir dağılımıdır. Türkiye'de gelir dağılımını sanayiciler yani ekonominin hakim çevreleri belirliyor.

Tasarruf ve yatırım hacmi konusunda önemli olan onun niteliğini ve hangi alanlara yöneldiğini tartışmak. Kapitalist yoldan kalkınmaya karar verilince bu kaçınılmaz bir şeydir, adamlar söylediğim gibi dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarına yönelecekler ve bu da ekonomiyi çok kısa süreler içinde ciddi bunalımların içine sokabilecektir.

İkinci söz etmek istediğim bir araç ta, dış ticarettir. Sanayileşmeyi sınırlayan bir etken olarak üzerinde en çok şikâyet edilen bir öteki nokta da dış ticaret ve özellikle dış ticaret açıklarıdır. Bir kere Türkiye sanayileşme girişimlerini sürdürebilmek için gerekli malzemeyi dışardan satınalmak zorundadır. Dışardan satın alınması gereken şeyler kuşkusuz bu kadar değil. Burada ayrıntılara girmiyeyim. Girmeye hiçte gerek yok. Türkiye'de mevcut sanayi kuruluşları pek çok yönüyle ve büyük bir ağırlıkla dışa bağımlı bir nitelik taşımaktadırlar. Kapitalist dünyanın küçük ve etkisiz bir parçasını oluşturan Türkiye'nin kendi sanayileşme sorunlarını uluslararası arenalarda tartışma hakkı ve pazarlığı yoktur ya da çok küçük bir noktadır.

Şimdi Türkiye sanayileşmeyi belli hız içinde sürdürebilmek için makine ve teçhizatı dışardan satınalmak zorunda ve mevcut sanayi ku-

ruluşlarının üretimini sürdürebilmesi için hammaddesiyle ara malıyla ve montaj malzemesiyle de dışa bağımlı bir durumda. Bunları da almak zorunluluğunda. Biliyoruzki, dışardan birşeyler satın alabilmek için mutlaka dışarıya birşeyler satmak gerek. Bu öyle bir noktada olmalı ki satın almak zorunluluğunda olduğu malların değerine yakın bir noktada mal satmalısın.

Yani dış açık fazla olmamalıdır. Çünkü eğer dış açık fazla olursa iki şıkla karşı karşıyasın demektir. Ya ithalatını düşüreceksin ki bu durumda büyüme hızını küçültmeye razı olacaksın ya da dış kaynaklara baş vuracaksın demektir. Dış kaynaklara başvurmanın sakıncalarını hep biliyoruz, bu konuya girmek istemiyorum. Yanlız elimdeki istatistiklere baktığım zaman artık Türkiyede dış ticaret açığının ulaştığı boyutlarla da bu büyüklüğü dış yardımlarlada karşılamak bugün borçla falan mümkün değil. Şimdi bir iki rakkam vereceğim, resmi dış ticaret istatistikleri gerçekten Türkiyenin dış ticaret yoluyla büyük bir iflasa sürüklendiğini göstermektedir. Nitekim 1963 - 1975 döneminde ithalat ve ihracat büyüklükleri arasındaki farka baktığımızda 1963 yılında 320 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 1974 yılına geldiğinde yaklaşık 7 kez artarak 2 milyar 246 milyon dolara ulaşmıştır.

1975 yılının ilk 9 ayındaki gelişmeler daha da tüyler ürperticidir. 1975'in Eylül sonunda dış ticaret açığı 2 milyar 569 milyon dolara, Türk parası olarakta yaklaşık 38 milyar 535 milyon liraya ulaşmıştır. Dış ticaret uygulamalarının Türkiye ekonomisine olan olumsuz etkisi yalnızca dış ticaret açığından ibaret değildir. Dış ticaret aynı zamanda gelişmiş kapitalist ülkeler ve onların tekellerinin Türkiyeyi soymada kullandıkları etkin bir araç durumundadır.

Nitekim resmi istatistikler dış ticaret hadlerinin hızla Türkiyenin aleyhine geliştiğini göstermektedir. Devlet İstatistik Enstitüsünün dış ticaret istatistiklerine göre 1968 yılı 100 alındığında 1974 yılında ihracat fiyatları 191.5, ithalat fiyatları ise büyük bir artışla 226.4 e yükselmiş ve buna bağlı olarakta dış ticaret hadleri ciddi bir inişle 84.6 ya düşmüştür.

Bunun anlamı şudur. Bu verilere dayanarak yaptığım hesaplara göre, 1968 - 1974 yılları arasında Türkiye ihraç ettiği malların fiyatları düşük, satın aldığı malların fiyatları ise yüksek bir noktada belirlendiğinden yaklaşık 26 milyar 970 milyon TL. sı zarar etmiştir. Başka bir deyişle, kapitalist ülkeler ya da onların tekelleri salt fiyat farklılaşmaları yoluyla 26 milyar 970 milyon lirayı ülkelerine aktarmışlardır. Dış ticaret açıklarını hep biliyoruz Türkiye 1974 yı-

lına kadar iki kaynaktan karşılayabilmiştir. Bunlardan birincisi ve önemlisi işçi dövizleri ve ikinciside dış finansman kaynaklarıdır.

Bir kere 1974 yılından itibaren birinci kaynağa artık umutlu bir gözle bakmamak gerek, bundan sonrada böyle bir umut yolunun açılacağını sanmıyorum. İkinci kaynak biraz öncede söyledim. Hem kullanmada tehlikeli bir kaynak, (bizi dışa daha bağımlı kılacak bir kaynak) hemde bu dış açık o kadar büyük birşeyki bu kadar parayı bize vereceklerini sanmıyorum. Benim kişisel kanıma göre Türkiye bu dış ticaret nedeniyle çok ciddi ekonomik bunalımların eşiğinde bulunmaktadır. İçinde bulunduğumuz bu ekonomik ve politik yapıyla bunun üstesinden gelinebileceğine inanamıyorum.

Sanıyorumki bugün Türkiye'de oynanmak isteyen oyunları birazda ufukta görünen ekonomik bunalımlardan ayrı düşünmemek gerek. Ben sanıyorumki Türkiye'de yine 12 Mart modeli siyasal iktidarlar getirmek istiyorlar, bu bunalımlardan ekonominin hakim çevreleri fazla zarar görmesin. Bu zararlar yine çalışan kişilerin omuzlarına yüklenebilsin diye. Ama bugün bunu kuşkusuz Türkiyede yapmak kolay birşey değildir. Halkımız buna pek rıza göstermiyecektir.

Teoman ÖZTÜRK : Teşekkür ederiz sayın Nadir AKGÜL. Şimdi söz sayın İcen BÖRTÜCENE'nin.

Birkaç noktaya değinmek istiyorum. Kapitalist kesimin dünya pazarında bize düşen payın (gerek iç gerek dış pazar) çok küçük olması Türk sanayinin gelişmesini engellemektedir. Bu pazarın sınırlı olması girişimcinin temel ve ara malları sanayiine yatırım yapmasını gereksiz kılmaktadır. Bunun sonucu Türkiye tüketim malları sanayiinde, montaj sanayiinde gelişmektedir. Bu olumsuz gelişmede yalnızca pazar değil, teknoloji sorunu da önemli bir etmen. Çünkü kapitalist ülkeler teknolojiye de egemen. Onların izin verdiği alanlarda bizim gibi ülkelerde teknolojik sıçrama yapılabiliyor. Örneğin, tekstil sanayiinde Türkiye son yıllarda oldukça gelişti. Bu üretimin gerektirdiği sermaye malları da Türkiye'de üretilmektedir. Çimento için de durum aynı. Çünkü batı ülkelerinin bu konudaki teknolojiyi artık az gelişmiş ülkelere bırakmalarında bir sakınca bulunmamaktadır. Bu nedenle teknolojik bağımlılık günümüzün en önemli sorunu, sanayileşme çabaları için. Bu konuda Sayın AREN geniş ölçüde değindi; onun için kısaca değinmekle yetiniyorum.

İkinci noktaya geçiyorum vurgulanması gerekli olan. «Türkiye gelişiyor» deniliyor. Bakıyoruz rakkamlara... Gerçekten milli gelir

artıyor. Adam başına düşen gelir 780 $ dolaylarında, önümüzdeki 2 - 3 yıl içinde 1000 $ dolaylarında olması düş değil. Buna karşın gelir dağılımı giderek dengesizleşiyor. 1968 yılına göre daha da dengesiz bir dağılım söz konusu. Orta sınıfta gelirden alınan paylarda bir düzelme var; üst gelir gruplarında ise daha çok paylar elde ediliyor. Bunlara karşın düşük gelir gruplarının hem hacmi artıyor hem de gelirden aldıkları paylarda bir düşme görülüyor. Bir fakirleşme var. Kentler son 25 yılda 3 kat 4 kat büyümüş. Kentleşme bir nüfus yığılması biçiminde hızla gelişiyor.

Tarımda toprakların giderek polorize olduğunu (yoğunlaştığını) görüyoruz. Tarım kesimindeki orta ve küçük işletmeler giderek büyük topraklarla entegre olmak durumunda. Bu bağınlaşma teşkilatlanmamış alt anlaşmalarla yürütülüyor. Aynı durum sanayi ve hizmetler kesiminde yoğunlaşan sermaye için de söz konusu. Bu alanda bulunan orta ve küçük ölçekli; çoğunlukla geleneksel özellikte olan sermayeyi alt anlaşmalarla sömürmeye başladı. Otomativ, konfeksiyon, sanayileri ile modern ve geleneksel pazarlama kanalları bunların özel örnekleri. İstihdamın yapısı da ilginç işsizliğin ötesinde. Aşağıdaki tablo bunu kanıtlıyor.

TABLO

İstihdam Mesleklere Göre Yapısının Kır - Kent Alanlarında Üç Ana Sektöre Göre Ayırımının Oransal Dağılımı

	KENT	KIR	TOPLAM
Modern Kesim	% 55	% 6	% 18
Geleneksel Kesim	% 22	% 87	% 72
Marjinal Kesim	% 23	% 6	% 10

KAYNAK : Nüfus Sayımları

Tablonun ortaya koyduğu görünüm ilginç. Toplam çalışanların % 18'i modern ölçeklerde kapitalistleşen kesimlerde çalışıyor. Yüzde 10'da marjinal işlerde. Bu yapının kır - kent ayırımı yapımızı daha da ayrıntısında ortaya koymakta. 2 milyon olarak belirlenen işsizlikten çok daha önemli bir olgu bu istihdamın yapısı. İstihdamın yüzde 70 ine yakın kesiminin veriminin düşük olduğu meydanda. Gelir dağılımı dengesizliği ile bu yapı karşılaştırıldığında bu kanıyı ortaya sürmek yanıltıcı değil.

Kuşkusuz bu aslında pazarı da şekillendiren bir yapı. Bu yapı geleneksel ve olsa da olur, olmasa da olur işlerde çalışan insanların taleplerini de sınırlandırmaktadır. Gelirler ve verimlilikler düşük olduğu için modern kapitalist ülkelerdeki gibi bir tüketimi talep edememektedirler. Geri kalan mutlu azınlık ta gelirden büyük paylar sağlayarak batı tüketim normlarını kolaylıkla benimsemekte ve batı tüketim normlarının oluşturduğu bir üretim yapısı Türkiye'de kolaylıkla böylece gelişmektedir.

Tüm bu gelişmeler aslında Türkiye'nin hızla kapitalistleşme yolunda olduğunu göstermektedir. Ancak bu gelişme sanayileşme ve toplumun geneli açısından yeterli mi; bu gelişme ile Türkiye kalkınabilir mi? Bu soruların yanıtını ileride vermiye çalışacağız.

Bu genel yapı tanımlamasından sonra Türkiye'nin sanayi yapısına kısaca değinelim :

Türk sanayiinin niteliği üç ana noktada toplanabilir. Birinci özellik dışa bağımlı montaj sanayi olması. Burada otomotiv sanayini görüyoruz, bunun yanında uzun dönemde kullanılan tüketim malları sanayii var; kimya sanayii var; lastik sanayii var; gıda sanayii var; ve tabii bunlar rahatlıkla dış tüketim merkezlerinin etkisi altında. Dışarıdan sağladıkları teknolojik know-how yoluyla bu sanayileri Türkiye'de kurmaktalar. Bunlar üretimlerinin yaklaşık olarak % 50 ila % 70 arasında olan kesimini dışardan getirdiklerini ileri sürüyorlar. Fakat geriye kalan yerli üretimin yapısına baktığımız zaman bunların üretimi için % 30 ve % 60 arasında dışardan getirilen girdilerin varlığını görmekteyiz. Böylece montaj sanayinin üretimi kabaca % 90'ı dışarıdan getirilen mallar ile yapılmaktadır. Geriye % 10 kalmaktadır. Bu % 10 da geniş ölçüde küçük üreticilere pay olarak verilmektedir. Bunlar kendi küçük ölçekli firmalarının işletmelerindeki geri teknolojilerinde bir başka açıdan sömürülmektedir. Örneğin size bir rakkam vermek isterim. Yapılan bir araştırmada otomotiv sanayiinde kullanılan küçük bir pompanın 104 ayrı firmaya sipariş edildiği görülmüştür. Böylece onları da kendi aralarında bir rekabet içerisinde tutmak ve onlar üzerinde de bir egemenlik kurmak suretiyle bir ayrı sömürü alanı yaratılmaktadır. Bu kuşkusuz gene kapitalist sistemin doğal bir sonucu olarak belirmektedir.

Türk sanayiinin ikinci önemli konusu ara ve yatırım malları sanayii. Temel yatırım malları sanayine; büyük ölçüde sermaye isteyen bu alana; yatırımı devlet yapabilmekte ve fiyat politikasını da kendisi ayarlıyarak özel kesime ucuz girdiler sağlamaktadır. Bu yolla

özel kesime belli bir kaynak temin etmektedir devlet. Bu sanayi kesimi çelik (ki bunlar Karabük, Ereğli, İskenderun'da) petro-kimya sanayii, bakır kompleksi, alüminyum kompleksi gibi komplekslerdir ve bunlar özel kesime temel girdiler sağlamaktadır.

Bir başka kesim de tüketim malları sanayii. Tütün vb. sanayileri çıkaracak olursak bu endüstri dalında geriye sadece tekstil kalmaktadır. Tekstilde devlet eliyle de üretim yapılmaktadır, sanıyorum bu da toplam üretimin % 12 dolaylarındadır. Geri kalanı özel kesimin elindedir ve geniş ölçüde Türkiye'de sanayi ürünlerinin ihracatını oluşturan bir kesimdir. Yani bu kesim hem iç pazara hem de dış pazara açıktır. Örneğin Türkiye'nin toplam ihracatının %12 sini bu kesim oluşturmakta, sanayi ürünlerinin ise %31 ini teşkil etmekte ve iyi bir şekilde gelişmektedir.

Şimdi benim bu yapıdan sonra vurgulamak istediğim bir nokta var. O da şu : böylesine bir yapı içinde bu sanayinin gelişmesi için gerekli kaynaklar nasıl sağlanıyor. İşte burada önümüzdeki dönemde ve geçmişteki yıllarda önemli dar boğazlar bulunmaktadır. Giderek bu dar boğaz siyasal boyuttada kendisini gösterdi.

Bu siyasal yansımanın temeline inince şunu görüyoruz: Montaj sanayi yolunda ilerleyen metropol sermayesi ile kısmen dışa bağımsız gözüken (tekstil v.b. gibi) sanayiciler arasında içerikli bir kaynak paylaşma kavgası. Bunlar kaynakları paylaşmak istiyorlar. Meselâ Ertuğrul SOYSAL'ın bir yazısında Türkiye'nin sorunları şöyle ortaya konuluyordu : «Türk ulusunu çağdaş eğitime kavuşturmak lazımdır. Çağdaş adaleti kurmak lazımdır. Kişisel adalet ile bölgesel dengesel kalkınma gerçekleştirilmelidir. Sanayileşmede yeni plan ve model ihtiyacı».

(Sayın AKGÜL konuşmasında plana değindi) Gerçekten Türkiye'de plan bazı makro kararlar alıyor, ekonomi ile ilgili, toplumla ilgili.

Bazı aydın bürokratların etkisiyle politik tercihe ters düşen kararlar da alınır. Örneğin gelir dağılımı dengesi gibi. Birinci planda toprak reformu konusunda önemli şeyler vardır. Ama bunlar hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Ancak sonuçta planın almış olduğu kararlar sistemin istediği yönde oluşmakta ve onun ön gördüğü hedefler hiçbir zaman gerçekleşmemektedir.

Bu nedenle 12 Mart 1971 de daha önemli kaynakları alabilmek için daha rasyonel, plan üstünde bir takım kararları oluşturabilecek iktidarları getirebiliyor sistem. Artık sanayici daha rasyonel daha pozitif kararlar oluşturacak planlar istiyor. Bu plan, hiç bir zaman

sosyalist plan anlamında değil. Kapitalizmi daha rasyonel bir şekilde gerçekleştirebilecek, kaynak dağılımını ve bu dağılımın kullanılma alanlarını daha rasyonel ve prodüktif bir biçimde belirleyecek Türkiye'yi daha geliştirebilecek planlardır bunlar.

«Tarımda reform yapılmalı, tarımsal üretimde yeni bir hamleye geçilmelidir» diyor Soysal. Bu bir yerde tarımdan kaynak transferi anlamına geliyor. «Belirli hizmet ve deniz ulaştırma sektörlerine de ağırlık verilmelidir» diye ekliyor sonra, üretim malları rahatlıkla pazarlanabilsin diye. Metropol kapitalizminin temsilcisi olan bu gruplar böylesine bir planlı disiplin isterlerken öte yandan Anadolu burjuvazisi de «kimin enerji üreteceğini bir kenara bırakmıyalım.» diyor. Bazı alt yapı hizmetinde bile özel kesim girişimde bulunabilmelidir onlara göre. Çünkü şu var. Yaratılan alt yapı hizmetlerinden çoğunlukla yararlanamıyorlar yeterince.

Örneğin Keban'ın ürettiği enerjinin ancak % 5'i Anadolu'da kalıyor diğer kesimi İstanbul'da. Anadolu artık «ben de bundan yararlanmak istiyorum, ben de canlanmak, kanlanmak istiyorum» diyor. Böyle bir kavga var. Şimdi bunun siyasal boyutuna değinmek istiyorum.

Bugün siyasi partilerimize bakıyoruz iki tanesi dikkatimizi çekiyor. İkisi de bir slogan uyguluyor. Birisi «Halk Sektörü» öteki «Yaygınlaştırılmış özel sektör» diyor. Bu kavganın bir yansıması, Bir başkası, o da büyük sermayenin sanayimizi temsil etme ve bu arada tarımdaki büyük burjuvayı da kendisine çekme çabası içinde.

Onun sloganları çeşitli. Kitle partisi olmak amacı içinde ne dereceye kadar başarılı oluyor. Yaygınlaştırılmış özel sektörcülükle bu kavgada bugüne kadar değişme imkanı bulamamış bir kesimi geliştirmeye, Halk Partisi de halk sektörünü bir üçüncü unsur olarak görüyor. Kaynaklar bugün devlet ve özel sektör tarafından paylaşılmakta üçüncü unsurda halktır diyor. Buna başlangıç hareketi olarak ta tüm küçük tasarrufları örgütlersem bu kaynaklara sahip olabilirim ve böylece geliri de bir miktar daha dengeli dağıtabileceğini düşünüyor. Böylece sisteme de müdahele etmemiş olacağını varsayıyor.

Her ikisi de sistemi aynen kabul ettiği için bugünkü dışa bağımlı özelliği olan tekelci sermayeye karşı bu sloganları götürmekle ne dereceye kadar başarılı olabilirler. Başka deyimle tarihin çarklarını nasıl geriye çevirebilecekler? Bu görüşlerin siyasi iktidar haline

gelmesiyle mümkün olabilir denilebilir. Ama varsayımlar üzerinde konuşmamak gerekir, ben sadece vurgulamak istedim. Buradan şu sonuca geliyorum, Türkiye Kapitalist sistemle gelişebilmek ve bu sistemi genişletmek durumundaysa ister istemez siyasal iktidarlarla bu kaynağı kullanmak isteyen grupların özdeşleşmesi söz konusu. Bu özdeşleşme Türkiye'de bugün için pek belirgin değil. Özellikle büyük sermayenin henüz kendisine hizmet edecek bir iktidarı seçemediğini görüyoruz.

Başkan : Söz Sayın Gürel TÜZÜN'de.

Gürel TÜZÜN : Türkiye'de açık seçik bir biçimde ortaya çıkmakta olan ilk özellik imalat sanayinin temelde tüketim malı üretimine yönelik ve iç piyasaya dönük olması. Bunu imalat sanayinin köklerinden görmekteyiz. Örneğin tüketim malları üretimi, toplam üretimin % 60'ına yakın bir kısmını oluşturmaktadır. İç piyasaya dönüklük ihracatın yapısında açıkça ortaya çıkıyor. Sanayi ürünleri ihracatı toplam ihracat gelirinin % 30'unu oluşturmakta ve bunun da en büyük payını alan sektörler tüketim malı üreten sektörlerdir. İkinci özelliği, imalat sanayinin giderek özelleşmesi. Türkiye'de imalat sanayi özel sermayenin elinde ve özel sermayenin payı da giderek artmakta. Bunu da gene özellikle tüketim malları ve yatırım malları üretiminde görmekteyiz. Kamu kesiminin bu sektörlerdeki payı hızlı bir biçimde azalmakta. Buna karşılık kamu kesiminin aramalların üretimindeki payında azalma daha yavaş. Nedeni bu kesimin büyük ölçek ve ileri teknoloji gerektirmesi ve üretimin daha az kârlı olması.

Üçüncü özellik, tekelleşmenin giderek artması; yani Türkiye imalat sanayinde tekellerin, büyük ölçekteki firmaların payının giderek artış göstermesidir. Bunun en iyi göstergesi, 100 büyük firmanın imalat sanayi satışları içindeki payının giderek artması. Örneğin 1967 yılında bu pay % 16 dolaylarındayken 1970'lerde % 24'e yükselmiştir.

Bir başka özellik, imalat sanayinin yurt ölçüsünde, yurt çapında dengesiz dağılımı. Bunu da şöyle görüyoruz. İmalat sanayini oluşturan sanayi kuruluşları esas olarak Marmara, Ege ve Çukurova yörelerinde yoğunlaşmış durumda. Buna karşılık Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgesindeki imalat sanayii kuruluşları diğerleriyle karşılaştırılamayacak ölçüde küçük kalmakta.

Önemli özelliklerden birisi de imalat sanayinin dışa bağımlı olması. Bugün dışa bağımlılığın belli göstergelerini burada size sunmak is-

tiyorum. Bunlardan birincisi, en genel gösterge; Türkiye'nin ithalatı ve ihracatının gelişmesi ve Türkiye'nin dış ticaret açığının gelişmesinde ortaya çıkmakta. Örneğin 1963 - 1970 yılları arasında ithalat gayri safi milli hasılanın % 7'si dolayındadır. 1970 sonrasında Türkiye'de yatırım malları üretiminin imalat sanayii içindeki payı (resmi istatistiklere göre) 1974'te % 14'e çıktığına göre ithalatta, özellikle yatırım malları ithalatında, göreli bir gerileme beklenirdi. Oysa durum bunun tam tersi. İthalatın gayri safi milli hasıla içerisindeki payı 1970 - 1974 yılları arasında % 9,5'a yükselmiştir. Yani Türkiye giderek daha artan bir ölçüde dışardan mal ithal etmek zorunda.

İhracatın yavaş değişmesinin de etkisiyle büyüyen dış ticaret açığı, Türkiye'nin, bir anlamda, hangi ölçüde kendi olanaklarının ötesinde yaşamakta olduğunu göstermektedir. Dış ticaret açığının gayri safi milli hasılaya oranı da 1963 - 1970 yılları arasında % 2 iken 1970 - 1974 yılları arasında % 4,2'ye çıkmaktadır.

Türkiye, bu genel ölçüler içinde konduğunda, giderek daha fazla ölçüde dışa bağımlı oluyor. Dışa bağımlılığın ayrıntılarına indiğimiz zaman durum açık seçik ortaya çıkmakta. İthalatın en hızlı gelişen kalemlerine baktığımızda bunların makine teçhizat ve ham madde ithalatı olduğunu görüyoruz. 1963 yılında bu iki kalemin toplam ithalat içerisindeki payı % 88,5 iken 1974 yılının başında % 91'e yükselmiştir. Demek ki Türkiye, resmi teşhislere göre, giderek daha fazla ara ve yatırım malı ürettiği halde, dışardan giderek daha fazla ham madde ve yatırım malı ithal etmektedir. İthal edilen ham maddelerin imalat sanayinin girdileri içerisindeki payı da artış göstermektedir. Örneğin, 1963 - 1968 döneminde imalat sanayinin kullandığı girdilerin % 15'i ithal edilirken bu oran 1972 - 1973 yıllarında % 16,5'a çıkmakta.

Yatırım mallarına gelince; Türkiye'nin toplam sabit sermaye yatırımları içinde ithal malı yatırım mallarının yüzdesi de artış göstermekte. Bu oran 1963 - 1968 döneminde % 20, 1972 - 1973 döneminde % 24. Demek ki Türkiye giderek artan ölçüde ham maddeyi ve yatırım malını dışardan ithal etmek zorunda. Bir de yabancı sermaye sorunu var. Örneğin Devlet Planlama Teşkilatının hesaplamalarına göre 1963 yılında yabancı sermayeli şirketlerin imalat sanayii satışları içerisindeki payı % 7, 1973 yılına gelindiğinde bu, yüzde 16,5'a yükselmekte. Türkiye'nin imalat sanayi içinde yabancı sermaye egemenliği bu dönemde yüzde 140 oranında artış göstermekte.

Planlama Teşkilatı bile bunun uluslararası normların çok üstünde olduğunu belirtmektedir.

Dışa bağımlılığın bir başka ortaya çıkış biçimi ise teknoloji alanında görülmekte. Türkiye'ye dışardan lisans, patent, royalty anlaşmaları yoluyla da teknoloji ithali söz konusu. Bu amaçla dışa ne kadar ödeme yapıldığı konusunda elimizde bilgi yok. Ancak, bunun Türkiye'nin sanayileşmesi üzerinde çok önemli etkileri olduğunu gösteren bazı önemli göstergeler var. Bunlardan birisi şu. Genellikle, Türkiye'deki bir firma, yabancı firmayla teknoloji transferi konusunda bir anlaşma yaptığı zaman, Türkiye'deki firmanın ürettiği malı dışarıya ihraç etmesi ancak ve ancak dışardaki firmanın iznine bağlanmakta ve bu izin de belirli ülkeler için çıkarılmaktadır. Hatta giderek bazı alanlarda bu ihracatın yabancı firma eliyle yapılacağı dahi hükme bağlanmakta. Özellikle elektronik sanayiinde, elektrik makineleri sanayiinde bu açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Bunlar Türkiye'nin dışa bağımlılığının çok yüksek düzeylere ulaştığını ve giderek te arttığını gösteren bazı rakkamlar. Şimdi de kısaca dışa bağımlılığın bir unsuru olan yabancı sermaye yatırımları üzerinde duracağım. Yabancı sermaye yatırımları konusunun ilk olarak şu noktada açıklığa kavuşması gerekmektedir. Türkiye'de yabancı sermayeye açılma 1923'lerde başladı. İzmir İktisat Kongresi'nde işçi temsilcilerinin imtiyazlı yabancı firmaların devletleştirilmesini istemelerine karşılık İstanbul Milli Türk Ticaret Birliği yabancı sermayenin Türk firmalarına tanınan özgürlüklerle Türkiye'ye gelmesini önermekte ve bu öneri kabul edilmektedir. Dolayısıyla daha 1923'lerden başlıyarak Türkiye'de yabancı sermayeyle, dışardaki gelişmiş kapitalist ülkelerle bütünleşme isteği var. Ancak 1930 bunalımı veya savaş dönemi gibi olaylar bu bütünleşmenin ertelenmesine yol açtı (Bu bütünleşmenin 1950 sonrasında açık seçik ortaya çıktığını görüyoruz.)

1950'den sonra hazırlanan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'na göre Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin ne getirdiğini ve ne götürdüğü konusunda şunları söylemek mümkün :

1951 - 1973 döneminde Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarı 1,5 milyar TL. dolayında. Yabancı sermayeli şirketlerin toplam sermayesi ise 4,5 milyar Türk lirasını buluyor. Bu şirketlerdeki yabancı sermaye miktarı 2,1 milyar lira olduğuna göre, aradaki fark olan 600 milyon TL. yabancıların yeniden yatırdıkları kârlarını gösteriyor.

Yabancı sermayenin % 85'ine yaklaşık kısmı imalat sanayiinden buna karşılık % 15'i hizmetler kesiminde. Tarım kesimindeki yabancı sermaye oldukça düşük düzeyde. Yabancı sermayenin ne götürdüğü konusundaki verilere bakacak olursak şu ortaya çıkmakta : 1961 - 1973 döneminde yurtdışına 1807 milyon Türk liralık kâr ve gayri maddi hak transferi yapılmış. Yabancı sermayenin bu aktarmaları o yıllar içinde gelen yabancı sermayenin % 60'ının üzerinde. Demek ki her yıl gelen yabancı sermayenin % 60'ı o yıl kâr ya da gayri maddi hak olarak aktarılmakta. Dolayısıyla, Türkiye'nin ödemeler dengesindeki güçlükleri çözmek amacıyla yabancı sermayeden yararlanıldığı görüşü geçerli değil. Yabancı sermaye Türkiye'nin dış ticaret sorununu çözecek güçte değil. Aslında aksi yönde bir gelişme söz konusu.

Ülkelere göre dağılım Türkiye'nin gelişmiş kapitalist ülkelerin pazar kavgalarına sahne olan bir ülke olduğunu açıkça ortaya çıkarmakta. Bunu da şöyle koymak mümkün. Örneğin 1960'larda Amerika Birleşik Devletleri birinci sırayı almakta. Oysa 1972 yılı sonuna gelindiğinde birinci sıraya Almanya'nın geçtiğini, Amerika'nın ise ikinci sıraya düştüğünü görmekteyiz. Ancak 1974 yılı sonunda Amerika'nın gene birinci sırayı aldığı buna karşılık Almanya'nın ikinci sıraya düştüğü görülüyor.

Durumu daha iyi göstermek için Amerika - Avrupa ayrımını yaptığımızda şu ortaya çıkıyor : 1972 - 1974 döneminde kapitalist Avrupa ülkelerinin payı % 71,6'dan % 69'a düşmektedir. Demek ki Batı kapitalist ülkelerindeki bunalım bir anlamda Türkiye'ye gelen yabancı sermaye açısından da etkisini göstermekte. Bilindiği gibi petrol bunalımını Amerika'nın, Ortak Pazar ülkelerini dize getirmek için yarattığı ileri sürülmektedir. Bu durum, 1972 sonrasında bunalımdan daha fazla etkilenen Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye gelen yabancı sermaye içindeki payının azalmasına, buna karşılık Amerika'nın payının artmasına yol açmaktadır.

Yabancı sermayeli şirketlerdeki tekelleşme Türkiye imalat sanayiindeki tekelleşmeye oranla daha ileri düzeyde. Bu, bir anlamda, Türkiye'deki tekellerin yabancı sermayeyle ya da gelişmiş kapitalist ülkelerle olan ilişkisini göstermesi bakımından ilginç. Örneğin yabancı sermayeli şirketler içinde 500'den fazla işçi çalıştıran şirketlerin istihdam payı, % 75,5 dolayında. Yabancı sermayeli işyerleri içinde bu tür işletmelerin payı % 33 olduğuna göre, toplam yabancı sermayeli işyerlerinin yüzde 33'ünü oluşturan bu firmalar toplam istihdamın % 75'ine sahipler. Bu da yabancı sermaye şir-

ketlerin ne ölçüde büyük şirketler olduğunu ya da büyük tekellerle yabancı sermaye ilişkilerini ortaya koymaktadır.

Kârlılık konusuna gelince; kârlılık konusunda çok ayrıntılı bilgi yok. Ancak, örneğin, Devlet Planlama Teşkilâtı'nın araştırmasında ortalama kârlılık oranının % 50 dolayında olduğu belirtiliyor. Baran TUNCER'in yaptığı bir araştırmada en yüksek kârlılıkla çalışan şirketlerin, madenî eşya, elektrik aletleri ilâç ve gıda sanayilerinde toplandığı ileri sürülmekte, bu alanlardaki ortalama kârlılığın % 60 - % 80 dolayında olduğu iddia edilmektedir.

Yabancı sermayeli şirketlerin yerlilere oranla daha yüksek kârlılıkta çalıştığını görmek için 100 büyük firmaya ilişkin rakkamlara bakmak yeterli. Bu listedeki yabancı sermayeli şirketlerin öz sermayeye göre kârlılık oranı % 24'tür. Buna karşılık 100 büyük firmanın tümü için bu oran % 18,5 dolayında. Demek ki, yabancı sermayeli şirketler yerli şirketlere oranla daha yüksek kârlılık oranlarıyla çalışmaktadır. Bunlar görülen kârlariyle, resmen bildirilen kârlarıyla ilgili. Yabancı sermaye şirketlerin bir de görünmeyen, transfer fiyatlaması dediğimiz yolla kazandıkları kârları var. Transfer fiyatlarından kastedilen Türkiye'de çalışan, ancak ana firmaları yurt dışında olan yabancı sermayeli şirketlerin dışardan getirdikleri girdiler için dünya piyasalarında carî olan fiyattan daha yüksek fiyat ödemeleridir. Bunun en belirgin örneği ilâç sanayinde görülmekte. Örneğin bir maddenin yurt dışından ithal fiyatı dünya piyasalarındaki carî fiyatın 250 misli olmakta.

Bir de lisans, patent, royalty anlaşmaları yoluyla sağlanan transferler var. Bu anlaşmalarda, genel olarak, net satış gelirlerinin % 2,5 ile % 5'i arasında değişen kısmının yurt dışına transferi söz konusu. Bu yoldan yapılan transferler konusunda bilgi yok elimizde.

Teoman ÖZTÜRK

Türkiye'de Sanayileşme Olgusu adlı tartışmayı bitiriyoruz, özetler isek, sanayileşmemizin yapısı niteliği, nedenleri konusunda çok geniş boyutlu bir sergileme daha yapıldı, ancak bir noktayı vurgulamak gerekli belliki her sorunumuzun nedeni içinde yer aldığımız emperyalist, kapitalist sistemden ve ilişkilerden kaynaklanmakta bu hedefi ve bu temel özü sürekli sergilemeler içinde vurgulamak zorunda olduğumuz günleri yaşıyoruz. Türkiye'de tek başına teşhir tek başına belli yolsuzlukları belli yerlikleri ortaya koymak artık birşey getirmiyor. Bunu her yönden her sistem deniyor, aslında yani politik hedefi gösterme zorunluluğu ve hedefi var herkesin ve

her yurtseverin üzerinde birde bununla beraber şu görülüyor; sanayileşmemizin geri yapısı niteliği, özü, özellikleri tümüyle dışa bağımlı deniyor. Teknolojimiz sanayimiz dışarı bağımlı deniyor, içinde olduğumuz sistemden kaynaklanıyoruz deniyor.

Konuşmacı olarak bu oturuma katılan Sayın Profesör Sadun AREN, Sayın Günay BOLAZAR'a ve tartışmacılar Sayın Nadir AKGÜL, Sayın İcen BÖRTÜCENE ve Sayın Gürel TÜZÜN'e çok teşekkür ediyoruz, dinleyenlere de ve bu nedenlerle toplantıyı kapatıyoruz.